ઉપોદ્ઘાત.

આપણી એહિક તથા પારલૌકિક સ્થિતિ સુધારી અંતે પરમપદ પામવાનું મુખ્ય સાધન જ્ઞાન છે એ નિર્વિવાદ છે; તેટલા માટે જેમ બને તેમ જ્ઞાન નો વિશેષ ફેલાવો થાય અને તે દ્વારા અજ્ઞાન દૂર થાય તેવા ઉદ્દેશથી ચાલુ સમયના વિદ્વાન્ પુરૂષોની કસાયેલ કલમથી લખાએલા તથા પૂર્વ મહાપુરૂષોના બનાવેલા ઉત્તમ ગ્રંથોના ગુર્જરભાષામાં અનુવાદ કરાવેલા પુસ્તકો છપાવી તેને ઉદાર દીલના સદ્ગૃહસ્થોની સહાય વડે મફત યા નજીવી કીમતે તે ગ્રંથના અભિલાષી જનોને આપવાનો અમારો પ્રયાસ આજ છ વર્ષ થયાં ચાલુ છે.

અમારા પ્રયત્નને સજ્જનો તરફથી ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો આવકાર અને સખી ગૃહસ્થોની સહાનુભૂતિ મળવાથી અમો અમારી શકત્યાનુસાર પ્રયત્ન વધારતા ગયા અને જેના પરીણામે આ સોળમું પુસ્તક **પ્રશમરતિ** સુજ્ઞજનોની સન્મુખ રજુ કરવાને અમો ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

આ ગ્રંથમાં સમાવેલા વિષયો પ્રશમ (શાંત) રસમાં આત્માને રમણ કરાવે તેવા હોવાથી તેનું નામ **પ્રશમરતિ** રાખવામાં આવ્યું છે.

ગ્રંથારંભે અન્યુન **દશ પૂર્વધર** શ્રી દર્શન પ્રભાવક તત્વાર્થ પ્રમુખ પંચ શત પ્રકરણોત્તુંગ પ્રાસાદ સૂત્રણ સૂત્રધાર શ્રી મદ્ ઉમાસ્વાતિ સ્વામિ કૃત શ્રી પ્રશમરતિ પ્રકર

મૂળ અને ત્યાર પછી તેનો અનુવાદ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથ ઉત્તમ પુરૂષ વડે રચાયેલ હોવાથી અત્યંત ઉપકારક થઇ પડે તેમ છે તે બાબત અત્રવિવેચન કરવા કરતાં તેને અથથી ઇતિ સુધી વાંચી મનન કરવાની ભલામણ કરવી તે અસ્થાને નહિ ગણાય. આ ગ્રંથના વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં સંપૂર્ણ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. ચિત્તની શુદ્ધિ વિના શાંત રસ પ્રાપ્ત થએલ પણ વિસરાળ પામે માટે પ્રશમરતિ પછી ચિત્ત શુદ્ધિ ફલ એ નામનો વિષય વૈરાગ્ય કલ્પલતામાંથી ઉદ્ધરીને તેના અનુવાદ સાથે દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યાર પછી અધ્યાત્મસાર ગ્રંથ માંહેના કેટલાક વિષયો ચૂંટી કાઢી અધ્યાત્મ સંબંધી ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પછી શ્રી આચારાંગ સૂત્રના સોળ અધ્યયનમાં દર્શાવેલ સાધ્વાચારનું દિગ્દર્શન જે દરેક મુનિજન અને સદાચારવાળા ગૃહસ્થને ખાસ ઉપયોગી હોવાથી દાખલ કરેલ છે. તે પછી ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી વિરચિત જ્ઞાનસાર સૂત્રાંતર્ગત શમાષ્ટકનું બહુજ વિસ્તાર અને સરળતાવાળું વિવરણ દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. તે પછી નવપદ માહાત્મ્ય પ્રકરણ મૂળ (પ્રાકૃત) અને પછીથી તેની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા દાખલ કરી છે અને પછીથી નવ પદજીની ઓળી કરનારાના ઉપયોગ માટે શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધન વિધિ સંક્ષેપથી દાખલ કરી છે. ત્યાર પછી શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ કલ્પ ભાષાનુવાદ સમેત અને શ્રી અષ્ટાપદ, શ્રીગીરિનાર અને શ્રી સમ્મેત શિખરજી એ ત્રણ તીર્થના કલ્પો મૂળ દાખલ કરીને ગ્રંથની સમાપ્તિ કરવામાં આવી છે.

ઉપરના તમામ વિષયોમાંના દરેકની મહત્વતાનું અત્ર વિ-

વેચન કરીએ તો છપાએલ ગ્રંથ કરતાં પણ વિસ્તાર વધી જાય તેટલા માટે તે બાબત સજ્જન ગુરૂઓને સોંપવામાં આવે છે. પણ એટલું તો કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે આ ગ્રંથ જેમ જેમ વાંચન મનન અને નિદિધ્યાસનદ્વારા અનુભવવામાં આવશે તેમ તેમ ભવ્ય જીવો તેમાંથી અપૂર્વ અપૂર્વ શાંત રસને પ્રાપ્ત કરશે!

જે મહાત્માએ આ ગ્રંથ રત્નના વિષયોની સંકલના તથા ભાષાનુવાદ કરી આપેલ છે તે મહાપુરૂષ પ્રશમ સુખાર્થી શ્રીમન્મુનિ કર્પૂરવિજયજીનો શુદ્ધાંતઃકરણથી ઉપકાર માનવા સાથે તેઓ સાહેબ ઉત્તરોત્તર પોતાના પ્રયાસને આગલ વધારી અમોને તથા જૈનકોમને આભારી કરશે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

દ્રવ્યની સહાય આપનાર ગૃહસ્થોનો આભાર માની તેવા ધનિકોને તેનું અનુકરણ કરવાને સાગ્રહ નમ્ર વિનંતી કરી વિરમીએ છીએ. ઇતિશમ્.

સંવત્ ૧૯૬૬ માગશર સુદી ૧૧ ને ગુરૂવાર.

લીઃ પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા.

શુદ્ધિપત્રક.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૨૨	तेते	तोते
१०	११	मेके	मैके
१६	५	घिहिना	चिह्नाना
१६	६	रलंकृता	रलंकृतो
१६	१०	घर्म	घर्म
२०	१७	नयन्ति	नयद्रुमयन्ति
२१	१६	योवितां	यौवितां
२२	१०	वृद्धि	मृद्धि
२७	१३	१५४	१६४
२७	१५	क्षीरः	क्षीरः
३२	१६	हृया	हृथा
४४	१०	पूपितो	तृपितो
४६	१	સંધ્યાકલેશ	સંકલેશ
૬૩	૨૨	વિઘ્નકારી	વિઘ્નકારી એવા
૬૪	૨૩	પાપન્	પાપને
૬૯	૬	(૪)	(૪) ચાર
૮૧	૫	ન્યન	ન્યૂન
૮૧	૧૯	આદારિક	ઔદારિક
૮૨	૪	સવજ્ઞ	સર્વજ્ઞ
૮૬	૧૮	दयामापु	दयामासु
૮૭	૧૫	श्रुद्धे	शुद्धे
૮૭	૧૬	निर्भेदं	निर्भेदं

		અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૮	૨	ગારવ	ગૌરવ
૯૬	૨૧	ધમ	ધર્મ
૯૭	૧૧	નિજરા	નિર્જરા
૯૭	૨૦	કાય	કાર્ય
૧૦૩	૧૩	તાત્પય	તાત્પર્ય
૧૦૩	૨૨	(ધત)	(ધૂત)
૧૦૪	૨	પ્રાપ્ત થઇ	પ્રાપ્ત થયો નહોય તે પ્રાપ્ત થઇ
૧૧૪	૨૦	ધમકરણી	ધર્મકરણી
૧૨૦	૧૯	વ્યહાર	વ્યવહાર
૧૨૨	૧૦	શન્યો	શૂન્યો
,,	,,	ધમધ્યાન	ધર્મધ્યાન
૧૨૯	૩	ત્યારે	અને
૧૩૩	૧૦	શન્ય	શૂન્ય
૧૩૫	૪	કતવ્ય	કર્તવ્ય
૧૪૪	૧૯	તયા	તર્યો
૧૪૫	૨૧	મોક્ષ	અહીંજ મોક્ષ
૧૪૭	૨૩	ाेइ	होइ
૧૫૧	૧	चिन्ता	चिन्तासु
૧૫૧	૧૭	असगा	असंगा
૧૫૪	૭	भवासिद्धि	तब्भवासिद्धि
૧૬૧	૧૬	ધમાડાની	ધૂમાડાની
૧૭૨	૨૩	વધની	વૈધની
૧૭૫	૫		

૧૮૩	૨	સ્વાદિષ્ટ	ઉત્તરોત્તરસ્વાદિષ્ટએવા
૧૧૦	૧૧	તમોહારી	તમોપહારી
૧૮૫	૧૧	ઉવઝાયાણું	ઉવઝ્ઝાયાણાં
૧૯૩	૪	સંત્તુજય	સત્તુંજય
,,	,,	પદ્યુમ્ન	પ્રદ્યુમ્ન
૧૯૫	૧૨	સ્વમીના	સ્વામીના
૧૯૯	૧૫	मकरं	मकरन्
૨૦૮	૭	निर्यृतिं	निर्वृतिं

અનુક્રમણિકા.

પરમ શાન્તિજનક

प्रशमरति प्रकरण.

પ્રસ્તાવના.

શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના પવિત્ર વચનાનુસારે વૈરાગ્ય માર્ગનાં દર્શક એવા પૂર્વ મહા પુરૂષકૃત અનેક ગ્રંથોને અનુસરી આ પ્રશમરતિ ગ્રંથ અનૂન દશ પૂર્વધર મહા સમર્થ જ્ઞાની વાચક મુખ્ય શ્રી ઉમાસ્વાતિ સ્વામીકૃત હોવાથી પ્રાચીન હોવા સાથે અત્યંત ઉપકારક છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વૈરાગ્ય માર્ગ-વૈરાગ્યપ્રાપ્તિના કારણ સંક્ષેપથી પણ એવી સરસ રીતે પોષ્યાં છે કે આત્માર્થી જીવ ઉપર તેની વીજલીક અસર થયા વિના રહેજ નહિ. ઉપદેશમાળાની પેરે આ ગ્રંથમાં પણ પ્રસંગોપાત અનેક ઉપયોગી વિષયોને ચર્ચી મોક્ષપર્યંત તત્ત્વનો નિર્ણય કરી ગ્રંથકારે ભવ્યજનો પ્રતિ પ્રશમરતિજન્ય સુખ જ સહજ સ્વાભાવિક છે એમ હસ્તામલકની જેમ બતાવી આપ્યું છે.

આ અતિ ઉત્તમ ગ્રંથમાં મુખ્ય ૨૨ અધિકારો સમાવેલા છે. ૧ પીઠબંધ, ૨ કષાય, ૩ રાગાદિક, ૪ અષ્ટવિધ કર્મ, ૫ પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયો, ૬ આઠમદ, ૭ આચાર, ૮ ભાવના, ૯ દશવિધ ધર્મ, ૧૦ તદર્થે સારભૂત ધર્મકથા, ૧૧ જીવાદિક

નવ તત્ત્વ, ૧૨ ઉપયોગો, ૧૩ ભાવ, ૧૪ ષટ્દ્રવ્ય, ૧૫ ચરણ (સંયમ-ચારિત્ર) ૧૬ શીલાંગ (શીલના ૧૮૦૦૦ ભેદ), ૧૭ નિર્મળધ્યાન, ૧૮ ક્ષપકશ્રેણી, ૧૯ સમુદ્ઘાત, ૨૦ યોગનિરોધ, ૨૧ શિવ (મોક્ષ) ગમન વિધાન અને ૨૨ અંતફલ. એ આ ગ્રંથમાં મુખ્યપણે કથેલા ૨૨ અધિકારો છે. ઉક્ત મુખ્ય અધિકારોમાં શુદ્ધ વૈરાગ્યના સંબંધે કથવા યોગ્ય સર્વ બાબતોનો બહુધા સમાવેશ થઇ જાય છે. ઉક્ત અધિકારોનો ઉલ્લેખ એક એવા સમર્થજ્ઞાની અને વૈરાગ્યવંત મહાત્માના હૃદયધ્વનીથી થયેલો છે, કે ગમે તેવા કઠોર દીલવાળા અભ્યાસી ઉપર પણ તે સચોટ અસર કરી શકે તેમ છે. આવી બુદ્ધિથી સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસી માટે પ્રશમરતિ ગ્રંથનું મૂળ આ પુસ્તકમાં ખાસ પૃથક્ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે અને ભાષાન્તરોપજીવી માટે મૂળ ગ્રંથનો અનુવાદ તત્ પશ્ચાત્ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. યદ્યપિ આ ગ્રથનો અનુવાદ પણ મૂળ ગ્રંથ ઉપર પૂર્વ આચાર્ય કૃત ટીકાનો આશ્રય લઇને બહુધા કરવામાં આવ્યો છે તોપણ આ અતિ ઉપયોગી વિષયમાં પ્રવેશ કરનારને કંઇક વધારે સરલતા થાય એટલા માટે પ્રથમ જરૂર જોગો ખુલાસો કરવો ઉચિત ધાર્યો છે.

શિષ્ટાચાર પ્રમાણે ગ્રંથનો આરંભ કરતાં ગ્રંથકાર શ્રી ઉમાસ્વાતિ સ્વામી વાચક મુખ્યે વિશ્વવંદિત શ્રી અરિહંતાદિક પંચ પરમેષ્ઠીને પ્રણામ કર્યો છે, ત્યારબાદ ગ્રંથનો વિષય, તેનું પ્રયોજન વિગેરે પ્રકાશતાં ગ્રંથકારે પોતે મહા સમર્થ જ્ઞાની છતાં હરકોઇ વિદ્વાનને ચકિત કરી નાંખે એવી લઘુતા બતાવી કોઇ પણ મુમુક્ષુ જનને મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે કરવા યોગ્ય પ્રયત્ન સફળ

કરવા માટે ખાસ કરીને હૃદયમાં ધારી રાખવા યોગ્ય-ભૂલી નહિ જવા યોગ્ય આત્માને ઉપકારી અને અપકારી ગુણદોષનું સ્મરણ કરાવી પ્રથમ પીઠબંધ પૂર્ણ કરી ૧૧ ઉપદેશ શ્રેણીનો સમારંભ કરેલો છે. આટલા સુધીમાં એવાં એવાં ઉત્તમ દૃષ્ટાંતોવડે જિજ્ઞાસુ શ્રોતાજનોનું મન આકર્ષેલું છે કે તેથી શ્રોતાજનો એકીટસે તેઓશ્રીના ઉપદેશામૃતનું પ્રેમપૂર્વક પાન કરવા ઉન્મુખ (અત્યંત આતુર) થઈ રહે.

ત્યાર બાદ શ્લોક ૨૦ થી ૨૩ સુધીમાં કેવાં અવળાં આચરણથી આત્મા કષાયી કહેવાય છે તે જણાવ્યું છે.

૨૪ થી ૩૦ શ્લોક સુધી કષાયથી થતા અનર્થ બતાવ્યા છે.

૩૧ થી ૩૩ શ્લોક સુધી રાગદ્વેષનું સ્વરૂપ કહેલું છે.

૩૪ થી ૩૮ શ્લોક સુધી પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, અને પ્રદેશના ભેદે કર્મબંધની વિચિત્રતા તથા તેમ થવાનાં મુખ્ય કારણ બતાવ્યાં છે.

૩૯ થી ૭૯ શ્લોક સુધી પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયસુખને વશ થવાથી થતી જીવની ખુવારી અને તેનેજ સ્વવશ કરવાથી થતું સ્વાભાવિક સુખ વખાણ્યું છે.

૮૦ થી ૧૦૧ શ્લોક સુધી આઠે પ્રકારના મદ કરવાથી જીવને આ ભવમાં તથા પરભવમાં જે જે અનર્થ સંભવે છે તે દેખાડી આપ્યા છે.

શ્લોક ૧૦૨ થી ૧૪૮ સુધી ઇંદ્રિયજન્ય વિષયસુખને કિંપાક ફળની જેવાં પરિણામે દુઃખદાયી જાણી તેથી વિરક્ત થઈ પંચવિધ આચારને રૂડી રીતે આરાધવા બનતો ઉદ્યમ ક-

રવા સહુને તેમાં વિશેષે કરીને સાધુ નિર્ગ્રંથને સખ્ત રીતે સમજાવી તેને સ્વ નિર્ગ્રંથતા સિદ્ધ કરવા ભલામણ કરી છે.

૧૪૯ થી ૧૬૬ શ્લોક સુધી અનિત્યપણું, અશરણપણું, વિગેરે બાર પ્રકારની ભાવનાનું સૂક્ષ્મ રીતે મનન કરી સંયમ માર્ગમાં બાધકકારી એવા વિષયકષાયાદિક વિકારોને વારવા મુમુક્ષુજનોને ભલામણ કરી છે.

૧૬૭ થી ૧૮૧ શ્લોક સુધી ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ પ્રમુખ દશવિધ યતિધર્મને યથાવિધ આરાધી રાગદ્વેષ અને મોહાદિક પ્રબળ દોષોને દૂર કરી ઉત્તમ સાધનયોગે વૈરાગ્ય વાસનાની વૃદ્ધિ કરવા શાસ્ત્રકારે આગ્રહ કર્યો છે.

૧૮૨ થી ૧૮૮ શ્લોકપર્યંત વિકથાદિક પ્રમાદ દૂર કરી જેથી ભવ્યજનો ધર્મ પ્રતિ આવર્જિત (આકર્ષિત) થાય એવી ધર્મના માર્ગે દોરનારી કથા શ્રોતાજનોને સંભળાવવા, અભિનવ શાસ્ત્રો ભણવા ભણાવવા તથા તેના ગૂઢ રહસ્યના ચિંતન માટે સતત ઉદ્યમ કરવા ભલામણ કરી છેવટે ગ્રંથકારે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કે—'જે મોક્ષમાર્ગનું સારી રીતે પ્રતિપાદન કરે અને દુર્ગતિથી બચાવે તેજ ખરાં શાસ્ત્ર અને તે સર્વજ્ઞ પ્રભુનાં વચનરૂપજ હોઈ શકે.'

૧૮૯ થી ૧૯૩ શ્લોક સુધી જીવાજીવાદિક નવ પદાર્થો (તત્ત્વો) પૈકી જીવતત્ત્વના અનેક ભેદો દર્શાવ્યા છે.

૧૯૪ થી ૧૯૫ શ્લોક સુધી સાકાર (જ્ઞાન) અને અનાકાર (દર્શન) એમ બે પ્રકારના ઉપયોગ કહી તે દરેકના અનુક્રમે આઠ તથા ૪ ભેદ બતાવ્યા છે.

૧૯૬ થી ૧૯૭ શ્લોક સુધી ઔદયિક, પારિણામિક, [illegible]

મિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એ પાંચભાવો તથા તે પાંચેના મિશ્રણથી થયેલો સન્નિપાતિક નામનો છઠ્ઠો ભાવ બતાવેલો છે.

૧૯૮ થી ૨૨૭ શ્લોક પર્યંત જીવાદિક પદ્ દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં પ્રસંગે કયાં કયાં દ્રવ્ય કયા કયા ભાવમાં વર્તે છે તે તથા ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને તિર્યગ્લોકનું સ્વરૂપ તેમજ નવેપદાર્થોનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આપી છેવટ સમ્યગ્ દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનનું સવિસ્તર બ્યાન આપ્યું છે.

૨૨૮ થી ૨૪૨ શ્લોક પર્યંત ચારિત્રના ભેદો, તેની યથાયોગ્ય આરાધના પ્રમાણે આત્માને સંભવતા લાભ, તથા છેવટ પ્રશમ ગુણનું માહાત્મ્ય અને તેના યોગથી આત્માને થતું અવર્ણ્યસુખ સંક્ષેપથી વર્ણવ્યું છે.

૨૪૩ થી ૨૪૫ સુધી શીલાંગરથના ધોરી એવા મુનિના આચાર સંબંધી જે ૧૮૦૦૦ ભેદ થાય છે તે પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય બતાવ્યા છે તથા તેવો સદાચાર સાવધાનપણે સેવનાર ધર્મધ્યાનના યોગે ખરો વૈરાગ્ય પામે છે તે જણાવ્યું છે.

૨૪૬ થી ૨૭૧ શ્લોક સુધી ધર્મધ્યાનના ભેદનું સ્વરૂપ, શુદ્ધ ચારિત્રપાત્ર મુનિની દશા, અને એવા અપ્રમત્તમુનિ અનુક્રમે શુક્લધ્યાનયોગે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઇ જેવી રીતે કર્મનું ઉન્મૂલન કરી કેવલ જ્ઞાનાદિક શાશ્વત રૂદ્ધિ પામીને અક્ષય અવ્યાબાધ એવા મોક્ષસુખને પામે છે તેનું વર્ણન કર્યું છે.

૨૭૨ થી ૨૭૬ શ્લોક પર્યંત કેવલી ભગવાનને આયુષ્યથી નામ, ગોત્ર અને વેદનીય કર્મ અધિકતર હોય તે તે અવશિષ્ટ કર્મને સમ કરવાને (આયુષ્યની સાથેજ સઘળાં કર્મ ભોગવી લેવાય તેવાં કરી નાંખવાને) કેવળી સમુદ્ઘાત એટલે

જે પ્રયત્ન વિશેષ કરવામાં આવે તે સમુદ્ઘાતનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરેલું છે.

૨૭૭ થી ૨૮૨ શ્લોક પર્યંત કેવળી સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થયાબાદ કેવલી ભગવાન જેવી રીતે સંપૂર્ણ યોગનો નિરોધ કરે છે તે ક્રમ બતાવ્યો છે.

૨૮૩ થી ૨૯૫ શ્લોક પર્યંત યોગનિરોધ કર્યાબાદ કેવલી ભગવાન પાંચ હ્રસ્વસ્વર પ્રમાણ કાળવાળી શૈલેશી (૧૪ મા ગુણ સ્થાનક) ને પામી સમયે સમયે સત્તાગત અવશિષ્ટ અશેષ પ્રકૃતિને ખપાવી દઈ દેહાતીત થઈ છેવટ એક સમય માત્રમાં સમશ્રેણીએ લોકાગ્રસ્થાને પહોંચી સમસ્ત જન્મ જરા અને મરણથી મુક્ત થઈ સાદી અનંત અનુપમ અવ્યાબાધ સુખનો આસ્વાદ કરે છે તે વાત પ્રમાણથી સિદ્ધ કરી બતાવી છે.

૨૯૬ થી ૩૦૧ શ્લોક પર્યંત જે મુનિ સંપૂર્ણ સામગ્રીની ખામીથી આવો પ્રબલ પુરૂષાર્થ કરી શક્યા ન હોય તે પણ યથાશક્તિ તપ જપ સંયમના પ્રભાવે સદ્ગતિને સાધી અનુક્રમે અલ્પકાળમાં મોક્ષગતિ પામી શકે છે એમ બતાવ્યું છે.

૩૦૨ થી ૩૦૮ શ્લોક સુધીમાં જે મુનિમાર્ગ પાળવાને અસમર્થ છતા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને પણ જિન આજ્ઞાને યથાશક્તિ પાળવા અભિરૂચિવાળા છે તેવા શ્રાવક જનોને યોગ્ય સંક્ષેપમાં માર્ગ બતાવી તેથી પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ થતા લાભ સમજાવ્યા છે, અર્થાત્ તેથી ગૃહસ્થ પણ સદ્ગતિ પામી અનુક્રમે સાત આઠ ભવમાં અવશ્ય મોક્ષ ગતિ પામી શકે છે એમ જણાવ્યું છે.

૩૦૯મા શ્લોકમાં પ્રશમરતિ (વૈરાગ્યરંગ) થી સર્વ કોઈ આ-

(માર્થિજનોને એકાંત હિત થાય છે એમ જણાવ્યું છે.

૩૧૦ થી ૩૧૨ શ્લોક સુધીમાં ગ્રંથનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકારે સજ્જનો પ્રતિ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જે કંઇ ખામી માલમ પડે તેની ઉપેક્ષા કરી તે માટે ક્ષમા કરી રાજહંસની પેરે ગુણમાત્ર ગ્રહણ કરવા અને પવિત્ર શાન્ત રસનું આસ્વાદન કરવા ખાસ વિનંતિ કરી છે.

૩૧૩ મા શ્લોકમાં સર્વ સુખદાયી સર્વાર્થ સિદ્ધિકારી અને સર્વ ગુણ પ્રાપ્તિ માટે પ્રબળ સાધનભૂત એવા શ્રી જિનશાસનની સ્તુતિ કરી છે. અહીં આ ગ્રંથની સમાપ્તિ થાય છે.

ગમે તેવો સમર્થ ગ્રંથકાર એથી વધારે શું કરે ?

એકાન્ત મોક્ષ સુખના અર્થિ એવા મુમુક્ષુ મુનિજનોને પ્રસ્તુત ગ્રંથ અતિ ઉપયોગી છે તેમ તત્વજીજ્ઞાસુ એવા ગૃહસ્થ જનોને પણ તે તત્વનિર્ણયને માટે અતિ ઉપયોગી હોવાથી સર્વ ભવ્યજનો શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન દ્વારા તેનો યથાર્થ પરમાર્થ પામી સ્વકર્તવ્ય પરાયણ થાય એમ અંતઃકરણથી ઇચ્છી પ્રકૃત પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરૂં છું.

પ્રશમ-સુખાર્થી,

સન્મિત્ર કર્પૂરવિજય.

॥ ॐ अर्हं ॥

वाचक मुख्य श्रीमद् उमास्वाति विरचित

श्री प्रशमरति प्रकरणम्

नाभेयाद्याः सिद्धार्थराजसूनुचरमाश्चरमदेहाः ।
पञ्च नव दश च दशविधधर्मविधिविदोजयन्ति जिनाः १
जिनसिद्धाचार्योपाध्यायान् प्रणिपत्य सर्वसाधूंश्च ।
प्रशमरतिस्थैर्यार्थं वक्ष्ये जिनशासनात्किंचित् ॥ २ ॥
यद्यप्यनन्तगमपर्ययार्थहेतुनयशब्दरत्नाढ्यम् ।
सर्वज्ञशासनपुरं प्रवेष्टुमबहुश्रुतैर्दुःखम् ॥ ३ ॥
श्रुतबुद्धिविभवपरिहीणकस्तथाप्यहमशक्तिमविचिन्त्य।
द्रमक इवावयवोञ्छकमन्वेष्टुं तत्प्रवेशेप्सुः ॥ ४ ॥
बहुभिर्जिनवचनार्णवपारगतैः कविवृषैर्महामतिभिः ।
पूर्वमनेकाः प्रथिताः प्रशमजननशास्त्रपद्धतयः ॥ ५ ॥
ताभ्यो विसृताः श्रुतवाक्पुलाकिकाः प्रवचनाश्रिताः
काश्चित् ।

पारंपर्यादुच्छेषिकाः कृपणकेन संहृत्य ॥ ६ ॥
तद्भक्तिबलार्पितया मयाप्यविमलाल्पया स्वमतिशक्त्या ।
प्रशमेष्टतयानुसृता विरागमार्गैकपदिकेयम् ॥ ७ ॥
यद्यप्यवगीतार्था न वा कठोरप्रकृष्टभावार्था ।
सद्भिस्तथापि मय्यनुकम्पैकरसैरनुग्राह्यम् ॥ ८ ॥
को ऽत्र निमित्तं वक्ष्यति निसर्गमतिसुनिपुणो ऽपि
वाह्यन्यत् ।
दोषमलिने ऽपि सन्तो यद्गुणसारग्रहणदक्षाः ॥ ९ ॥
सद्भिः सुपरिगृहीतं यत्किंचिदपि प्रकाशतां याति ।
मलिनो ऽपि यथा हरिणः प्रकाशते पूर्णचन्द्रस्थः १०
बालस्य यथा वचनं काहलमपि शोभते पितृसकाशे ।
तद्वत्सज्जनमध्ये प्रलपितमपि सिद्धिमुपयाति ॥ ११ ॥
ये तीर्थकृत्प्रणीता भावास्तदनन्तरैश्च परिकथिताः ।
तेषां बहुशो ऽप्यनुकीर्तनं भवति पुष्टिकरमेव ॥ १२ ॥
यद्वद्विषघातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषो ऽस्ति ।
तद्वद्रागविषघ्नं पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदम् ॥ १३ ॥
यद्वदुपयुक्तपूर्वमपि भैषजं सेव्यते ऽर्त्तिनाशाय ।

तद्वद्रागार्त्तिहरं बहुशो ऽप्यनुयोज्यमर्थपदम् ॥ १४ ॥
वृत्त्यर्थं कर्म यथा तदेव लोकः पुनः पुनः कुरुते ।
एवं विरागवार्ताहेतुरपि पुनः पुनश्चिन्त्यः ॥ १५ ॥
दृढतामुपैति वैराग्यभावना येन येन भावेन ।
तस्मिँस्तस्मिन् कार्यः कायमनोवाग्भिरभ्यासः ॥१६॥
माध्यस्थ्यं वैराग्यं विरागता शान्तिरुपशमः प्रशमः ।
दोषक्षयः कषायविजयश्च वैराग्यपर्यायाः ॥ १७ ॥
इच्छा मूर्च्छा कामः स्नेहो गार्ध्यं ममत्वमभिनन्दः ।
अभिलाष इत्यनेकानि रागपर्यायवचनानि ॥ १८ ॥
ईर्ष्या रोषो दोषो द्वेषः परिवादमत्सरासूयाः ।
वैरप्रचण्डनाद्या नेके द्वेषस्य पर्यायाः ॥ १९ ॥
रागद्वेषपरिगतो मिथ्यात्वोपहतकलुषया दृष्ट्या ।
पञ्चास्रवमलबहुलार्त्तरौद्रतीव्राभिसंधानः ॥ २० ॥
कार्याकार्यविनिश्चयसंक्लेशविशुद्धिलक्षणैर्मूढः ।
आहारभयपरिग्रहमैथुनसंज्ञाकलिग्रस्तः ॥ २१ ॥
क्लिष्टाष्टकर्मबन्धनबद्धनिकाचितगुरुर्गतिशतेषु ।
जन्ममरणैरजस्रं बहुविधपरिवर्तनाभ्रान्तः ॥ २२ ॥

दुःखसहस्रनिरन्तरगुरुभाराक्रान्तकर्षितः करुणः ।
विषयसुखानुगततृषः कषायवक्तव्यतामेति ॥ २३ ॥
स क्रोधमानमायालोभैरतिदुर्जयैः परामृष्टः ।
प्राप्नोति याननर्थान् कस्तानुद्देष्टुमपि शक्तः ॥ २४ ॥
क्रोधात्प्रीतिविनाशं मानाद्विनयोपघातमाप्नोति ।
शाठ्यात्प्रत्ययहानिं सर्वगुणविनाशनं लोभात् ॥२५ ॥
क्रोधः परितापकरः सर्वस्योद्वेगकारकः क्रोधः ।
वैरानुषङ्गजनकः क्रोधः क्रोधः सुगतिहन्ता ॥ २६ ॥
श्रुतशीलविनयसंदूषणस्य धर्मार्थकामविघ्नस्य ।
मानस्य को ऽवकाशं मुहूर्तमपि पण्डितो दद्यात्॥२७॥
मायाशीलः पुरुषो यद्यपि न करोति किंचिदपराधम् ।
सर्प इवाविश्वास्यो भवति तथाप्यात्मदोषहतः ॥ २८ ॥
सर्वविनाशाश्रयिणः सर्वव्यसनैकराजमार्गस्य ।
लोभस्य को मुखगतःक्षणमपिदुःखान्तरमुपेयात् ॥२९॥
एवं क्रोधो मानो माया लोभश्च दुःखहेतुत्वात् ।
सत्त्वानां भवसंसारदुर्गमार्गप्रणेतारः ॥ ३० ॥
ममकाराहंकारावेषां मूलं पदद्वयं भवति ।

तृप्तिं प्राप्नुयुरक्षाण्यनेकमार्गप्रलीनानि ॥ ४८ ॥
कश्चिच्छुभोऽपि विषयःपरिणामवशात्पुनर्भवत्यशुभः ।
कश्चिदशुभो ऽपि भूत्वा कालेन पुनः शुभीभवति ४९
कारणवशेन यद्यत् प्रयोजनं जायते यथा यत्र ।
तेन तथा तं विषयं शुभमशुभं वा प्रकल्पयति ॥५०॥
अन्येषां यो विषयः स्वाभिप्रायेण भवति तुष्टिकरः ।
स्वमतिविकल्पाभिरतास्तमेव भूयो द्विषन्त्यन्ये ॥५१॥
तानेवार्थान्द्विषतस्तानेवार्थान्प्रलीयमानस्य ।
निश्चयतो ऽस्यानिष्टं न विद्यते किंचिदिष्टं वा ॥५२॥
रागद्वेषोपहतस्य केवलं कर्मबन्ध एवास्य ।
नान्यः स्वल्पो ऽपि गुणो ऽस्ति यः परत्रेह च श्रेयान्
यस्मिन्निन्द्रियविषये शुभमशुभं वा निवेशयति भावम् ।
रक्तो वा द्विष्टो वा स बन्धहेतुर्भवति तस्य ॥ ५४ ॥
स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् ।
रागद्वेषाक्लिन्नस्य कर्मबन्धो भवत्येवम् ॥ ५५ ॥
एवं रागद्वेषौ मोहो मिथ्यात्वमविरतिश्चैव ।
एभिः प्रमादयोगानुगैः समादीयते कर्म ॥ ५६ ॥

कर्ममयः संसारः संसारनिमित्तकं पुनर्दुःखम् ।
तस्माद्रागद्वेषादयस्तु भवसंततेर्मूलम् ॥ ५७ ॥
एतद्दोषमहासंचयजालं शक्यमप्रमत्तेन ।
प्रशमस्थितेन घनमप्युद्वेष्टयितुं निरवशेषम् ॥ ५८ ॥
अस्य तु मूलनिबन्धं ज्ञात्वा तच्छेदनोद्यमपरस्य ।
दर्शनचारित्रतपःस्वाध्यायध्यानयुक्तस्य ॥ ५९ ॥
प्राणवधानृतभाषणपरधनमैथुनममत्वविरतस्य ।
नवकोट्युद्गमशुद्धोञ्छमात्रयात्राधिकारस्य ॥ ६० ॥
जिनभाषितार्थसद्भावभाविनो विदितलोकतत्त्वस्य ।
अष्टादशशीलसहस्रधारणकृतप्रतिज्ञस्य ॥ ६१ ॥
परिणाममपूर्वमुपागतस्य शुभभावनाध्यवसितस्य ।
अन्योऽन्यमुत्तरोत्तरविशेषमभिपश्यतः समये ॥ ६२ ॥
वैराग्यमार्गसंप्रस्थितस्य संसारवासचकितस्य ।
स्वहितार्थाभिरतमतेः शुभेयमुत्पद्यते चिन्ता ॥ ६३ ॥
भवकोटीभिरसुलभं मानुष्यं प्राप्य कः प्रमादो मे ।
न च गतमायुर्भूयः प्रत्येत्यपि देवराजस्य ॥ ६४ ॥
आरोग्यायुर्बलसमुदयाश्चला वीर्यमनियतं धर्मे ।

तल्लब्ध्वा हितकार्ये मयोद्यमः सर्वथा कार्यः ॥ ६५ ॥
शास्त्रागमादृतेन हितमस्ति न च शास्त्रमस्ति विनयमृते।
तस्माच्छास्त्रागमलिप्सुना विनीतेन भवितव्यम् ॥६६॥
कुलरूपवचनयौवनधनमित्रैश्वर्यसंपदापि पुंसाम् ।
विनयप्रशमविहीना न शोभते निर्जलेव नदी ॥६७॥
न तथा सुमहार्घ्यैरपि वस्त्राभरणैरलंकृता भाति ।
श्रुतशीलमूलनिकषो विनीतविनयो यथा भाति ॥६८॥
गुर्वायत्ता यस्माच्छास्त्रारम्भा भवन्ति सर्वेऽपि ।
तस्माद्गुर्वाराधनपरेण हितकांक्षिणा भाव्यम् ॥ ६९ ॥
धन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणधर्मनिर्वापी ।
गुरुवदनमलयनिसृतो वचनसरसचन्दनस्पर्शः ॥७०॥
दुष्प्रतिकारौ मातापितरौ स्वामी गुरुश्च लोकेऽस्मिन्।
तत्र गुरुरिहामुत्र च सुदुष्करतरप्रतीकारः ॥ ७१ ॥
विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् ।
ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥७२॥
संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् ।
तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ ७३ ।

योगनिरोधाद्भवसंततिक्षयः संततिक्षयान्मोक्षः ।
तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ७४ ॥
विनयव्यपेतमनसो गुरुविद्वत्साधुपरिभवनशीलाः ।
त्रुटिमात्रविषयसङ्गादजरामरवन्निरुद्विग्नाः ॥ ७५ ॥
केचित्सातर्द्धिरसातिगौरवात्सांप्रतेक्षिणः पुरुषाः ।
मोहात्समुद्रवायसवदामिषपरा विनश्यन्ति ॥ ७६ ॥
ते जात्यहेतुदृष्टान्तसिद्धमविरुद्धमजरमभयकरम् ।
सर्वज्ञवाग्रसायनमुपनीतं नाभिनन्दन्ति ॥ ७७ ॥
यद्वत्कश्चित् क्षीरं मधुशर्करया सुसंस्कृतं हृद्यम् ।
पित्तार्दितेन्द्रियत्वाद्वितथमतिर्मन्यते कटुकम् ॥ ७८ ॥
तद्वन्निश्चयमधुरमनुकम्पया सद्भिरभिहितं पथ्यम् ।
तथ्यमवमन्यमाना रागद्वेषोदयोद्वृत्ताः ॥ ७९ ॥
जातिकुलरूपबललाभबुद्धिवाल्लभ्यकश्रुतमदान्धाः ।
क्लीबाः परत्र चेह च हितमप्यर्थं न पश्यन्ति ॥ ८० ॥
ज्ञात्वा भवपरिवर्ते जातीनां कोटीशतसहस्रेषु ।
हीनोत्तममध्यत्वं को जातिमदं बुधः कुर्यात् ॥ ८१ ॥
नैकाञ्जातिविशेषानिन्द्रियनिर्वृत्तिपूर्वकान्सत्त्वाः ।

कर्मवशाद्गच्छन्त्यत्र कस्य का शाश्वती जातिः ॥८२॥
रूपबलश्रुतमतिशीलविभवपरिवर्जितांस्तथा दृष्ट्वा ॥
विपुलकुलोत्पन्नानपि ननु कुलमानःपरित्याज्यः॥८३॥
यस्याशुद्धं शीलं प्रयोजनं तस्य किं कुलमदेन ।
स्वगुणाभ्यलंकृतस्य हि किं शीलवतः कुलमदेन॥८४॥
कः शुक्रशोणितसमुद्भवस्य सततं चयापचयिकस्य ।
रोगजरापाश्रयिणो मदावकाशो ऽस्ति रूपस्य ॥८५॥
नित्यपरिशीलनीये त्वङ्मांसाच्छादिते कलुषपूर्णे ।
निश्चयविनाशधर्मिणि रूपे मदकारणं किं स्यात्॥८६॥
बलसमुदितो ऽपि यस्मान्नरः क्षणेन विबलत्वमुपयाति।
बलहीनो ऽपि च बलवान् संस्कारवशात्पुनर्भवति॥८७॥
तस्मादनियतभावं बलस्य सम्यग्विभाव्य बुद्धिबलात्।
मृत्युबले चाबलतां मदं न कुर्याद्बलेनापि ॥ ८८ ॥
उदयोपशमनिमित्तौ लाभालाभावनित्यकौ मत्वा ।
नालाभे वैक्लव्यं न च लाभे विस्मयः कार्यः ॥ ८९ ॥
परशक्त्यभिप्रसादात्मकेन किंचिदुपभोगयोग्येन ।
विपुलेनापि यतिवृषा लाभेनमदं न गच्छन्ति ॥ ९०॥

ग्रहणोद्ग्राहणनवकृतिविचारणार्थावधारणाद्येषु ।
बुद्ध्यङ्गविधिविकल्पेष्वनन्तपर्यायवृद्धेषु ॥ ९१ ॥
पूर्वपुरुषसिंहानां विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा सांप्रतपुरुषाः कथं स्वबुद्ध्या मदं यान्ति ॥९२॥
द्रमकैरिव चटुकर्मकमुपकारनिमित्तकं परजनस्य ।
कृत्वा यद्वाल्लभ्यकमवाप्यते को मदस्तेन ॥ ९३ ॥
गर्वं परप्रसादात्मकेन वाल्लभ्यकेन यः कुर्यात् ।
तं वाल्लभ्यकविगमे शोकसमुदयः परामृशति ॥९४॥
माषतुषोपाख्यानं श्रुतपर्यायप्ररूपणां चैव ।
श्रुत्वातिविस्मयकरं च विकरणं स्थूलभद्रमुनेः ॥९५॥
संपर्कोद्यमसुलभं चरणकरणसाधकं श्रुतज्ञानम् ।
लब्ध्वा सर्वमदहरं तेनैव मदः कथं कार्यः ॥ ९६ ॥
एतेषु मदस्थानेषु निश्चये न च गुणोऽस्ति कश्चिदपि।
केवलमुन्मादः स्वहृदयस्य संसारवृद्धिश्च ॥ ९७ ॥
जात्यादिमदोन्मत्तः पिशाचवद्भवति दुःखितश्चेह ।
जात्यादिहीनतां परभवे च निःसंशयं लभते ॥९८॥
सर्वमदस्थानानां मूलोद्घातार्थिना सदा यतिना ।

ग्रहणोद्ग्राहणनवकृतिविचारणार्थावधारणाद्येषु ।
बुद्ध्यङ्गविधिविकल्पेष्वनन्तपर्यायवृद्धेषु ॥ ९१ ॥
पूर्वपुरुषसिंहानां विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा सांप्रतपुरुषाः कथं स्वबुद्ध्या मदं यान्ति ॥९२॥
द्रमकैरिव चटुकर्मकमुपकारनिमित्तकं परजनस्य ।
कृत्वा यद्वाल्लभ्यकमवाप्यते को मदस्तेन ॥ ९३ ॥
गर्वं परप्रसादात्मकेन वाल्लभ्यकेन यः कुर्यात् ।
तं वाल्लभ्यकविगमे शोकसमुदयः परामृशति ॥९४॥
माषतुषोपाख्यानं श्रुतपर्यायप्ररूपणां चैव ।
श्रुत्वातिविस्मयकरं च विकरणं स्थूलभद्रमुनेः ॥९५॥
संपर्कोद्यमसुलभं चरणकरणसाधकं श्रुतज्ञानम् ।
लब्ध्वा सर्वमदहरं तेनैव मदः कथं कार्यः ॥ ९६ ॥
एतेषु मदस्थानेषु निश्चये न च गुणोऽस्ति कश्चिदपि।
केवलमुन्मादः स्वहृदयस्य संसारवृद्धिश्च ॥ ९७ ॥
जात्यादिमदोन्मत्तः पिशाचवद्भवति दुःखितश्चेह ।
जात्यादिहीनतां परभवे च निःसंशयं लभते ॥९८॥
सर्वमदस्थानानां मूलोद्घातार्थिना सदा यतिना ।

कर्मवशाद्गच्छन्त्यत्र कस्य का शाश्वती जातिः ॥८२॥
रूपवलश्रुतमतिशीलविभवपरिवर्जितांस्तथा दृष्ट्वा ॥
विपुलकुलोत्पन्नानपि ननु कुलमानःपरित्याज्यः॥८३॥
यस्याशुद्धं शीलं प्रयोजनं तस्य किं कुलमदेन।
स्वगुणाभ्यलंकृतस्य हि किं शीलवतः कुलमदेन॥८४॥
कः शुक्रशोणितसमुद्भवस्य सततं चयापचयिकस्य ।
रोगजरापाश्रयिणो मदावकाशोऽस्ति रूपस्य ॥८५॥
नित्यपरिशीलनीये त्वङ्मांसाच्छादिते कलुषपूर्णे ।
निश्चयविनाशधर्मिणि रूपे मदकारणं किं स्यात्॥८६॥
वलसमुदितोऽपि यस्मान्नरः क्षणेन विवलत्वमुपयाति
वलहीनोऽपि च वलवान् संस्कारव...
तस्मादनियतभावं वलस्य सम्यग्विभा...
मृत्युवले चावलतां मदं न कुर्याद्वलेनापि ॥ ८
उदयोपशमनिमित्तौ लाभालाभावनित्यकौ मत्वा ।
नालाभे वैक्लव्यं न च लाभे विस्मयः कार्यः ॥ ८९ ॥
परशक्त्यभिप्रसादात्मकेन किंचिदुपभोगयोग्येन ।
विपुलेनापि यतिवृषा लाभेनमदं न गच्छन्ति ॥ ९०॥

ग्रहणोद्ग्राहणनवकृतिविचारणार्थावधारणाद्येषु ।
बुद्ध्यङ्गविधिविकल्पेष्वनन्तपर्यायवृद्धेषु ॥ ९१ ॥
पूर्वपुरुषसिंहानां विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा सांप्रतपुरुषाः कथं स्वबुद्ध्या मदं यान्ति ॥९२॥
द्रमकैरिव चटुकर्मकमुपकारनिमित्तकं परजनस्य ।
कृत्वा यद्वाल्लभ्यकमवाप्यते को मदस्तेन ॥ ९३ ॥
गर्वं परप्रसादात्मकेन वाल्लभ्यकेन यः कुर्यात् ।
तं वाल्लभ्यकविगमे शोकसमुदयः परामृशति ॥९४॥
माषतुषोपाख्यानं श्रुतपर्यायप्ररूपणां चैव ।
श्रुत्वातिविस्मयकरं च विकरणं स्थूलभद्रमुनेः ॥९५॥
संपर्कोद्यमसुलभं चरणकरणसाधकं श्रुतज्ञानम् ।
लब्ध्वा सर्वमदहरं तेनैव मदः कथं कार्यः ॥ ९६ ॥
एतेषु मदस्थानेषु निश्चये न च गुणोऽस्ति कश्चिदपि।
केवलमुन्मादः स्वहृदयस्य संसारवृद्धिश्च ॥ ९७ ॥
जात्यादिमदोन्मत्तः पिशाचवद्भवति दुःखितश्चेह ।
जात्यादिहीनतां परभवे च निःसंशयं लभते ॥९८॥
सर्वमदस्थानानां मूलोद्घातार्थिना सदा यतिना ।

ईर्या[3]भाषा[4]म्बर[5]भाज[6]नैषणा[7]वग्रहाः शुद्धाः ॥ ११६ ॥
स्थान[8]निषद्या[9]व्युत्सर्ग[10]शब्द[11]रूप[12]क्रियाः परा[13]न्यो ऽन्यो[14] ।
पञ्चमहाव्रतदार्ढ्यं[15] विमुक्तता सर्वसङ्गेभ्यः[16] ॥ ११७ ॥
साध्वाचारः खल्वयमष्टादशपदसहस्रपरिपठितः ।
सम्यगनुपाल्यमानो रागादीन्मूलतो हन्ति ॥ ११८ ॥
आचाराध्ययनोक्तार्थभावनाचरणगुप्तहृदयस्य ।
न तदस्ति कालविवरं यत्रक्वचनाभिभवनंस्यात् ॥ ११९ ॥
पैशाचिकमाख्यानं श्रुत्वा गोपायनं च कुलवध्वाः ।
संयमयोगैरात्मा निरंतरं व्यापृतः कार्यः ॥ १२० ॥
क्षणविपरिणामधर्मा मर्त्यानामृद्धिसमुदयाः सर्वे ।
सर्वे च शोकजनकाः संयोगा विप्रयोगान्ताः ॥ १२१ ॥
भोगसुखैः किमनित्यैर्भयबहुलैः कांक्षितैः परायत्तैः ।
नित्यमभयमात्मस्थं प्रशमसुखं तत्र यतितव्यम् ॥ १२२ ॥
यावत्स्वविषयलिप्सोरक्षसमूहस्य चेष्टयते तुष्टौ ।
तावत्तस्यैव जये वरतरमशठं कृतो यत्नः ॥ १२३ ॥
यत्सर्वविषयकांक्षोद्भवं सुखं प्राप्यते सरागेण ।
तदनन्तकोटिगुणितं मुधैव लभते विगतरागः ॥ १२४ ॥

इष्टवियोगाप्रियसंप्रयोगकांक्षासमुद्भवं दुःखम् ।
प्राप्नोति यत्सरागो न संस्पृशति तद्विगतरागः ॥१२५॥
प्रशमितवेदकषायस्य हास्यरत्यरतिशोकनिभृतस्य ।
भयकुत्सानिरभिभवस्य यत्सुखं तत्कुतोऽन्येषाम् ॥१२६॥
सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी ध्यानतपोबलयुतोऽप्यनुपशान्तः ।
तं लभते न गुणं यं प्रशमगुणमुपासितो लभते॥१२७॥
नैवास्ति राजराजस्य तत्सुखं नैव देवराजस्य ।
यत्सुखमिहैव साधोर्लोकव्यापाररहितस्य ॥ १२८ ॥
संत्यज्य लोकचिन्तामात्मपरिज्ञानचिन्तनेऽभिरतः ।
जितलोभरोषमदनः सुखमास्ते निर्जरः साधुः ॥१२९॥
या चेह लोकवार्ता शरीरवार्ता तपस्विनां या च ।
सद्धर्मचरणवार्तानिमित्तकं तद्द्वयमपीष्टम् ॥ १३० ॥
लोकः खल्वाधारः सर्वेषां ब्रह्मचारिणां यस्मात् ।
तस्माल्लोकविरुद्धं धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥१३१॥
देहो नासाधनको लोकाधीनानि साधनान्यस्य ।
सद्धर्मानुपरोधात्तस्माल्लोको ऽभिगमनीयः ॥ १३२ ॥
दोषेणानुपकारी भवति परो येन येन विद्विष्टः ।

स्वयमपि तद्दोषपदं सदा प्रयत्नेन परिहार्यम् ॥१३३॥

पिण्डैषणानिरुक्तः कल्प्याकल्प्यस्य यो विधिः सूत्रे।
ग्रहणोपभोगनियतस्य तेन नैवामयभयं स्यात्॥१३४॥

व्रणलेपाक्षोपाङ्गवदसङ्गयोगभरमात्रयात्रार्थम् ।
पन्नग इवाभ्यवहरेदाहारं पुत्रपलवच्च ॥ १३५ ॥

गुणवदमूर्छितमनसा तद्विपरीतमपि चाप्रदुष्टेन ।
दारूपमधृतिना भवति कल्प्यमास्वाद्यमास्वाद्यम्॥१३६॥

कालं क्षेत्रं मात्रां स्वात्म्यं द्रव्यगुरुलाघवं स्वबलम् ।
ज्ञात्वा यो ऽभ्यवहार्यं भुंक्ते किं भेषजैस्तस्य ॥१३७॥

पिण्डः शय्या वस्त्रैषणादि पात्रैषणादि यच्चान्यत् ।
कल्प्याकल्प्यं सद्धर्मदेहरक्षानिमित्तोक्तम् ॥ १३८ ॥

कल्प्याकल्प्यविधिज्ञः संविग्नसहायको विनीतात्मा ।
दोषमलिने ऽपि लोके प्रविहरति मुनिर्निरुपलेपः॥१३९॥

यद्वत्पङ्काधारमपि पङ्कजं नोपलिप्यते तेन ।
धर्मोपकरणधृतवपुरपि साधुरलेपकस्तद्वत् ॥ १४० ॥

यद्वत्तुरगः सत्स्वप्याभरणविभूषणेष्वनभिषक्तः ।

तद्दुष्प्रहयानपि न संगमुपयाति निर्ग्रन्थः ॥ १२१ ॥
ग्रन्थः कर्माष्टविधं मिथ्यात्वाविरतिदुष्टयोगाश्च ।
तज्जयहेतोरशठं संयतते यः स निर्ग्रन्थः ॥ १२२ ॥
यज्ज्ञानशीलतपसामुपग्रहं निग्रहं च दोषाणाम् ।
कल्पयति निश्चये यत्तत्कल्प्यमकल्प्य मवशेषम् ॥१२३॥
यत्पुनरुपघातकरं सम्यक्त्वज्ञानशीलयोगानाम् ।
तत्कल्प्यमप्यकल्प्यं प्रवचनकुत्साकरं यच्च ॥ १२४ ॥
किंचिच्छुद्धंकल्प्यमकल्प्यं स्यात्स्यादकल्प्यमपिकल्प्यम्
पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ १२५ ॥
देशं कालं पुरुषमवस्थामुपयोगशुद्धिपरिणामान् ।
प्रसमीक्ष्य भवतिकल्प्यंनैकान्तात्कल्पते कल्प्यम् ॥१२६॥
तच्चिन्त्यं तद्भाष्यं तत्कार्यं भवति सर्वथा यतिना ।
नात्मपरोभयबाधकमिह यत्परतश्च सर्वाद्धम् ॥ १२७॥
सर्वार्थेष्विन्द्रियसंगतेषु वैराग्यमार्गविघ्नेषु ।
परिसङ्ख्यानं कार्यं कार्यं परमिच्छता नियतम् ॥ १२८।
भावयितव्यमनित्यत्वमशरणत्वं तथैकतान्यत्वे ।
अशुचित्वं संसारः कर्मास्रवसंवरविधिश्च ॥ १२९ ॥

निर्जरणलोकविस्तरधर्मस्वाख्याततत्त्वचिन्ताश्च ।
बोधेः सुदुर्लभत्वं च भावना द्वादश विशुद्धाः॥१५०॥
इष्टजनसंप्रयोगर्द्धिविषयसुखसंपदस्तथारोग्यम् ।
देहश्च यौवनं जीवितं च सर्वाण्यनित्यानि ॥ १५१ ॥
जन्मजरामरणभयैरभिद्रुते व्याधिवेदनाग्रस्ते ।
जिनवरवचनादन्यत्र नास्ति शरणं क्वचिल्लोके॥१५२॥
एकस्य जन्ममरणे गतयश्च शुभाशुभा भवावर्ते ।
तस्मादाकालिकहितमेकेनैवात्मनः कार्यम् ॥ १५३ ॥
अन्योऽहं स्वजनात्परिजनाच्च विभवाच्छरीरकाच्चेति ।
यस्य नियता मतिरियं न बाधते तंहि शोककलिः ।१५४।
अशुचिकरणसामर्थ्यादाद्युत्तरकारणाशुचित्वाच्च ।
देहस्याशुचिभावः स्थाने स्थाने भवति चिन्त्यः॥१५५॥
माता भूत्वा दुहिता भगिनी भार्या च भवति संसारे।
व्रजति सुतः पितृतां भ्रातृतां पुनः शत्रुतां चैव॥१५६॥
मिथ्यादृष्टिरविरतः प्रमादवान् यः कषायदण्डरुचिः ।
तस्य तथास्रवकर्मणि यतेत तन्निग्रहे तस्मात् ॥ १५७ ॥
या पुण्यपापयोरग्रहणे वाक्कायमानसी वृत्तिः ।

सुसमाहितो हितः संवरो वरददेशितश्चिन्त्यः ॥ १५८ ॥
यद्वद्विशोषणादुपचितोऽपि यत्नेन जीर्यते दोषः ।
तद्वत्कर्मोपचितं निर्जरयति संवृतस्तपसा ॥ १५९ ॥
लोकस्याधस्तिर्यग्विचिन्तयेदूर्ध्वमपि च बाहल्यम् ।
सर्वत्र जन्ममरणे रूपिद्रव्योपयोगांश्च ॥ १६० ॥
धर्मोऽयं स्वाख्यातो जगद्धितार्थं जिनैर्जितारिगणैः ।
येऽत्र रतास्ते संसारसागरं लीलयोत्तीर्णाः ॥ १६१ ॥
मानुष्यकर्मभूम्यार्यदेशकुलकल्यतायुरुपलब्धौ ।
श्रद्धाकथकश्रवणेषु सत्स्वपि सुदुर्लभा बोधिः ॥१६२॥
तां दुर्लभां भवशतैर्लब्ध्वाप्यतिदुर्लभा पुनर्विरतिः ।
मोहाद्रागात्कापथविलोकनाद्गौरववशाच्च ॥ १६३ ॥
तत्प्राप्य विरतिरत्नं विरागमार्गविजयो दुरधिगम्यः ।
इन्द्रियकषायगौरवपरीषहसपत्नविधुरेण ॥ १५४ ॥
तस्मात्परीषहेन्द्रियगौरवगणनायकान्कषायरिपून् ।
क्षान्तिबलमार्दवार्जवसंतोषैः साधयेद्धीरः ॥ १६५ ॥
संचिन्त्य कषायाणामुदयनिमित्तमुपशान्तिहेतुं च ।
त्रिकरणशुद्धमपि तयोः परिहारासेवने कार्ये ॥ १६६ ॥

स्त्रीभक्तचौरजनपदकथाश्च दूरात्परित्याज्याः ॥१८३॥
यावत्परगुणदोषपरिकीर्तने व्यापृतं मनो भवति ।
तावद्वरं विशुद्धे ध्याने व्यग्रं मनः कर्तुम् ॥ १८४ ॥
शास्त्राध्ययने चाध्यापने च संचिन्तने तथात्मनि च ।
धर्मकथने च सततं यत्नः सर्वात्मना कार्यः ॥१८५॥
शास्विति वाग्विधिविद्भिर्धातुः पापठ्यते ऽनुशिष्ट्यर्थः।
त्रैङिति च पालनार्थे विनिश्चितः सर्वशब्दविदाम्॥१८६॥
यस्माद्रागद्वेषोद्धतचित्तान्समनुशास्ति सद्धर्मे ।
संत्रायते च दुःखाच्छास्त्रमिति निरुच्यते सद्भिः॥१८७॥
शासनसामर्थ्येन तु संत्राणबलेन चानवद्येन ।
युक्तं यत्तच्छास्त्रं तच्चैतत्सर्वविद्वचनम् ॥ १८८ ॥
जीवाजीवाः पुण्यं पापास्रवसंवराः सनिर्जरणाः ।
बन्धो मोक्षश्चैते सम्यक् चिन्त्या नवपदार्थाः ॥१८९॥
जीवा मुक्ताः संसारिणश्च संसारिणस्त्वनेकविधाः ।
लक्षणतो विज्ञेया द्वित्रिचतुःपञ्चषड्भेदाः ॥ १९० ॥
द्विविधाश्चराचराख्यास्त्रिविधाः स्त्रीपुंनपुंसका ज्ञेयाः ।
नारकतिर्यग्मानुषदेवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताः ॥ १९१ ॥

पञ्चविधास्त्वेकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियास्तु निर्दिष्टाः ।
क्षित्यम्बुवह्निपवनतरवस्त्रसाश्चेति षड्भेदाः ॥ १९२ ॥
एवमनेकविधानामेकैको विधिरनन्तपर्यायैः ।
प्रोक्तः स्थित्यवगाहज्ञानदर्शनादिपर्यायैः ॥ १९३ ॥
सामान्यं खलु लक्षणमुपयोगो भवति सर्वजीवानाम् ।
साकारोऽनाकारश्च सो ऽष्टभेदश्चतुर्धा च ॥ १९४ ॥
ज्ञानाज्ञाने पञ्चत्रिविकल्पे सो ऽष्टधा तु साकारः ।
चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदृग्विषयस्त्वनाकारः ॥ १९५ ॥
भावा भवन्ति जीवस्यौदयिकः पारिणामिकश्चैव ।
औपशमिकः क्षयोत्थः क्षयोपशमजश्च पञ्चैते ॥ १९६ ॥
ते चैकविंशतित्रिद्विनवाष्टादशविधाश्च विज्ञेयाः ।
षष्ठश्च सान्निपातिक इत्यन्यः पञ्चदशभेदः ॥१९७॥
एभिर्भावैः स्थानं गतिमिन्द्रियसंपदः सुखं दुःखम् ।
संप्राप्नोतीत्यात्मा सो ऽष्टविकल्पः समासेन ॥ १९८ ॥
द्रव्यं कषाययोगावुपयोगो ज्ञानदर्शने चेति ।
चारित्रं वीर्यं चेत्यष्टविधा मार्गणा तस्य ॥ १९९ ॥
जीवाजीवानां द्रव्यात्मा सकषायिणां कषायात्मा ।

जीवितमरणोपग्रहकराश्च संसारिणः स्कन्धाः ॥२१७॥
परिणामवर्तनाविधिपरापरत्वगुणलक्षणः कालः ।
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रवीर्यशिक्षागुणा जीवाः ॥ २१८ ॥
पुद्गलकर्म शुभं यत्तत्पुण्यमिति जिनशासने दृष्टम् ।
यदशुभमथ तत्पापमिति भवति सर्वज्ञनिर्दिष्टम् ॥२१९॥
योगः शुद्धः पुण्यास्रवस्तु पापस्य तद्विपर्यासः ।
वाक्कायमनोगुप्तिर्निरास्रवः संवरस्तूक्तः ॥ २२० ॥
संवृततपउपधानात्तु निर्जरा कर्मसन्ततिर्बन्धः ।
बन्धवियोगो मोक्षस्त्विति संक्षेपान्नवपदार्थाः ॥२२१॥
एतेष्वध्यवसायो यो ऽर्थेषु विनिश्चयेन तत्त्वमिति ।
सम्यग्दर्शनमेतत्तु तन्निसर्गादधिगमाद्वा ॥ २२२ ॥
शिक्षागमोपदेशश्रवणान्येकार्थिकान्यधिगमस्य ।
एकार्थः परिणामो भवति निसर्गः स्वभावश्च ॥२२३॥
एतत्सम्यग्दर्शनमनधिगमविपर्ययौ तु[1] मिथ्यात्वम् ।
ज्ञानमथ पञ्चभेदं तत्प्रत्यक्षं परोक्षं च ॥ २२४ ॥
तत्र परोक्षं द्विविधं श्रुतमाभिनिबोधिकं च विज्ञेयम् ।
प्रत्यक्षं त्ववधिमनःपर्यायौ केवलं चेति ॥ २२५ ॥

---

१ तु शब्दात् संशयश्च.

एषामुत्तरभेदविषयादिभिर्भवति विस्तराधिगमः ।
एकादीन्येकस्मिन् भाज्यानि त्वाचतुर्भ्य इति ॥२२६॥
सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं सम्यग्ज्ञानमिति नियमतः सिद्धम् ।
आद्यत्रयमज्ञानमपि भवति मिथ्यात्वसंयुक्तम् ॥२२७॥
सामायिकमित्याद्यं छेदोपस्थापनं द्वितीयं तु ।
परिहारविशुद्धिः सूक्ष्मसंपरायं यथाख्यातम् ॥ २२८ ॥
इत्येतत्पञ्चविधं चारित्रं मोक्षसाधनं प्रवरम् ।
नैकैरनुयोगनयप्रमाणमार्गैः समनुगम्यम् ॥ २२९ ॥
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रसंपदः साधनानि मोक्षस्य ।
तास्वेकतराभावे ऽपि मोक्षमार्गो ऽप्यसिद्धिकरः ॥२३०॥
पूर्वद्वयसम्पद्यपि तेषां भजनीयमुत्तरं भवति ।
पूर्वद्वयलाभः पुनरुत्तरलाभे भवति सिद्धः ॥ २३१ ॥
धर्मावश्यकयोगेषु भावितात्मा प्रमादपरिवर्जी ।
सम्यक्त्वज्ञानचारित्राणामाराधको भवति ॥ २३२ ॥
आराधनास्तु तेषां तिस्रस्तु जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः ।
जन्मभिरष्टत्र्येकैः सिध्यन्त्याराधकास्तासाम् ॥ २३३ ॥
तासामाराधनतत्परेण तेष्वेव भवति यतितव्यम् ।

चातिना तत्परजिनभक्त्युपग्रहसमाधिकरणेन ॥२३४॥
स्वगुणाभ्यासरतमतेः परवृत्तान्तान्धमूकबधिरस्य ।
मदमदनमोहमत्सररोषविषादैरधृष्यस्य ॥ २३५ ॥
प्रशमाव्याबाधसुखाभिकांक्षिणः सुस्थितस्य सद्धर्मे ।
तस्य किमौपम्यं स्यात् सदेवमनुजे ऽपि लोके ऽस्मिन्॥
स्वर्गसुखानि परोक्षाण्यत्यन्तपरोक्षमेव मोक्षसुखम् ।
प्रत्यक्षं प्रशमसुखं न परवशं च न व्ययप्राप्तम् ॥२३७॥
निर्जितमदमदनानां वाक्कायमनोविकाररहितानाम् ।
विनिवृत्तपराशानामिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥२३८॥
शब्दादिविषयपरिणाममनित्यं दुःखमेव च ज्ञात्वा ।
ज्ञात्वा च रागदोषात्मकानि दुःखानि संसारे ॥२३९॥
स्वशरीरे ऽपि न रज्यति शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति ।
रोगजरामरणभयैरव्यथितो यः स नित्यसुखी ॥२४०॥
धर्मध्यानाभिरतस्त्रिदण्डविरतस्त्रिगुप्तिगुप्तात्मा ।
सुखमास्ते निर्द्वंद्वो जितेंद्रियपरीषहकषायः ॥ २४१ ॥
विषयसुखनिरभिलाषः प्रशमगुणगणाभ्यलंकृतः साधुः ।
द्योतयति यथा न तथा सर्वाण्यादित्यतेजांसि ॥२४२॥

(सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी विरतितपोबलयुतो ऽप्यनुपशान्तः ।
तं न लभते गुणं यं प्रशमगुणमुपाश्रितो लभते) ॥
सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी विरतितपोध्यानभावनायोगैः ।
शीलाङ्गसहस्राष्टादशकमयत्नेन साधयति ॥ २४३ ॥
धर्माद्भूम्यादीन्द्रियसंज्ञाभ्यः करणतश्च योगाच्च ।
शीलाङ्गसहस्राणामष्टादशकस्य निष्पत्तिः ॥ २४४ ॥
शीलार्णवस्य पारं गत्वा संविग्नसुगममार्गस्य ।
धर्मध्यानमुपगतो वैराग्यं प्राप्नुयाद्योग्यम् ॥ २४५ ॥
आज्ञाविचयमपायविचयं च सद्ध्यानयोगमुपसृत्य ।
तस्माद्विपाकविचयमुपयाति संस्थानविचयं च॥२४६॥
आप्तवचनं प्रवचनं चाज्ञा विचयस्तदर्थनिर्णयनम् ।
आस्रवविकथागौरवपरीषहाद्यैरपायस्तु ॥ २४७ ॥
अशुभशुभकर्मपाकानुचिन्तनार्थो विपाकविचयःस्यात्।
द्रव्यक्षेत्राकृत्यनुगमनं संस्थानविचयस्तु ॥ २४८ ॥
जिनवरवचनगुणगणं संचिन्तयतो वधाद्यपायांश्च ।
कर्मविपाकान् विविधान् संस्थानविधीननेकांश्च॥२४९॥
नित्योद्विग्नस्यैवं क्षमाप्रधानस्य निरभिमानस्य ।

धुतमायाकलमलनिर्मलस्य जितसर्वतृष्णस्य ॥२५०॥
तुल्यारण्यकुलाकुलविविक्तबन्धुजनशत्रुवर्गस्य ।
समवासीचन्दनकल्पनप्रदेहादिदेहस्य ॥ २५१ ॥
आत्मारामस्य सतः समतृणमणिमुक्तलेष्टुकनकस्य ।
स्वाध्यायध्यानपरायणस्य दृढमप्रमत्तस्य ॥ २५२ ॥
अध्यवसायविशुद्धेः प्रशस्तयोगैर्विशुध्यमानस्य ।
चारित्रशुद्धिमग्र्यामवाप्य लेश्याविशुद्धिं च ॥ २५३ ॥
तस्यापूर्वकरणमथ घातिकर्मक्षयैकदेशोत्थम् ।
ऋद्धिप्रवेकविभववदुपजातं जातभद्रस्य ॥ २५४ ॥
सातर्द्धिरसेष्वगुरुः प्राप्यर्द्धिविभूतिमसुलभामन्यैः ।
सक्तः प्रशमरतिसुखे न भजति तस्यां मुनिः सङ्गम् ॥
या सर्वसुरवरर्द्धिर्विस्मयनीयापि सानगारर्द्धेः ।
नार्घति सहस्रभागं कोटिशतसहस्रगुणितापि ॥२५६॥
तज्जयमवाप्य जितविघ्नरिपुर्भवशतसहस्रदुष्प्रापम् ।
चारित्रमथाख्यातं संप्राप्तस्तीर्थकृत्तुल्यम् ॥ २५७ ॥
शुक्लध्यानाद्यद्वयमवाप्य कर्माष्टकप्रणेतारम् ।
संसारमूलबीजं मूलादुन्मूलयति मोहम् ॥ २५८ ॥

पूर्वं करोत्यनन्तानुबन्धिनाम्नां क्षयं कषायाणाम् ।
मिथ्यात्वमोहगहनं क्षपयति सम्यक्त्वमिथ्यात्वम्॥२५९॥
सम्यक्त्वमोहनीयं क्षपयत्यष्टावतः कषायांश्च ।
क्षपयति ततो नपुंसकवेदं स्त्रीवेदमथ तस्मात् ॥२६०॥
हास्यादि ततः षट्कं क्षपयति तस्माच्च पुरुषवेदमपि ।
संज्वलनानपि हत्वा प्राप्नोत्यथ वीतरागत्वम् ॥२६१॥
सर्वोद्घातितमोहो निहतक्लेशो यथा हि सर्वज्ञः ।
भात्यनुपलक्ष्यराह्वंशोन्मुक्तः पुर्णचन्द्र इव ॥ २६२ ॥
सर्वेन्धनैकराशीकृतसंदीप्तो ह्यनन्तगुणतेजाः ।
ध्यानानलस्तपःप्रशमसंवरहविर्विवृद्धबलः ॥ २६३ ॥
क्षपकश्रेणिमुपगतः स समर्थः सर्वकर्मिणां कर्म ।
क्षपयितुमेको यदि कर्मसंक्रमः स्यात्परकृतस्य ॥२६४॥
परकृतकर्मणि यस्मान्नाक्रामति संक्रमो विभागो वा ।
तस्मात्सत्त्वानां कर्म यस्य यत्तेन तद्वेद्यम् ॥ २६५ ॥
मस्तकसूचिविनाशात्तालस्य यथा ध्रुवो भवति नाशः।
तद्वत्कर्मविनाशो हि मोहनीयक्षये नित्यम् ॥ २६६ ॥
छद्मस्थवीतरागः कालं सो ऽन्तर्मुहूर्तमथ भूत्वा ।

સર્વ વિનાશના આશ્રય સ્થાનરૂપ અને સર્વ દુઃખના મુખ્ય માર્ગરૂપ લોભને વશ થયેલો કયો માણસ એક ક્ષણ પણ સુખને પામી શકે ? ૨૯

એવી રીતે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ દુઃખદાઇ હોવાથી જીવોને ચાર ગતિરૂપ સંસારના વિષમ માર્ગે દોરનાર છે. ૩૦

આ કષાયોનું મૂળ કારણ અહંકાર અને મમકારરૂપ પદનું જોડલું છે, રાગ અને દ્વેષ પણ તેનાંજ બીજાં નામ છે. ૩૧

માયા અને લોભરૂપ કષાય એ રાગની સંજ્ઞા છે, તથા ક્રોધ અને માન એ દ્વેષની સંજ્ઞા સંક્ષેપમાં કહેલ છે. ૩૨

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને પ્રમાદ–યોગ એ રાગદ્વેષનું બલ છે, તેની સ્હાયથી તે રાગદ્વેષ આઠ પ્રકારના કર્મબંધનાં હેતુ થાય છે. ૩૩

જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય; એવી રીતે તે મૂળ કર્મબંધ અષ્ટવિધ છે. ૩૪

પાંચ, નવ, બે, અઠ્ઠાવીસ, ચાર, બેંતાળીશ, બે, અને પાંચ ભેદ અનુક્રમે મેળવતાં તેના ઉત્તર ભેદ સત્તાણું થાય છે. ૩૫

આ પ્રકૃતિ સ્થિતિ, અનુભાવ અને પ્રદેશ વડે કરીને અનેક પ્રકારે છે, તથા તીવ્ર મંદ અને મધ્યમ એવી રીતે તેનો બંધ અને ઉદય વિશેષ હોય છે. ૩૬

તેમાં પ્રદેશબંધ મન, વચન અને કાયના યોગે કરીને થાય છે, કષાયના વશથી તેનો અનુભાગ (રસ) બંધ પડે

છે, અને લેશ્યાના તારતમ્ય વડે કરીને સ્થિતિબંધનું નિર્માણ થાય છે. ૩૭

તે (લેશ્યાઓ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજસ, પદ્મ અને શુક્લ નામે છે, અને તે ચિત્રકામમાં સરેસ (શ્લેષ)ની પેઠે કર્મબંધની સ્થિતિને કરનારી છે. ૩૮

કર્મોદયથી ભવભ્રમણ, અને ભવભ્રમણથી શરીરનુ નિર્માણ, શરીર થકી ઇંદ્રિયજન્ય વિષયો, અને વિષય નિમિત્તથી સુખ દુઃખ પ્રવર્ત્તે છે. ૩૯

દુઃખનો દ્વેષી અને સુખનો અભિલાષી, મોહાન્ધપણાથી ગુણ દોષને નહીં દેખતો જે જે ચેષ્ટા કરે છે તે તે વડે દુઃખ પામે છે. ૪૦

મનોહર અને મધુર એવી ગાંધર્વની વીણા અને સ્ત્રીઓના આભૂષણના અવાજ વિગેરેથી શ્રોત્રઇંદ્રિયમાં લીન હૃદયવાળો જીવ હરિણની પેરે વિનાશને પામે છે. ૪૧

ગતિ, વિલાસ, ઇંગિતાકાર, હાસ્ય, લીલા અને કટાક્ષથી વિહ્વળ થયેલો અને વિચિત્ર રૂપમાં લીન ચક્ષુવાળો જીવ પતંગની જેમ પરવશ થઇ પ્રાણ તજે છે. ૪૨

સ્નાન, વિલેપન, ગંધવર્ત્તિ, વર્ણક, (રંગ) ધૂપ, ખુશબો તથા પટવાસ વડે કરીને ગંધભ્રમિત મનવાળો પ્રાણી મધુકરની પેરે વિનાશ પામે છે. ૪૩

મિષ્ટાન્ન, પાન, માંસ, ઓદન આદિ મધુર-રસના વિષયમાં ગૃદ્ધ થયેલો આત્મા ગલયંત્રમાં ફાંસાથી વિંધાયેલા માછલાની પેઠે વિનાશને પામે છે. ૪૪

શયન, આસન, અંગમર્દન, રતિક્રીડા, સ્નાન અને અનુ-

લેપનમાં આસક્ત થયેલો મૂઢાત્મા સ્પર્શ ઇંદ્રિયના વિષયમાં મુંઝાઇને ગજેન્દ્રની પેરે બંધનને પામે છે. ૪૫

એવી રીતે જેમની શીઘ્ર જનોને ઇષ્ટ એવી દૃષ્ટિ અને ચેષ્ટા પ્રણષ્ટ થઈ છે એવા ઇંદ્રિયોને પરવશ પડેલા પ્રાણીઓના અનેક દોષો બહુ રીતે બાધાકારી થાય છે. ૪૬

એકેક ઇંદ્રિયની વિષયાસક્તિથી રાગ દ્વેષાતુર થયેલા તે પ્રાણીઓ વિનાશને પામ્યા છે તો પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયોને પરવશ પડેલા મોકળા માનવીનું તો કહેવુંજ શું ? ૪૭

એવો કોઇ ઇંદ્રિયનો વિષય નથી કે જેના ચિર પરિચયથી નિત્ય તરશી અને અનેક માર્ગે ધાવતી ઇંદ્રિયો તૃપ્તિને પામી શકે. ૪૮

કોઈ શુભ વિષય પણ પરિણામ વશાત પાછો અશુભ [illegible] છે, અને કોઈ એક વિષય અશુભ છતાં પણ કાલાંતરે [illegible] શુભ થાય છે. ૪૯

[illegible] વશે જેમ અને જ્યાં જે જે પ્રયોજન ઉત્પન્ન થાય [illegible] ત્યાં તે વિષય શુભ અથવા અશુભ કહેવાય છે. ૫૦

[illegible] જે વિષય પોતાના અભિપ્રાયથી [illegible] [illegible] સમાન [illegible] [illegible] છે. ૫૧

[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] નિશ્ચયથી [illegible] [illegible] નહિ. ૫૨

[illegible] પામેલા [illegible]

ય છે પણ આ લોક કે પરલોકમાં કલ્યાણકારી થાય એવો અ-
લ્પ પણ ગુણ થતો નથી. ૫૩

જે ઇંદ્રિયના વિષયમાં શુભ કે અશુભ ભાવ સ્થાપન કરે
છે તે રાગયુક્ત અથવા દ્વેષયુક્ત હોવાથી તેને બંધનકારી
થાય છે. ૫૪

તેલ ખરડયા શરીરવાળાનું ગાત્ર જેમ ધૂળથી ખરડાય
છે તેમ રાગદ્વેષથી અત્યંત ખરડાયેલાને કર્મબંધ થાય છે. ૫૫

પ્રમાદના સહચારી એવા રાગ, દ્વેષ, મોહ, મિથ્યાત્વ અને
અવિરતિથીજ એવી રીતે કર્મ ગ્રહણ થાય છે. ૫૬

સંસાર કર્મમય છે, અને દુઃખનું કારણ સંસાર છે માટે
રાગ દ્વેષાદિક સંસારસંતતિનાં મૂળ છે. ૫૭

અપ્રમત્ત અને શાન્ત–વૈરાગ્યયુક્ત (મહાપુરૂષ) આ
દોષના મ્હોટા સંચયની જાળ ગમે એવી નિવીડ હોય તોપણ
તેને સમસ્ત રીતે ઉખેડી નાખવાને સમર્થ થાય છે. ૫૮

આનું મૂળ કારણ જાણીને તેનો ઉચ્છેદ કરવાને ઉદ્યમવંત,
દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનયુકત, હિંસા, અસત્ય,
અદત્ત, અબ્રહ્મ અને મમત્વ રહિત, નવ કોટી શુદ્ધ નિર્દોષ આ-
હાર માત્રથી સંયમ પાળનાર, જિન સર્વજ્ઞ ભાષિત સિદ્ધાન્તને
ભાવનાર, લોક તત્ત્વના જાણ, અઢારહજાર શીલાંગનાધોરી, અ-
પૂર્વ પરીણામને પ્રાપ્ત થયેલ, શુભભાવના અધ્યવસાય યુકત, આ
ગમમાં અન્યોન્ય એક બીજાથી અધીક રહસ્યને જોનાર, વૈરા-
ગ્ય માર્ગમાં લીન, સંસારવાસથી ઉભગેલ અને આત્મહિતને
માટે ઉજમાળ થયેલ (ભાગ્યવંત) ને આવી શુભ ચિન્તા ઉ-
ત્પન્ન થાય છે. ૫૯–૬૩

કોટી ભવે પણ પામવો દુર્લભ એવો મનુષ્યભવ પામીને
આ શો પ્રમાદ !! ગયેલી તક ઇંદ્રને પણ પાછી મળતી નથી. ૬૪

આરોગ્ય, આયુષ્ય, બલ અને લક્ષ્મી આદિ ચપળ છે,
ધર્મને વિષે વિર્ય ઉત્સાહ અસ્થાયી છે (નિયત નથી). માટે તે.
પામીને હિતકાર્યમાં મ્હારે સર્વથા ઉદ્યમ કરવો જોઇયે. ૬૫

શાસ્ત્રના જાણપણા વિના હિત થતું નથી અને વિનય વિના
શાસ્ત્રજ્ઞાન થતું નથી. માટે શાસ્ત્રજ્ઞાનના અભિલાષીએ વિનીત
થવું જોઇએ. ૬૬

કૂળ, રૂપ, વચન, યૌવન, ધન, મિત્ર અને ઐશ્વર્ય સંપત્તિ
પુરૂષોને વિદ્યમાન છતાં વિનય, વૈરાગ્ય વિરહિત તે (સંપત્તિ)
નિર્જળ નદીની પેરે શોભતી નથી. ૬૭

શ્રુત શીળની મૂળ કસોટીરૂપ અત્યંત વિનયવંત જેવો
શોભે છે તેવો મહા મૂલ્યવાળા વસ્ત્ર, આભરણથી અલંકૃત થ-
એલો શોભતો નથી. ૬૮

જે કારણ માટે સર્વ શાસ્ત્રારંભ ગુર્વાધીન છે તે કારણ માટે
આત્માર્થી જીવે ગુરૂમહારાજનું આરાધન કરવા તત્પર થવું. ૬૯

અહિત તાપને શમાવનાર ગુરૂમુખ મલયથી નીકળેલા વ-
ચનરૂપ સરસ ચંદનનો સ્પર્શ કોઇ ધન્ય કૃતપુણ્યને થાય છે. ૭૦

આ લોકને વિષે માતા, પિતા, સ્વામી અને ગુરૂનો બદલો
વાળવો બહુ મુશ્કેલ છે તેમાં પણ ગુરૂમહારાજના ઉપકારનો
બદલો તો આ લોકને પરલોકમાં અત્યંત મુશ્કેલીથી વળી શકે છે. ૭૧

વિનયનું ફળ શુશ્રૂષા (સાંભળવાની ઇચ્છા) રૂપ છે. ગુ-
રૂની શુશ્રૂષાનું ફળ શ્રુતજ્ઞાન છે, જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ (સંયમ)

રૂપ છે અને સંયમનું ફળ આશ્રવ નિરોધ (સંવર) રૂપ છે. ૭૨

સંવરનું ફળ તપોબળ છે અને તપનું ફળ નિર્જરા (દેશથી કર્મક્ષય) જણાવેલું છે, તેથી ક્રિયાની નિવૃત્તિ અને ક્રિયાનિવૃત્તિથી અયોગિપણુ (યોગ નિરોધ) થાય છે. ૭૩

યોગ નિરોધથી ભવની પરંપરાનો ક્ષય અને ભવ પરંપરાના ક્ષયથી મોક્ષ થાય છે, તે માટે સર્વ કલ્યાણનું સ્થાન વિનય છે. ૭૪

વિનય શૂન્ય મનવાળા અને ગુરૂ, વિદ્વાન તથા સાધુઓનો પરાભવ કરનારા, રંચમાત્ર વિષયની પ્રાપ્તિથી અજરામરવત્ નિર્ભય બનેલા, રસગારવ, રિદ્ધિગારવ, અને શાતાગારવથી આગળ પાછળનો વિચાર નહીં કરનારા અને વર્તમાન સુખનેજ જોનારા કેટલાએક પુરૂષો મોહથી માંસલોલુપી સમુદ્રવાયસની પેરે વિનાશને પામે છે. ૭૫–૭૬

તેઓ ખરા હેતુ અને દૃષ્ટાન્તથી સિદ્ધ, અવિરૂદ્ધ, અજર અને અભયકારી એવું સર્વજ્ઞ પ્રભુની વાણીરૂપ રસાયન સમીપ છતાં આદરતા નથી. ૭૭

'मदाष्टक'

જેમ કોઇ પિત્ત પ્રકોપથી વિપરીત મતિવાળો મધ અને સાકરથી સારી રીતે સંસ્કારેલ મનોહર ક્ષીરભોજનને કડવું લેખે છે, તેમ રાગદ્વેષના ઉદયથી ઉદ્ધત–ઉન્મત્ત બનેલા જાતિ, કુળ, રૂપ, બળ, લાભ, બુદ્ધિ, વલ્લભતા અને શ્રુતમદથી અંધ થયેલા નામર્દો નિશ્ચયે કરીને મધુર તથા અનુકંપાએ કરીને ઉત્તમ પુરૂષોએ ઉપદેશેલાં હિતકારી સત્ય વચનોને અણજા-

કરના આલોક તથા પરલોકમાં હિતકારી માર્ગને પણ જોઇ શકતા નથી. ૭૮–૭૯–૮૦

સંસાર પરિભ્રમણ કરતાં લાખો, કરોડો જાતિમાં હીન, ઉત્તમ અને મધ્યમપણું પ્રાપ્ત થતું જાણીને કોણ ડાહ્યા માણસ જાતિમદ કરે? ૮૧

કર્મના વશથી પ્રાણીઓ જુદી જુદી ઇંદ્રિયોની રચનાપૂર્વક જુદી જુદી જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો કોની કઇ ગતિ શાશ્વતી જાણવી? ૮૨

નિર્મળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં રૂપ, બળ, શ્રુત, મતિ, [illegible] અને [illegible] રહિત દેખીને નિશ્ચયે કુળમદ પરિહરવા [illegible] ૮૩

[illegible] શીલ [illegible]) આપ્યું છે તેને કુળમદ કરવાનું [illegible] છે? તેમજ આત્મગુણથી વિભૂષિત શીલવંતને પણ [illegible] શું પ્રયોજન છે? ૮૪

[illegible] ([illegible]) અને શોણિત (રુધિર) થી ઉત્પન્ન થયેલા [illegible] અને [illegible] ગળવા અને રોગ તથા જરાથી [illegible] મદનો અવકાશ ક્યાં છે? ૮૫

[illegible] ગોત્ર, [illegible] અને [illegible] [illegible] ૮૬

[illegible]

વિચારી અને મૃત્યુના બળ પાસે પોતાની નિર્બળતા જાણી બ-
ળનો પણ મદ કરવો નહીં. ૮૭-૮૮

ક્ષયોપશમાનુસારે અનિત્ય એવા લાભાલાભને જાણીને અ-
લાભમાં ઉદ્વેગ અને લાભમાં વિસ્મય ન કરવો. ૮૯

પારકી શકિત અને મહેરબાની યોગે કંઈ પણ ઉપયોગ
યોગ્ય મ્હોટા લાભવડે કરીને પણ મુનિવરો મદ કરતા નથી. ૯૦

ગ્રહણ કરવું, બોધ આપવો, નવી રચના કરવી, વિચારણા
અને અર્થ ધારણાદિ અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા બુદ્ધિના ભેદો વિ-
દ્યમાન છતે પૂર્વ મહાપુરૂષોના સમુદ્ર સમાન વિજ્ઞાનાતિશયને
સાંભળીને આધુનિક પુરૂષો પોતાની બુદ્ધિથી કેમ મદ
કરી શકે? ૯૧-૯૨

ભીખારીની જેમ અન્ય જનોની ઉપકાર નિમિત્તે ખુશામત
કરીને જે પ્રીતી મેળવાય તે વડે મદ શો કરવો? ૯૩

પરની કૃપારૂપ વલ્લભતાવડે કરીને જે ગર્વ કરે તે વલ્લભતા
નાશ પામે છતે અત્યંત શોકને પ્રાપ્ત થાય છે. ૯૪.

માષતુષ મુનિનું આખ્યાન અને શ્રુતજ્ઞાનના ભેદની પ્રરૂ-
પણા તેમ જ શ્રી સ્થુલિભદ્ર મુનિની અતિ વિસ્મયકારી વિક્રિયા
સાંભળીને સત્સંગ અને અભ્યાસવડે સુલભ, ચરણકરણનું સાધક
એવું સર્વ મદને હરનારૂં શ્રુતજ્ઞાન મેળવીને તે જ શ્રુતજ્ઞાનથી
મદ કેમ કરવો? ૯૫ ૯૬

આ મદ સ્થાનકોમાં નિશ્ચે કરીને જોતાં કોઈ પણ ગુણ
જણાતો નથી કિંતુ કેવળ સ્વહૃદયનો ઉન્માદ અને સંસારવૃદ્ધિ
એજ ફળ માલૂમ પડે છે. ૯૭.

જાતિ આદિથી મદોન્મત્ત થયેલો આ ભવને વિષે પિશા-

ન લોકાધીન છે તેથી સતધર્મ ચારિત્રને હાની ન પહોંચે તેમ
લોકને અનુસરવું. ૧૩૨

જે જે દોષથી અન્યજન અનુપકારી અને અત્યંત ભિન્ન
થાય તે તે દોષના સ્થાન સદા પોતેજ પ્રયત્નથી પરિહરવાં. ૧૩૩

પિંડનિર્યુકિત સૂત્રમાં આહારાદિ ગવેષણા સંબંધી જે વિધિ
કહ્યો છે તે મુજબ નિયમસર આહારાદિ ગ્રહણ અને ઉપભોગ
કરનાર સાધુને કદાપી રોગનો ભય રહેતો નથી. ૧૩૪

સંયમ વ્યાપારનો નિરાબાધપણે નિર્વાહ કરવાને જ માટે
સાધુએ વ્રણલેપની પેરે, ચક્રને તેલસિંચનની પેરે, અને પુત્ર-
માંસની પેરે, સર્પની* માફક આહારને આરોગવો જોઇએ.૧૩૫

મુનિએ સારો કે નરસો નિર્દોષ આહાર પામી મૂર્છા ર-
હિત, પ્રસન્ન ચિત્તથી અત્યંત ક્ષમાયુક્ત થઇ વાપરવો જોઇએ.૧૩૬

કાળ, ક્ષેત્ર, પ્રમાણ, પથ્ય, દ્રવ્યનું ભારે હલકાપણું,
અને આત્મબલ જોઇને જે મુનિ આહાર વાપરે છે તેને ઔષધ
ભેષજની શી જરૂર ? ૧૩૭

આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર, અને પાત્ર એષણા વિગેરે જે કંઇ ક-
લ્પ્યા કલ્પ્ય[1] કહ્યું છે તે સર્વ ચારિત્ર દેહની રક્ષાને નિમિત્તે છે.૧૩૮

કલ્પ્યાકલ્પ્ય વિધીનો જાણ, ગીતાર્થ નિશ્રિત અને વિન-
યવંત મુનિ, દોષથી મલીન લોકમાં પણ લેપરહિત વર્તે છે. ૧૩૯

જેમ પંકની ઉપર રહેલું કમળ પંકથી લેપાતું નથી તેમ
ધર્મોપકરણ વડે શરીરને ધારણ કરનાર સાધુ પણ તેનાથી લે-
પાતા નથી. ૧૪૦

* સર્પ પોતાના બિલમાં ઉતરે તેમ. ૧ લેવા યોગ્ય—અયોગ્ય.

જેમ અનેક આભરણો ધારણ કર્યા છતાં અશ્વ તેમાં આસક્ત થતો નથી તેમ ધર્મોપકરણને ધારણ કર્યા છતાં નિગ્રંથ મોહને પામતા નથી. ૧૪૧

આઠ પ્રકારના કર્મ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, અને મન વચન કાયાના દુષ્ટ યોગ એ ગ્રંથ કહેવાય છે. તેનો જય કરવાને જે કપટ રહિત પુરૂષાર્થ કરે છે તેજ નિર્ગ્રંથ છે. ૧૪૨

જે નિશ્ચે જ્ઞાન, શીળ, અને તપને સ્હાય કરે તેમજ અજ્ઞાનાદિ દોષને દૂર કરે તે કલ્પ્ય, અને તેથી વિપરીત બીજું બધું અકલ્પ્ય સમજવું. ૧૪૩.

વળી જે સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને શીલ વિગેરે ચારિત્ર વ્યાપારને ઉપઘાત કરે તે તથા શાસનની લઘુતા કરે તે કલ્પ્ય છતાં પણ અકલ્પ્ય. (સમજવું). ૧૪૪.

આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર, પાત્ર અને ઔષધાદિ કોઇ વસ્તુ શુદ્ધ અને કલ્પ્ય હોય તોપણ અકલ્પ્ય થાય અને અકલ્પ્ય હોય તે કલ્પ્ય પણ થાય. ૧૪૫.

દેશ, કાળ, પુરૂષ, અવસ્થા, ઉપયોગ, શુદ્ધિ અને પરીણામને સારી રીતે જોઇને કોઇ વસ્તુ કલ્પે છે, અન્યથા કોઇ વસ્તુ એકાન્તથી કલ્પતી નથી. ૧૪૬.

જેથી સ્વપર કોઇને કદાપિ પણ આલોક કે પરલોકમાં પીડા ન થાય એવું જ મુનિએ સર્વથા ચિંતવવું, એવું જ બોલવું, અને એવું જ કરવું. ૧૪૭.

વૈરાગ્ય માર્ગમાં વિઘ્નકારી, ઇંદ્રિય સંબંધી સર્વ વિષયોમાં મોક્ષાભિલાષિ મુનિએ નિશ્ચે નિયમ-નિગ્રહ કરવો. ૧૪૮.

ન લોકાધીન છે તેથી સતધર્મ ચારિત્રને હાની ન પહોંચે તેમ લોકને અનુસરવું. ૧૩૨

જે જે દોષથી અન્યજન અનુપકારી અને અત્યંત ખિન્ન થાય તે તે દોષના સ્થાન સદા પોતેજ પ્રયત્નથી પરિહરવાં. ૧૩૩

પિંડનિર્યુકિત સૂત્રમાં આહારાદિ ગવેષણા સંબંધી જે વિધિ કહ્યો છે તે મુજબ નિયમસર આહારાદિ ગ્રહણ અને ઉપભોગ કરનાર સાધુને કદાપી રોગનો ભય રહેતો નથી. ૧૩૪

સંયમ વ્યાપારનો નિરાબાધપણે નિર્વાહ કરવાને જ માટે સાધુએ વ્રણલેપની પેરે, ચક્રને તેલસિંચનની પેરે, અને પુત્રમાંસની પેરે, સર્પની* માફક આહારને આરોગવો જોઇએ.૧૩૫

મુનિએ સારો કે નરસો નિર્દોષ આહાર પામી મૂર્છા રહિત, પ્રસન્ન ચિત્તથી અત્યંત ક્ષમાયુક્ત થઇ વાપરવો જોઇએ.૧૩૬

કાળ, ક્ષેત્ર, પ્રમાણ, પથ્ય, દ્રવ્યનું ભારે હલકાપણું, અને આત્મબલ જોઇને જે મુનિ આહાર વાપરે છે તેને ઔષધ ભેષજની શી જરૂર ? ૧૩૭

આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર, અને પાત્ર એષણા વિગેરે જે કંઇ કલ્પ્યા કલ્પ્ય[1] કહ્યું છે તે સર્વ ચારિત્ર દેહની રક્ષાને નિમિત્તે છે.૧૩૮

કલ્પ્યાકલ્પ્ય વિધીનો જાણ, ગીતાર્થ નિશ્રિત અને વિનયવંત મુનિ, દોષથી મલીન લોકમાં પણ લેપરહિત વર્તે છે. ૧૩૯

જેમ પંકની ઉપર રહેલું કમળ પંકથી લેપાતું નથી તેમ ધર્મોપકરણ વડે શરીરને ધારણ કરનાર સાધુ પણ તેનાથી લેપાતા નથી. ૧૪૦

---

* સર્પ પોતાના બિલમાં ઉતરે તેમ. ૧ લેવા યોગ્ય—અયોગ્ય.

બાન્ધવ, ધન, અને ઇંદ્રિયસુખના ત્યાગથી જેણે ભય અને વિગ્રહ ત્યજ્યા છે, અને અહંકાર મમકાર ત્યજ્યા છે એવા ત્યાગી સાધુજ નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે. ૧૭૩

પૂર્વાપર અવિરૂદ્ધ વચનનો ઉચ્ચાર કરવો અને તન મન વચનની એકતા-અકુટિલતા આદરવી એમ ચાર પ્રકારનું સત્ય શ્રી જિનેશ્વરના શાસનમાં કહ્યું છે. અન્યત્ર કહેલું નથી.૧૭૪

અનશન, (આહાર ત્યાગ), ઉનોદરી (આહારમાં ઓછાશ કરવી), વૃત્તિસંક્ષેપ (નિયમિત રહેવું), રસત્યાગ, કાયક્લેશ (શીત તાપાદિ સમભાવે સહેવાં) અને સંલીનતા (સ્થીરાસને રહેવું) એ છ પ્રકારનો બાહ્યતપ કહ્યો છે. ૧૭૫

પ્રાયશ્ચિત્ત, (પાપની આલોચના) ધ્યાન, વૈયાવચ્ચ, વિનય, કાયોત્સર્ગ, અને સ્વાધ્યાય. એ રીતે અભ્યંતરતપ છ પ્રકારનો છે. ૧૭૬

દીવ્ય તથા ઔદારિક કામભોગ સંબંધી સુખ થકી ત્રિવિધે ત્રિવિધે નિવર્ત્તવું. એવી રીતે બ્રહ્મચર્ય અઢાર પ્રકારનું છે. ૧૭૭

અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ નિશ્ચયથી મૂર્છાનેજ પરીગ્રહ કહે છે, તેથી વૈરાગ્યના અર્થીને નિષ્પરીગ્રહતા-નિસ્પૃહતા એ પરમ ધર્મ છે. ૧૭૮

પૂર્વોક્ત દશવિધ ધર્મનું સદા સેવન કરનારને અત્યંત નિવિડ થયેલા પણ રાગદ્વેષ અને મોહનો અલ્પકાળમાં ક્ષય થાય છે. ૧૭૯

અહંકાર અને મમકારના ત્યાગથી અતિ દુર્જય ઉદ્ધત

અને પ્રબળ એવા પરીષહ, ગૌરવ, કષાય તથા મન વચન કાયાના દંડ અને ઇંદ્રિયોના સમૂહને (યોગી પુરૂષો) હણે છે. ૧૮૦

પ્રવચન (જિનશાસન) ની ભક્તિ, શ્રુતજ્ઞાનની સંપદાને માટે ઉદ્યમ, ગીતાર્થ સાથે પરિચય એ વૈરાગ્યમાર્ગના સદ્ભાવમાં સાચી બુદ્ધિ અને સ્થિરતા પેદા કરે છે. ૧૮૧

ઉન્માર્ગનો ઉચ્છેદ કરવાને સમર્થ રચનાવાળી અને શ્રોતાજનોના શ્રોત્ર અને મનને માતાની પેરે પ્રસન્ન કરનારી આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી, સંવેદની, અને નિર્વેદની ધર્મકથા સદા કરવી, અને સ્ત્રીકથા, ભક્તકથા, ચોરકથા અને દેશકથાને દૂરથીજ ત્યજી દેવી. ૧૮૨–૧૮૩

જ્યાં સુધી મન પારકા ગુણ દોષ કથવામાં વ્યાપારવંત રહે ત્યાં સુધી તે મનને વિશુદ્ધ ધ્યાનમાં પરોવી દેવું શ્રેયકારી છે. ૧૮૪

શાસ્ત્રાધ્યયન, અને અધ્યાપનમાં, (ભણવા ભણાવવામાં) આત્મચિંતવનમાં, તથા ધર્મોપદેશ દેવામાં સદા સર્વથા પ્રયત્ન કરવો. ૧૮૫

વ્યાકરણવેત્તાએ શાસ્, ધાતુ, ' અનુશાસન ' અર્થવાળો ગણ્યો છે અને ત્રૈ ધાતુ સર્વ શબ્દવેત્તાઓએ ' પાલન ' અર્થમાં નિશ્ચિત કર્યો છે. ૧૮૬

જેથી રાગદ્વેષ વડે ઉદ્ધત ચિત્તવાળા જીવોને સદ્ધર્મને વિષે સમ્યગ્ રીત્યા અનુશાસન (શીક્ષા) કરે છે, અને દુઃખ થકી સમ્યક્પ્રકારે બચાવે છે-તેથી તેને સત્ પુરૂષો શાસ્ત્ર કહે છે. ૧૮૭

અનુશાસન કરવાનું સામર્થ્ય અને નિર્દોષ એવા રક્ષણ

બળથી જે યુક્ત હોય તેજ શાસ્ત્ર કહેવાય છે અને સર્વજ્ઞનાં વચન એજ એ શાસ્ત્ર છે. ૧૮૮

જીવ, અજીવ, પુન્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ પદાર્થો સારી રીતે ચિંતવવા યોગ્ય છે. ૧૮૯

સિદ્ધ અને સંસારી એમ મુખ્યપણે બે પ્રકારના જીવ છે, એમાં સંસારી જીવ બે પ્રકારના, ત્રણ પ્રકારના, ૪ પ્રકારના, પાંચ પ્રકારના, છ પ્રકારના એમ જુદી જુદી રીતે અનેક પ્રકારના જાણવા. ૧૯૦

ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે પ્રકારના, સ્ત્રી પુરૂષ અને નપુંસક એમ ત્રણ પ્રકારના, તેમજ નારકી, તીર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા એમ ચાર પ્રકારના જીવો કહ્યા છે. ૧૯૧

એકેંદ્રિય, બેંદ્રિય, ત્રિઇંદ્રિય. ચઉરિંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય, એમ પાંચ પ્રકારના અને પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય તથા ત્રસકાય એમ છ પ્રકારના જીવ કહ્યા છે. ૧૯૨

એવી રીતે સ્થિતિ, અવગાહના, જ્ઞાન, દર્શન આદિ પર્યાયોવડે કરીને અનેક પ્રકારના જીવોનો એકેક ભેદ અનંત ભેદવાળો છે. ૧૯૩

સર્વ જીવોનું સામાન્ય લક્ષણ નિશ્ચે કરીને ઉપયોગ છે. એ ઉપયોગ સાકાર અને અનાકાર(જ્ઞાન-દર્શન) રૂપ છે તેમાં સાકારોપયોગ આઠ પ્રકારે અને અનાકારોપયોગ ચાર ૪ પ્રકારે છે. ૧૯૪

વળ) અને ત્રણ અજ્ઞાન (મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન) એ પ્રકારે સાકારોપયોગ છે. અને ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન અને કેવલદર્શન એ ૪ ચાર પ્રકારે અનાકાર ઉપયોગ છે. ૧૯૫

ઔદયિક, પારિણામિક, ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એ પાંચ પ્રકારના ભાવો જીવોના હોય છે. ૧૯૬

તે ભાવોના અનુક્રમે એકવીશ, ત્રણ, બે, નવ અને અઢાર ભેદો જાણવા. અને છઠ્ઠો સન્નિપાતિક ભાવ પંનર (૧૫) પ્રકારનો છે. ૧૯૭

એ ભાવોવડે કરીને જીવ સ્થાન, ગતિ, ઈંદ્રિય સંપદા અને સુખ દુઃખ પામે છે તે જીવ (આત્મા) સંક્ષેપથી આઠ પ્રકારનો છે. ૧૯૮

દ્રવ્ય, કષાય, યોગ, ઉપયોગ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય એવી રીતે તેની આઠ પ્રકારની માર્ગણા છે. ૧૯૯

જીવ અને અજીવનો દ્રવ્યાત્મા, કષાયવંતનો કષાયાત્મા, યોગવાળાનો યોગાત્મા, અને સર્વ જીવોનો ઉપયોગાત્મા. ૨૦૦

સમ્યગ દૃષ્ટિનો જ્ઞાનાત્મા, સર્વ જીવોનો દર્શનાત્મા, ચારિત્રવંતનો ચારિત્રાત્મા, અને સર્વ સંસારી જીવોનો વીર્યાત્મા. ૨૦૧

સર્વ દ્રવ્યોને વિષે નય વિશેષે કરી દ્રવ્ય આત્મા એવો ઉપચાર ઘટે છે. સ્વસ્વરૂપ (સ્વદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ) થી આત્મા આત્મા, અને પરસ્વરૂપ (પરદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ) થી આત્મા અનાત્મા થાય છે. ૨૦૨

એવી રીતે વિવિધ સંયોગ તથા અલ્પ બહુત્વાદિવડે જીવ

અનેક પ્રકારે ચિંતવવો, જીવનું આ સર્વ સ્વરૂપ અહીં લક્ષણો-વડે અનેકવિધ પ્રતીત થાય છે. ૨૦૩

ઉત્પાદ, વિનાશ અને ધ્રૌવ્ય લક્ષણવાળા જે જે પદાર્થો છે તે સર્વે સત્ અને તે ઉત્પાદ આદિ લક્ષણરહિત સર્વ અ-સત્ તેમજ અન્યથા અર્પિત, અનર્પિતના વિશેષ થકી તે સ-દસદાદિ (સપ્ત) ભંગીરૂપે થાય છે. ૨૦૪

જે વસ્તુ જેમાં પ્રથમ ન્હોતી અને વર્તમાનકાળે તેમાં દેખાય તે ઉત્પાદ, તેથી જે વિપરીત તે તેનો નાશ. ૨૦૫

વર્તમાનકાળે અને ભવિષ્યકાળમાં જે જેનો સંબંધી છે તેની સાથે તેનો વિયોગ ન થાય તે તેવા નિત્યસંબંધથી નિત્ય ધ્રુવ છે.—૨૦૬

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલા-સ્તિકાય અને કાલ એ પાંચ અજીવ છે, પુદ્ગલ શીવાયના ચાર ૪ અરૂપી અને પુદ્ગલ રૂપી કહ્યા છે. ૨૦૭

બે પ્રદેશથી માંડીને અનંત પ્રદેશવાળા પુદ્ગલ સ્કંધો હોય છે. પ્રદેશરહિત પરમાણુ કહેવાય છે. તેવા દરેક પરમા-ણુમાં એક વર્ણ, ૧ ગંધ, ૧ રસ અને બે સ્પર્શ હોય છે. ૨૦૮

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાલ એ પારિણામિક ભાવને વિષે જાણવા, રૂપ (પુદ્ગલ) ઉદય પ-રીણામી છે અને જીવો સર્વ ભાવને અનુસરનારા છે. ૨૦૯

એવી રીતે જીવ અને અજીવરૂપ ષડ્વિધ દ્રવ્ય થાય છે,

વળ) અને ત્રણ અજ્ઞાન (મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન) એ પ્રકારે સાકારોપયોગ છે. અને ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન અને કેવલદર્શન એ ૪ ચાર પ્રકારે અનાકાર ઉપયોગ છે. ૧૯૫

ઔદયિક, પારિણામિક, ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એ પાંચ પ્રકારના ભાવો જીવોના હોય છે. ૧૯૬

તે ભાવોના અનુક્રમે એકવીશ, ત્રણ, બે, નવ અને અઢાર ભેદો જાણવા. અને છઠ્ઠો સન્નિપાતિક ભાવ પંનર (૧૫) પ્રકારનો છે. ૧૯૭

એ ભાવોવડે કરીને જીવ સ્થાન, ગતિ, ઇંદ્રિય સંપદા અને સુખ દુઃખ પામે છે તે જીવ (આત્મા) સંક્ષેપથી આઠ પ્રકારનો છે. ૧૯૮

દ્રવ્ય, કષાય, યોગ, ઉપયોગ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય એવી રીતે તેની આઠ પ્રકારની માર્ગણા છે. ૧૯૯

જીવ અને અજીવનો દ્રવ્યાત્મા, કષાયવંતનો કષાયાત્મા, યોગવાળાનો યોગાત્મા, અને સર્વ જીવોનો ઉપયોગાત્મા. ૨૦૦

સમ્યગ દૃષ્ટિનો જ્ઞાનાત્મા, સર્વ જીવોનો દર્શનાત્મા, ચારિત્રવંતનો ચારિત્રાત્મા, અને સર્વ સંસારી જીવોનો વીર્યાત્મા ૨૦૧

સર્વ દ્રવ્યોને વિષે નય વિશેષે કરી દ્રવ્ય આત્મા [illegible] [illegible] છે સ્વસ્વરૂપ (સ્વદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ) થી આ- [illegible] અને પરસ્વરૂપ (પરદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ) થી [illegible] ૨૦૨

[illegible]

અનેક પ્રકારે ચિંતવવો, જીવનું આ સર્વ સ્વરૂપ અહીં લક્ષણો-વડે અનેકવિધ પ્રતીત થાય છે. ૨૦૩

ઉત્પાદ, વિનાશ અને ધ્રૌવ્ય લક્ષણવાળા જે જે પદાર્થો છે તે સર્વે સત્ અને તે ઉત્પાદ આદિ લક્ષણરહિત સર્વ અસત્ તેમજ અન્યથા અર્પિત, અનર્પિતના વિશેષ થકી તે સદસદાદિ (સપ્ત) ભંગીરૂપે થાય છે. ૨૦૪

જે વસ્તુ જેમાં પ્રથમ ન્હોતી અને વર્તમાનકાળે તેમાં દેખાય તે ઉત્પાદ, તેથી જે વિપરીત તે તેનો નાશ. ૨૦૫

વર્તમાનકાળે અને ભવિષ્યકાળમાં જે જેનો સંબંધી છે તેની સાથે તેનો વિયોગ ન થાય તે તેવા નિત્યસંબંધથી નિત્ય ધ્રુવ છે.–૨૦૬

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાલ એ પાંચ અજીવ છે, પુદ્ગલ શીવાયના ચાર ૪ અરૂપી અને પુદ્ગલ રૂપી કહ્યા છે. ૨૦૭

બે પ્રદેશથી માંડીને અનંત પ્રદેશવાળા પુદ્ગલ સ્કંધો હોય છે. પ્રદેશરહિત પરમાણુ કહેવાય છે. તેવા દરેક પરમાણુમાં એક વર્ણ, ૧ ગંધ, ૧ રસ અને બે સ્પર્શ હોય છે. ૨૦૮

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાલ એ પારિણામિક ભાવને વિષે જાણવા, રૂપ (પુદ્ગલ) ઉદય પરીણામી છે અને જીવો સર્વ ભાવને અનુસરનારા છે. ૨૦૯

એવી રીતે જીવ અને અજીવરૂપ ષડ્વિધ દ્રવ્ય થાય છે, આ લોકપુરૂષ કેડ ઉપર કરયુગ્મવાળા અને બન્ને પગ પ્રસારીને ઉભેલા ધનુર્ધારી પુરૂષ જેવો છે. ૨૧૦

—

દ્રવ્ય છે. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને વીર્ય શીક્ષા ગુણવાળા જીવો છે. ૨૧૮

જે શુભ એવાં કર્મનાં પુદગલ તે પુન્ય અને અશુભ એવાં કર્મનાં પુદ્ગલ તે પાપ એમ સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યું છે. ૨૧૯

શુદ્ધ એવા મન વચન કાયાના યોગ (વ્યાપાર) તે પુન્યાશ્રવ, તેથી વિપરીત તે પાપઆશ્રવ, અને મન વચન કાયાની ગુપ્તિ તે નિરાશ્રવ એવો સંવર કહ્યો છે. ૨૨૦

સંવરયુક્ત જીવને તપ ઉપધાનથકી નિર્જરા થાય છે, કર્મની સંતતિ તે બંધ, અને બંધનો વિયોગ (સર્વથા અભાવ) તે મોક્ષ, એ રીતે સંક્ષેપથી નવ પદાર્થો કહ્યા. ૨૨૧

આ નવ પદાર્થોને વિષે વિશેષે કરીને નિશ્ચયપૂર્વક આ જ તત્વ એવો જે અધ્યવસાય તે સમ્યગ્દર્શન, અને એ સમ્યગ્દર્શન સ્વભાવથી અથવા ગુરૂઉપદેશથી થઇ શકે છે. ૨૨૨

શિક્ષા આગમોપદેશ અને શાસ્ત્રશ્રવણ એ ગુરૂઉપદેશના એકાર્થવાચક છે, તેમજ પરીણામ, નિસર્ગ અને સ્વભાવ એ પણ એકાર્થવાચક છે. ૨૨૩

ઉપર કહેલા સમ્યગદર્શન (તત્વશ્રદ્ધાન) થી વિપરીત. પણું ગુરૂ ઉપદેશનો અનાદર અને સંશય તે મિથ્યાત્વ છે. પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એવું જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. ૨૨૪

તેમાં શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન એમ બે પ્રકારનું જ્ઞાન પરોક્ષ જાણવું, અને અવધિ, મનઃપર્યાય તથા કેવલ એ ત્રણ પ્રકારે પ્રત્યક્ષ (જ્ઞાન) જાણવું. ૨૨૫

ઉત્તરભેદ વિષયવડે કરીને આ જ્ઞાનનો વિશેષ બોધ થઇ

ષિત સાધુ જેવો ઉદ્યોત કરે છે તેવો ઉદ્યોત સૂર્યના સઘળા કીરણો કરી શકતાં નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિ, જ્ઞાની, સંયમી, અને તપોબલ યુક્ત છતાં પણ અનુપશાન્ત સાધુ જેવો ગુણ શાન્ત ગુણવાળો સાધુ પામે છે તેવો પામી શકતો નથી. ૨૪૨

સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને જ્ઞાની સાધુ સંયમ, તપ, ધ્યાન અને ભાવના યોગવડે કરીને અઢાર હજાર શીલાંગને સુખે સાધી શકે છે. ૨૪૩

દશવિધ ધર્મ, પૃથ્વ્યાદિ દસ પ્રકારની હિંસાથી વિરમણ, પાંચ ઇંદ્રિય, આહારાદિ ચ્યાર ૪ સંજ્ઞા તથા તન મન વચનથી કરવા કરાવવા અને અનુમોદવાવડે કરીને અઢાર હજાર શીલાંગની નિષ્પત્તિ થાય છે. ૨૪૪

સાધુ પુરૂષોને સુગમ એવા શીલ-સમુદ્રનો પાર પામીને ધર્મધ્યાનને પ્રાપ્ત થયેલા એવા મુનિ ખરા વૈરાગ્યને પામે છે.૨૪૫

આજ્ઞાવિચય, અને અપાયવિચય એવા ધર્મધ્યાનને પામીને તે વિપાકવિચય અને સંસ્થાનવિચય ધર્મધ્યાનને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૪૬

સર્વથા રાગદ્વેષરહિત એવા સર્વજ્ઞનાં વચન એ પ્રવચન. તેના અર્થનો નિર્ણય એ આજ્ઞાવિચય. આશ્રવ, વિકથા, ગારવ અને પરિષહાદિકને વિષે અપાય દેખવે કરીને અપાયવિચય. ૨૪૭

શુભાશુભ કર્મના વિપાકનું અનુચિંતન કરવારૂપ વિપાકવિચય અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, આકૃતિને વિચારવારૂપ સંસ્થાનવિચય ધ્યાન સમજવું ૨૪૮

વીતરાગ પ્રભુના વચનોના સૂત્રોને, વસ્તાદિક અપાયોને, વિવિધ જાતના કર્મવિપાકોને અને અનેક જાતની સંસ્થાન રચનાને સમ્યગ રીતે ચિંતવન કરતા, તેમજ નિત્ય તલ્લીન, અત્યંત ક્ષમાયુક્ત, અભિમાન રહિત, માયાદોષમુક્ત વૈરાગી નિર્મલ, સર્વ તૃષ્ણા વર્જીત, ગામ અને અરણ્ય તથા શત્રુ અને મિત્રમાં સમચિત્ત, તેમજ વાંસી" અને ચંદનવડે અંગછેદન અને અંગ વિલેપનમાં સમભાવી, આત્મરમણી બની તૃણ-મણી અને કનક-પત્થર ઉપર સમચિત્ત, સ્વાધ્યાયધ્યાનમાં તત્પર, અત્યંત અપ્રમત્ત પ્રશસ્ત યોગવડે અધ્યવસાય વિશુદ્ધિથી વિશુદ્ધ થતા અને ચારિત્રની અતિવિશુદ્ધિ અને લેશ્યા વિશુદ્ધિને પામીને કલ્યાણમૂર્ત્તિ એવા મુનિને ઘાતિકર્મના ક્ષયના એક દેશથી ઉત્પન્ન થયેલું મહા પ્રભાવવાળું અપૂર્વકરણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૪૯–૨૫૪

રસગારવ, રિદ્ધિગારવ અને શાતાગારવને વિષે નહિં લોભાએલા (અમૂઢ) અને અન્યને અસુલભ એવી લબ્ધિ આદિકની સંપદા[૧] પામીને પ્રશમરતિ સુખમાં આસક્ત થયેલા એવા મુનિ તે લબ્ધિ આદિક સંપદામાં મોહ પામતા નથી. ૨૫૫

વિસ્મયકારી એવી પણ સર્વ સુરવરોની સાહેબીને લક્ષ-કોટી ગુણી કરી હોય તોપણ તે મુનિની રિદ્ધિના સહસ્રમેં ભાગે આવતી નથી. ૨૫૬

વિઘ્નરિપુને હઠાવી તેનો જય કરીને લક્ષ ગમે ભવોમાં દુર્લભ એવું યથાખ્યાત ચારિત્ર તીર્થંકર ભગવાનની તુલ્ય તે

૧ અણિમા, ગરિમા પ્રમુખ અષ્ટ સિદ્ધિ વિગેરે, અથવા આકાશ ગામિની અને વૈક્રિય પ્રમુખ લબ્ધિઓ જાણવી.

સંપ્રાપ્ત કરી, શુકલ ધ્યાનના આદિના બે પાયાને પામીને આઠે કર્મના ઉત્પાદક અને સંસાર વૃદ્ધિના મૂલ કારણરૂપ મોહને મૂળથી ઉન્મૂલ કરે છે. ૨૫૮

પ્રથમ તે અનંતાનુબંધિ કષાયોનો ક્ષય કરે છે, પછી મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, સમક્તિ મોહનીય તે પછી આઠ કષાય (અપ્રત્યાખ્યાની તથા પ્રત્યાખ્યાની) તે પછી નપુંસક વેદ અને સ્ત્રી વેદ પછી હાસ્યાદિક ષટ્ક (૭) તે પછી પુરૂષવેદ પછી સંજવલન કષાયોને અનુક્રમે હણીને તે વીતરાગપણું પામે છે. ૨૫૯–૨૬૦–૨૬૧

મોહનો જેણે સર્વથા ઉચ્છેદ કર્યો છે અને કલેશનો સમગ્રપણે નાશ કર્યો છે એવો તે સર્વજ્ઞની પેરે નહીં દેખાતા એવા રાહુના અંશથી સર્વથા મુકત થએલા પૂર્ણચંદ્રની જેમ શોભે છે. ૨૬૨

સર્વ ઇંધનના સમુદાયને એકઠા કરવાથી પ્રદીપ્ત થએલો અનંત ગુણ તેજવાળો તપ, વૈરાગ્ય અને સંવરરૂપ હવિવડે કરીને વિશેષે કરી વૃદ્ધિ પામેલા બળવાળો ધ્યાનાનલ, ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને જો અન્યકૃત કર્મનો સંક્રમ થતો હોય તો સર્વ જીવોનાં કર્મ ક્ષય કરવાને તે એકલો સમર્થ છે. ૨૬૩–૨૬૪

જે કારણ માટે અન્યકૃત કર્મને વિષે અન્યકૃતકર્મ સંક્રમતાં નથી અથવા વહેંચાતા નથી તે કારણ માટે જે જેનાં કરેલાં કર્મ હોય તે તેણેજ વેદવાં જોઇએ. ૨૬૫

જેમ તાડના શીખર ઉપર થયેલી 'સૂચીનો' નાશ થવાથી નિશ્ચે તે (તાડ) નો નાશ થાય છે તેમ મોહનીય કર્મનો ક્ષય થયે છતે સંપૂર્ણ કર્મનો નિશ્ચયે નાશ થાય છે. ૨૬૬

[illegible]

અંતર્મુહૂર્તકાલ તે છદ્મસ્થ વીતરાગ થઈ ક્ષીણમોહ થાય અને છેલ્લે સમયે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને સર્વ અંતરાય કર્મનો (સર્વથા) ક્ષય કરીને શાશ્વત, અનંત, સર્વાતિશાયિ, અનુપમ, અનુત્તર, નિરવશેષ, સંપૂર્ણ અને અપ્રતિહત એવું કેવલ જ્ઞાન સંપ્રાપ્ત કરે છે. ૨૬૭–૨૬૮

સર્વ લોકાલોકમાં અતીત અનાગત અને વર્તમાનકાલ સંબંધિ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયને સર્વ રીતે તે જાણે દેખે છે. ૨૬૯

જેણે ચ્યારે ઘાતિકર્મનો ક્ષય કર્યો છે તે વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્રને વેદતા છતા મુહૂર્તપર્યંત અથવા કંઇક ન્યૂન કોડપૂર્વપર્યંત વિચરે છે. ૨૭૦

તેથી ચરમશરીરીનું આઉખું નિરૂપક્રમી[1] હોવાથી અભિન્ન (પૂર્ણ) અને જીવિતપર્યંત અભેદ્ય છે, તે આયુષ્યને સ્હાયકારી વેદનીય કર્મ અને નામગોત્ર કર્મ પણ તેને તુલ્ય છે. અર્થાત્ આયુષ્યપર્યંતજ તેમની સ્થિતિ હોય છે. ૨૭૧

જે કેવળી ભગવાનનું અવશિષ્ટ કર્મ આયુષ્ય કર્મથી અધિકતર હોય તેને સમ કરવાને માટે(કેવળી) સમુદ્ઘાત[2] કરે છે. ૨૭૨

પેહેલે સમયે દંડ, બીજે સમયે કપાટ, ત્રીજે સમયે મંથાન કરે છે, ચોથે સમયે લોક વ્યાપી થાય છે. પાંચમે સમયે આંતરાં, છઠ્ઠે સમયે મંથાન, સાતમે સમયે કપાટ અને આઠમે સમયે તે દંડને ઉપસંહરે છે. ૨૭૩–૨૭૪

પેહેલા અને આઠમા સમયને વિષે ઔદારીક શરીરના યો-

---

૧ અધ્યવસાય નિમિત્ત કષાય અને વેદના પ્રમુખ સમ કારણોવડે ઓછું ન થઇ શકે એવું.

૨ કર્મ સમીકરણાર્થે પ્રયત્ન વિશેષ.

સુખને પામ્યા છતાં ક્ષાયિક સમ્યકત્વ, જ્ઞાન, અને દર્શન સ્વરૂપી થઇને મુકત થાય છે. ૨૮૯

મુકત થએલા એવા જીવનો સ્વલક્ષણપણાથી અને સ્વતઃ અર્થ સિદ્ધ થવાથી, ભાવાન્તરમાં સંક્રાંત થવાથી, અને સવજ્ઞ-પ્રણીત આગમના ઉપદેશ પ્રામાણ્યથી અભાવ નથી. ૨૯૦

શરીર બંધનને અહીંજ ત્યજીને આઠે કર્મનો ક્ષય કરીને અનુબંધ રહિત, આશ્રય રહિત અને પ્રયોગરહિત હોવાથી તે (સિદ્ધાત્મા) અહીં સ્થિતિ કરતા નથી. ૨૯૧

કર્મ વિમુકત થયેલા તે સિદ્ધાત્મા ગારવના અભાવે અને અસંગપણાને લીધે અધોગતિને ભજતા નથી, અને દડાની જેમ સહાયક ધર્માસ્તિકાયના અભાવે લોકાન્તથકી પણ ઉપર જતા નથી. ૨૯૨

મન વચન કાયાના યોગ અને તેના પ્રયોગના અભાવે તે-મની તીર્છા ગતિ થતી નથી, પણ મુકત થએલા એવા સિદ્ધની લોકના અંત સુધી ઉર્ધ્વગતિ થાય છે. ૨૯૩

પૂર્વ પ્રયોગની સિદ્ધિથી, બંધનના છેદથી, અસંગ ભાવથી અને ગતિ પરિણામથી સિદ્ધ ભગવાનની ઉર્ધ્વગતિ પ્રસિદ્ધ છે. ૨૯૪

દેહ અને મનોવૃત્તિવડે કરીને શરીર અને મન સંબંધી દુઃખ થાય છે, તેના અભાવે તે દુઃખનો પણ અભાવ થાય છે તેથી સિદ્ધ ભગવાનને સિદ્ધિનું સુખ સિદ્ધ થાય છે. (સપ્રમાણ છે.) ૨૯૫

જે મુનિ સમ્યકત્વ જ્ઞાન અને શીલ સંપન્ન વીર્યને ગો-પવ્યા વિના યથાશકિત સંયમ-ક્રિયામાં પ્રયત્ન કરતા છતાં સં-ઘયણ, આયુષ્ય, બળ, કાળ, વીર્યસંપત્તિ અને સમાધિની નિ-ર્બલતાથી અથવા કર્મના અતિશયપણાથી સ્વાર્થ (મોક્ષ) સિદ્ધ

કર્યા વિના મરણ પામે છે તે સૌધર્માદિક કોઇ પણ દેવલોકને વિષે અથવા છેલ્લા સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનને વિષે મહારિદ્ધિ અનંત દ્યુતિયુક્ત (તેજોમય) શરીરવાળા વૈમાનિક દેવ થાય છે. ૨૯૬–૨૯૮

ત્યાં તે દેવલોક સંબંધી સુખ ચિરકાળ અનુભવીને સ્થિતિ પૂર્ણ થયે છતે ત્યાંથકી પુનઃ મનુષ્ય લોકમાં ગુણવંત કુટુંબને વિષે જન્મ પામી, કુળ, બંધુ, વિભવ, રૂપ, બળ અને બુદ્ધિ સંપન્ન છતાં શ્રદ્ધા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, સંવર તથા તપોબળ સંયુક્ત હોઇ પૂર્વોક્ત ભાવના ભાવિત અંતરાત્મા જન્મ મરણરૂપ સર્વ સંસારનો સર્વથા છેદ કરીને તેજ ભવમાં અથવા તે પછી સ્વર્ગાતરિત ત્રીજે ભવે સિદ્ધિપદને પામે છે. ૨૯૬–૩૦૧

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના આ શાસનને વિષે જે ગૃહસ્થ, નિશ્ચળ, સમ્યગ્જ્ઞાન સંપન્ન, દર્શન, શીલ અને વ્રત ભાવનાવડે ભાવિતમતિ છતો, સ્થુલહિંસા, અસત્ય, અદત્ત, અબ્રહ્મ, તથા રતિ અરતિ (પરિગ્રહ) નો સર્વદા ત્યાગી છતો, દિગ્વિરમણ, અનર્થવિરતિ, સામાયિક, પૌષધ, અને ભોગોપભોગ પરિમાણ કરીને, ન્યાયોપાર્જિત અને નિર્દોષ વસ્તુનો વિધિવત્ પાત્રને વિષે વિનિયોગ કરે છે, તથા શક્તિ અનુસાર સાવધાન થઈ શ્રી જિન ચૈત્યોની પ્રસ્થાપના તેમજ તેની સુગંધ (વિલેપન) માલ્ય (પુષ્પ) અધિવાસ, ધુપ, અને પ્રદીપ આદિક દ્રવ્યોવડે પૂજા કરે છે, તથા જે પ્રશમરતિનો નિત્ય અભિલાષી હોઈ, જિન, ગુરૂ અને સાધુજનોને વંદન કરવામાં અત્યંત રસીક છતો અંત અવસરે સુવિશુદ્ધ સંલેખના[1] ત્રિકરણયોગે આરાધી સૌધર્માદિ દેવલોકને

[1] અનશનવડે શરીર શોષવું કરવું તે દ્રવ્યસંલેખના અને ક્રોધાદિ મોહ મત્સર આદિક શોષવું ક્ષીણ કરવું તે ભાવસંલેખના કહી છે.

વિષે ઇંદ્રપણું અથવા સામાનિક દેવપણું અથવા એવુંજ બીજું ઉદારસ્થાન પામે છે, તે મહાનુભાવ ત્યાં તદનુકુળ સુખ અનુભવી પુનઃ મનુષ્ય લોકમાં અવતરી દુર્લભ એવી સર્વગુણ સંપદાને પામી આઠ ભવમાં શુદ્ધ નિર્મળ થઇ નિયમા સિદ્ધ પદને પામે છે. ૩૦૨–૩૦૮

એવી રીતે પ્રશમરતિ થકી સ્વર્ગ અપવર્ગ[૧] સંબંધી શુભ ફલ ગુણાઢ્ય અણુગારોને[૨] તથા સાગારિ[૩]–શ્રાવક જનોને ઉપલબ્ધ થાય છે. ૩૦૯

સમુદ્રમાંથી ઘસાઈ ગએલી કોડીની જેમ ભક્તિવડે જિન-શાસનરૂપ મહાસાગરમાંથી ઉદ્ધરેલી આ ધર્મ આખ્યાયિકાનું[૪] શ્રવણ કરીને ગુણ દોષના જાણ એવા સજ્જન પુરૂષોએ દોષોને દૂર ત્યજી ગુણાંશ ગ્રહણ કરવા, અને પ્રશમરતિ (પ્રશમ સુખ) ને માટે સદા સર્વથા પ્રયત્ન કરવો. ૩૧૦–૩૧૧

આ ગ્રંથમાં છંદશાસ્ત્ર શબ્દશાસ્ત્ર અને સિદ્ધાન્તથી જે કંઇ વિરૂદ્ધ મ્હારાથી કહેવાયું હોય તે સર્વ પુત્રના અપરાધની પેરે પંડિત પુરૂષોએ માફ કરવું ઘટે છે. ૩૧૨

સર્વ સુખનું મૂલ કારણ, સર્વાર્થસિદ્ધિને પ્રકાશ કરનાર, અને સર્વ ગુણ સિદ્ધિનું પ્રગટ સાધન એવું અર્હત્ શાસન સદા જયવંતુ વર્તે છે. ૩૧૩

ઇતિ શમ્.

શ્રી પ્રશમરતિ પ્રકરણાનુવાદઃ સંપૂર્ણ.

---

૧ મોક્ષ. ૨ નિર્ગ્રંથ-મુનિ જનોને. ૩ ગૃહસ્થ. ૪ ધર્મ કથા-[illegible] [illegible] પ્રકરણ.

' परम सुखप्राप्तिरूप चित्तशुद्धि फलम् '

" सदोषं भव हेतुस्तन्, निर्दोषं मोक्षदं मनः
अतएव परेऽपीत्थ, मा मनंति मनीषिणः १
चित्तमेवहि संसारो, रागादिक्लेशवासितं,
तदेव तै र्विनिर्मुक्तं, भवान्त इति कथ्यते. २
गुह्याद्गुह्यतरंतत्त्वं, तादिदं कथयामि ते,
चित्तमेव हि सद्रत्नं, रक्षणीयं प्रयत्नतः ३
यावद्धावति चित्तंते, जवनं पवनादपि,
कामेषु सुख गन्धोपि, तावत्तव न विद्यते. ४
प्रतिष्ठा शौकरी विष्ठा, राज्यं चित्ते यदा रजः
भोगा रोगा इवा भांति, तदा ते परमंसुखं. ५

પરમ સુખ પ્રાપ્તિરૂપ ચિત્તશુદ્ધિનું ફળ.

રાગ દ્વેષાદિક દોષથી મલીન થયેલું મન ભવ ભ્રમણ હેતુક બને છે અને સકળ દોષથી મુક્ત થયેલું મન મોક્ષદાયિનીવડે છે. આજ કારણથી જ અન્ય પંડિતો પણ ચિત્તશુદ્ધિના સંબંધમાં આવી રીતે માને છે. ૧

રાગાદિક ક્લેશથી વાસિત થયેલું ચિત્તજ ખરેખર જન્મ-મરણજન્ય સંસારરૂપ છે, અને તે રાગાદિક વિકારથી સર્વથા મુક્ત થયેલું મનજ મોક્ષરૂપ છે. ૨

આ અત્યંત ગૂઢ તત્ત્વ તુઝને કહું છું કે સારી રીતે સંસ્કારિત કરેલું ચિત્તરૂપી શ્રેષ્ટ રત્નજ અતિ યત્નથી સાચવી રાખવું. તેને મોકળું-રઝળતું તો નજ મૂકવું. ૩

જ્યાં સુધી વાયુથી પણ અધિક વેગવાળું તારૂં મન વિવિધ વિષયોમાં દોડાદોડ કરે છે ત્યાં સુધી તુઝને સાચા સુખનો ગંધ પણ આવ્યો નથી. ૪

જ્યારે માન-પ્રતિષ્ઠા મનમાં ભૂંડની વિષ્ટા જેવી અનિષ્ટ લાગશે, રાજ્યનું સુખ રજ જેવું નિર્માલ્ય લાગશે, અને વિષય ભોગ પણ રોગની જેવા અળખામણા લાગશે ત્યારેજ તુઝને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થશે. ૫

यदा वहिर्भ्रमं त्यक्त्वा, स्थिरी भावं प्रपद्यच,
निःस्पृहं भाविचित्तं ते, तदा ते परमं सुखं. ६
यदा ध्यान सरो मध्ये, निलीनं स्वगुणाम्वुजं,
भविष्यत्यलिवच्चित्तं, तदा ते परमं सुखं. ७
अभिरामासु रामासु, श्यामापु च मशीपु ते,
यदा समं भवे च्चित्तं, तदा ते परमं सुखं. ८
स्फुरत्कान्तिपु रत्नेपु, मृत्स्नायां च न भेदिनी,
यदा ते स्यान्मनोवृत्ति, स्तदा ते परमं सुखं. ९

अनभ्रानुपरागेन्दु, निर्मलं ते यदा मनः
रजस्तमो नाभिभवं, तदा ते परमं सुखं. १०

જ્યારે તારૂં ચિત્ત બાહ્યાર ભટકવું તજી દઇ, સ્થિરતાને પામી નિઃસ્પૃહ બની જશે ત્યારેજ તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થશે.૬

જ્યારે તારૂં ચિત્ત ધ્યાન સરોવર મધ્યે આત્મગુણાસ્વાદ રૂપી કમળમાં ભ્રમરની જેમ લીન થઇ જશે ત્યારેજ તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થશે. ૭

જ્યારે તારૂં મન મનોહર સ્ત્રીઓમાં અને કાળી મશીમાં સમભાવ ધારણ કરશે ત્યારેજ તને પરમ સુખ થશે. ૮

દેદીપ્યમાન રત્નોમાં અને મટોડીમાં જ્યારે મનોવૃત્તિ એક સરખી થશે ત્યારેજ તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થશે. ૯

મેઘનાં આવરણ અને રાહુના અંતરાયથી રહિત એવા ચં-દ્રમાની જેવું નિર્મળ તથા રજોગુણ અને તમોગુણ વિનાનું જ્યારે તારૂં ચિત્ત થશે ત્યારેજ તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થશે. ૧૦

प्रत्यवस्थातरिक्रुद्धे, स्वान्तः श्रुद्धेच सज्जने,
यदा मनस्ते निर्भेदं, तदा ते परमं सुखं. ११
व्याघ्रादिवान्यनिन्दायाः, परद्रोहादहे विव,
यदा विभेति चित्तंते, तदा ते परमं सुखं. १२
धर्मश्चित्ते परिणमे,—च्चंदने गन्धवद्यदा,
आकालमेकभावेन, तदा ते परमं सुखं. १३

ગુરૂ મહારાજને પ્રણમીને હવે અધ્યાત્મ-રહસ્ય પ્રગટ કરવા પ્રેમથી પ્રયત્ન કરૂં છું. ૬

શાસ્ત્ર અભ્યાસથી, તત્વજ્ઞાની મહાપુરૂષોની સાચી પરંપરાથી અને આ બાબતના જાતિ અનુભવથી મેળવેલી યત્‌કિંચિત માહિતી પ્રસ્તુત ગ્રંથરૂપે નિરૂપણુ કરૂં છું. ૭

જેમ ભોગી લોકોને ભામિનીનાં સંગીતમય ગીત પ્રીતિકર થાય છે તેમ યોગીજનોને અધ્યાત્મ રસથી દ્રવતાં પદ્ય પ્રીતિને માટે થાય છે. ૮

સ્ત્રીઓનાં ઓષ્ઠામૃતને આસ્વાદવાથી યુવાનોને જે સુખ થાય છે તે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના આસ્વાદરૂપ સુખસાગર આગળ કેવળ બિંદુમાત્ર લાગે છે. ૯

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થયેલા સંતોષ સુખને અનુભવનારા યોગીજનો રાજાને, કુબેરને તથા ઇંદ્રને પણુ ગણુતા નથી. ૧૦

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના રહસ્યને પામ્યા વિના જે પંડિતતા ઇચ્છે છે તે પાંગળો છતાં કલ્પવૃક્ષના ફળને મેળવવાની ઇચ્છાથી આંગળી ઉંચી કરે છે. ૧૧

અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર એ દંભરૂપ પર્વતને ચુરવાને વજ્રસમાન, પ્રેમરૂપ મહાસાગરની વેલ વધારવાને ચંદ્ર સમાન, અને પ્રબળ મોહમાયાના વનને બાળી નાખવા દાવાનળ સમાન છે. ૧૨

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તતે છતે ધર્મનો માર્ગ સીધો સરલ થાય છે, પાપરૂપ ચોર પલાયન કરી જાય છે તેમ જ કોઇ પણુ ઉપદ્રવ પ્રગટ થતો નથી. ૧૩

જેમના હૃદયમાં અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનું રહસ્ય પરિણુમ્યું છે

તેમને કદાપિ પણ વિષય અને કષાયનો તાપ થતોજ નથી. ૧૪

જો અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના અર્થ બોધરૂપ સુભટની સહાનુભૂતિ ન હોય તો નિર્દય એવો કામ-ચંડાળ પંડિતોને પણ પીડા ઉપજાવે. ૧૫

મહા રૂષિરાજ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રરૂપ દાતરડા વડે વનમાં વિષવેલીની પેરે મનમાં વધતી જતી તૃષ્ણાને છેદી નાંખે છે. ૧૬

વનમાં ઘર, તંગીમાં ધન, અંધારામાં તેજ, અને મરૂદેશમાં જળની પેરે કલિકાળમાં ધન્ય પુરૂષોને દુર્લભ એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૭

અન્ય શુષ્કશાસ્ત્રપાઠી કાયકલેશને પામે છે અને અધ્યાત્મ શાસ્ત્રને જાણનાર અનુભવરસને ચાખે છે. ગધેડો ચંદનનો ભાર વહે છે, અને ભાગ્યશાળીજ તેનો ભોગ ભોગવે છે. ૧૮

ભુજાસ્ફાલન હસ્ત અને મુખની વિવિધ ચેષ્ટા યુક્ત બીજા બોલે છે પણ અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર જ્ઞાની તો વિકારરહિત દૃષ્ટિથી બોલે છે. ૧૯

અધ્યાત્મશાસ્ત્રરૂપ હિમાચળવડે મથેલા સિદ્ધાન્ત સમુદ્ર થકી અનેક ગુણ રત્નોને વિબુધો (વિચક્ષણ પંડિતો) કેમ મેળવી શકે નહિં ? અપિતુ મેળવી શકેજ. ૨૦

વિષયભોગ કરવામાં ભોગપર્યંત અને મિષ્ટાન્ન ભોજનમાં ભોજનપર્યંત રસ મળે છે, પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સેવામાં તો અનહદ રસ અનુભવાય છે. ૨૧

કુતર્ક ગ્રંથના સાર જાણવાવડે ગર્વરૂપ જ્વરથી વિકારવાળી થએલી દૃષ્ટિ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રરૂપ ઔષધથી નિર્મળ થાય છે. ૨૨

જેમ લક્ષ્મીવંતને સ્ત્રી પુત્રાદિક સંસારની વૃદ્ધિ માટે થાય છે તેમ પાંડિત્યાભિમાનીને અધ્યાત્મદૃષ્ટિ વિનાનું શાસ્ત્ર પણ સંસારવૃદ્ધિ માટેજ થાય છે. ૨૩

તે માટે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો પુનઃ પુનઃ તેનું મનન કરવું, તેનો પરમાર્થ આદરવો અને કોઇ યોગ્ય અધિકારીને તે પરમાર્થ બતાવવો. ૨૪

अथ अध्यात्म स्वरुपाधिकार.

હે ભગવન્! જેનું માહાત્મ્ય આપ વર્ણવોછો તે અધ્યાત્મ શું છે? એમ શિષ્યે પૂછ્યાથી ગુરૂમહારાજ તેનો ઉત્તર આપે છે કે હે વત્સ! શાસ્ત્રાનુસારે હું તને તેનું સ્વરૂપ બતાવું છું તે તું (સાવધાનપણે) સાંભળ. ૧

મોહ વિકળતારહિત પુરૂષો આત્મશુદ્ધિનેજ અર્થે જે શુદ્ધ-નિર્દોષ ક્રિયા કરે છે તેજ અધ્યાત્મ છે એમ વીતરાગ પ્રભુ ઉપદિશે છે. ૨

જેમ સર્વ પ્રકારના ચારિત્રોને વિષે સામાયક સહગત રહે છે તેમ સર્વ પ્રકારના મોક્ષમાર્ગમાં અધ્યાત્મ સહગતજ રહે છે.

ચતુર્થ ગુણ સ્થાનકથી માંડીને ચોદમા ગુણ સ્થાનક સુધી ક્રમે કરીને વધારે વધારે શુદ્ધિવાળી ક્રિયા અધ્યાત્મમય હોય છે.

ખાન પાન, ઉપાધિ, માન મહત્વ, રૂદ્ધિ અને ગૌરવને માટે ભવાભિનંદી જીવ જે ક્રિયા કરે છે તે અધ્યાત્મનો લોપ કરનારી થાય છે. ૫

ભવાભિનંદી જીવનાં લક્ષણ.

ક્ષુદ્ર (છિદ્રગ્રાહી-દોષવાળો), લોભી-લાલચુ, દીન, અદેખો,

ભયવાન્, શઠ, મૂર્ખ અને નકામા પાપારંભને સેવનારો ભવાભિનંદી કહેવાય છે. ૬

મોક્ષાર્થી જીવનાં લક્ષણ.

શાન્ત, દાન્ત, વ્રત નિયમમાં સદા સાવધાન અને વિશ્વવત્સલ એવો મોક્ષાર્થી જીવ જે જે નિર્દંભ-નિષ્કપટ ક્રિયા કરે છે તે અધ્યાત્મ ગુણની વૃદ્ધિને માટે થાય છે. ૭

* * * * * * * *

મહારથના બન્ને ચક્રોની પેરે અથવા પંખીની બન્ને પાંખોની પેરે શુદ્ધ અવિકારી જ્ઞાન અને શુદ્ધ ક્રિયા એ બન્ને શુદ્ધ અંશ અધ્યાત્મમાં સાથે મળેલા સમજવા. અર્થાત્ શુદ્ધજ્ઞાન યુક્ત શુદ્ધ ક્રિયાયોગેજ યથાર્થ અધ્યાત્મ હોઈ શકે છે.

* * * * * * * *

दंभत्यागाधिकार.

ભ એ મુક્તિલતાને બાળી નાખવાને અગ્નિ સમાન છે, ક્રિયાકાંડ કરવામાં રાહુ સમાન છે, જન સમુદાયમાં અળખામણા થવાનું કારણ છે અનેઅધ્યાત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવામાં મહા વિઘ્નરૂપ છે. ૧

દંભ એ જ્ઞાન-ગિરીને ભેદી નાંખવા વજ્ર સમાન છે, કામ અગ્નિને દીપ્ત કરવા ઘી સમાન છે, સર્વ કષ્ટનો સહોદર છે, અને વ્રત લક્ષ્મીને લૂંટવા ચોર સમાન છે, અર્થાત્ તેથી સર્વ વ્રત નિયમોનો સર્વથા લોપ થઇ જાય છે. ૨

દંભવડે જે વ્રતધારી પરમપદને વાંછે છે તે લોહનાવમાં બેસી સમુદ્રનો પાર પામવા ઇચ્છે છે. અર્થાત્ દંભી માણસ વ્રત નિયમ સંબંધી કષ્ટને સહન કરતો છતો પણ ભવમાંજ ભમે છે.૩

જો દંભ દૂર તજ્યો નથી તો વ્રતવડે કે તપવડે કંઇ વળવાનું નથી. અંધ માણસને આંખ વિના આદર્શ (દર્પણ)વડે તેમજ દીપકવડે શો ઉપકાર થઇ શકે ? અર્થાત્ કંઇજ નહિં. ૪

જેમ ડાઘવડે મહા મણિ પણ દૂષિત થાય છે તેમ દંભવડે કેશ લોચ, ભૂમિશય્યા, ભિક્ષાભોજન અને બ્રહ્મવ્રતાદિક સર્વ દૂષિત થઇ જાય છે. ૫

રસલંપટતા, શરીરશોભા, અને કામ ભોગાદિક સુખે ત્યજી શકાય પણ દંભ ત્યજવોજ મુશ્કેલ છે. ૬

પોતાના છતા દોષ ઢંકાય, લોકમાં પૂજા તથા ગારવ થાય

એટલા માટેજ મૂર્ખ દેહો દંભવડે કદર્થના પામે છે. ૭

જેમ અપથ્યનો આહાર વ્યાધિની વૃદ્ધિ માટે થાય છે તેમ વેષધારીનાં મન દંભવડે અનર્થની વૃદ્ધિ માટે થાય છે ૮.

મૂઢ માણસો દંભનો વિપાક જાણતા છતા પણ તેનેજ આદરતા થકા પગલે પગલે સ્ખલના પામે છે. ૯

અહો ! મોહનું કેવું માહાત્મ્ય છે કે મૂઢ માણસ જેમ કાજળથી રૂપને કાળું કરે છે તેમ દંભવડે ભાગવતી દીક્ષાને પણ દૂષિત કરે છે. ૧૦

જેમ કમળમાં હિમ, શરીરમાં રોગ, વનમાં અગ્નિ, દિનમાં રાત્ર, ગ્રંથમાં અજ્ઞાન, અને સુખમાં કલેશ વિઘ્નરૂપ છે તેમ ધર્મમાં દંભ વિઘ્નકારી છે. ૧૧

તેથી જે સાધુના મૂળ-ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરવા અસમર્થ છે તેણે શ્રાવકનાં વ્રત આદરી તે યથાર્થ પાળવાં યુક્ત છે પણ દંભવડે સાધુવેષ રાખીને જીવવું યુક્ત નથીજ. ૧૨

સાધુવેષ ઉપર દૃઢ રાગ હોવાથી જે તે વેષને ત્યજી શકે નહિં તે દંભરહિત છતો સુસાધુની સેવા કરવામાં રસિક એવો સંવિજ્ઞપક્ષી થઇ શકે. ૧૩

ચારિત્રમાં શિથિલાચારી છતાં, દંભરહિત શુદ્ધાર્થભાષી અને ગુણાનુરાગી સાધુની સમયોચિત અલ્પ પણ યતના નિર્જરારૂપ થાય છે. દંભરહિત થોડી પણ સત્ ક્રિયા સફળ થાય છે. ૧૪

વ્રતનો ભાર ઉપાડવાને પોતે અસમર્થ છે એમ સ્પષ્ટ જાણતાં છતાં જે દંભથી પોતાનામાં સાધુપણું જણાવે છે તેમનું

નામ લેતાં પણ પાપ લાગે છે. ૧૫

જે સમ્યક્ અવસર ઉચિત પણ સંયમ-યતના કરતા નથી તે દાંભિક લોકો યતિના નામથીજ જગતને ઠગનારા છે. ૧૬

ધર્મના બાને અતિ ખ્યાતિના લોભથી પોતાનાં પાપ ઉપર ઢાંકપીછોડો કરી કપટ કેળવી પોતે નીચ છતાં જગત્‌ને તૃણ-તુલ્ય લેખે છે. ૧૭

એમ માયા-કપટથી આપણડાઇ અને પારકા અપવાદ બોલવાથી પરભવમાં પણ યોગમાર્ગ પામવામાં અંતરાયરૂપ એવાં કઠણ કર્મ બંધાય છે. ૧૮

એટલા માટે આત્માર્થી જનોએ દંભને અનર્થકારી જાણી ત્યજવો જોઇએ. સરલ સ્વભાવી જીવનુંજ કલ્યાણ થાય છે, એમ આગમમાં કહેલું છે. ૧૯

જિનેશ્વર ભગવાને કોઇ પણ બાબત એકાંત વિધિ કે નિષેધ કરેલ નથી પરંતુ કોઇ પણ પ્રસંગે દંભરહિત થઇ વર્તવું એવી તો પ્રભુની એકાંત આજ્ઞા પ્રવર્તે છે. ૨૦

અધ્યાત્મમાં જેનું ચિત્ત રક્ત થયેલું છે તેને સ્વલ્પ પણ દંભ કરવો ઉચિત નથી, કેમકે સમુદ્રને તરતાં, ઝાઝમાં સ્વલ્પ પણ પડેલું છિદ્ર અનર્થકારી થાય છે. ૨૧

મલ્લિનાથજીને સ્વલ્પ પણ દંભ સ્ત્રી વેદની પ્રાપ્તિરૂપ અનર્થ ભણી થયો એમ જાણી મહાત્માઓએ તેનો પરિહાર કરવા બનતો પ્રયત્ન સેવવો. ૨૨

ઇતિશમ:

ॐ अर्हं

साध्वाचारनुं दिग्दर्शन.

શ્રી આચારાંગસૂત્ર-ભાષાન્તરમાંથી લીધેલી ટુંક નોંધ.[1]

અધ્યયન ૧ લું (શસ્ત્ર પરિજ્ઞા.)

ત્રણે કાળ સંબંધી મન, વચન અને કાયાથી કરવું કરાવવું અને અનુમોદવું એવી રીતે કર્મબંધ હેતુભૂતક્રિયાના ૨૭ પ્રકાર થાય છે. ૧

જ્ઞ પરિજ્ઞાથી તત્સંબંધી શુદ્ધ સમજ લેવી અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી સમજીને ઉક્ત ક્રિયાનો ત્યાગ કરવો યુક્ત છે. ૨

જેણે એ ક્રિયાના ભેદો ઉક્ત રીતે શુદ્ધ સમજેલા હોય તેજ કર્મોને સમજીને તેના કારણોથી દૂર રહેનાર મુનિ છે એમ જાણવું. ૩

જે પૃથ્વીકાય વગેરે જીવોની વિરાધના અહિતકારી જાણીને તજે તેજ મુનિ છે. ૪

મહાપુરૂષોએ તે માર્ગ સેવેલો છે માટે નિઃશંકપણે તેનુંજ સેવન કરવું અને કોઇ જીવને પ્રભુની આજ્ઞાથી ભય નહિ આપતાં સંયમનું પાલન કરવું. ૫

જે વિષયો છે તે સંસાર છે અને સંસાર છે તે વિષયો છે તેમાં જે મુનિ થઇને અગુપ્ત (અનિગ્રહિત) રહે છે તે પ્રભુની

---

૧ આ ટુંક નોંધ સાધ્વાચારનું નિત્ય સ્મરણ કરવાના આશયથી ઉતારી લીધેલી તે આમાંથી સાધુઓને ઉપયોગી જાણી દાખલ કરવા આપી છે.

આજ્ઞાથી બહાર વર્તે છે અને વારંવાર વિષયાસક્ત બની અસંયમને આચરી ઘરવાસ માંડી રહે છે. ૬

આ વાતને સંયત–સર્વ પાપથી અલગ રહેનાર તથા નિર્દોષ ચારિત્ર પાળવામાં યત્નવંત અને અપ્રમાદી એવા વીરપુરૂષોએ પરિષહાદિકને હઠાવી કેવળજ્ઞાન પામીને સાક્ષાત્ દેખેલી છે. ૭

અધ્યયન બીજું (લોક વિજય.)

આયુ અત્યંત અલ્પ છે દરમ્યાન જરા આવતાં ઇંદ્રિયબલ ઘટતું જાય છે, વૃદ્ધ અવસ્થાને જોઇને પ્રાણી દિગ્મૂઢ બની જાય છે. એમ સમજીને અવસર પામી બુદ્ધિમાન પુરૂષ સંયમને માટે તરત ઉજમાળ થઇ જાય છે. એક ઘડી પણ પ્રમાદ કરતો નથી કેમકે વય અને યૌવન ઘસારાબંધ ચાલ્યાં જાય છે પણ અણસમજુ તો પ્રમાદવંત છતાં અસંયમવડે છકાયનો કૂટોજ કરતા રહે છે. ૧

જયાં સુધી ઇંદ્રિયની (વિજ્ઞાન) શક્તિ મંદ પડી નથી ત્યાં સુધી આત્માર્થ સાધી લેવો. ૨

બુદ્ધિવંતે સંયમમાં થતી અરતિ દૂર કરવી, જેથી શીઘ્ર સ્વમોક્ષ થાય છે. ૩

અજ્ઞાની જીવ પરીષહ કે ઉપસર્ગ આવતાં આજ્ઞા તજી સંયમથી ભ્રષ્ટ થઇ જાય છે. ૪

જે સંયમને સદા પાળતા રહે છે તેજ ખરા ત્યાગી છે, નિર્લોભી થઇને જે વિષયને પૂંઠ દે છે અને અનુક્રમે સર્વ કર્મનો અંત કરે છે તે अणगार કહેવાય છે. ૫

બાળ ! અજ્ઞાની જીવોજ એમ બકે છે કે યમ નિયમ કેશા કામના નથી. ૬

તત્ત્વ સમજનારને કંઇ કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તે તો સીધે માર્ગે ચાલ્યો જાય છે. (વીરપ્રભુએ મજબૂતીથી કહ્યું છે કે મુનિએ સ્રીનો બીલકુલ વિશ્વાસ કરવો નહી, ભોગો રોગોનું કારણ છે એમ તેઓએ સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપ્યું છે.) ૭

શરીર જેમ બહારથી અસાર છે તેમ અંદરથી પણ અસાર છે. ૮

જેમ બાળકો લાળને પાછી ચુશી લે છે તેમ બુદ્ધિવંતે છંડેલા ભોગને ફરી ઇચ્છવા નહિ, શબ્દાદિ વિષયો ઉપસ્થિત થતાં તેમાં ખુશી થાવું નહીં. ૯

મુનિએ સંયમ ધારીને શરીર અને કર્મને તોડવા માંડવાં. વીર, તત્ત્વદર્શી પુરૂષો હલકું અને લુખું ભોજન કરે છે–કરવું પસંદ રાખે છે, અને સંસાર પ્રવાહને તરે છે. ૧૦

તીર્થંકરની આજ્ઞાને નહિ માનતાં સ્વેચ્છાથી વર્તનારા મુનિ મુક્તિ પામવાને અયોગ્ય થાય છે. ૧૧

જંજાળથી છુટું થવું એ ઉત્તમ રસ્તો છે. કુશળ પુરૂષો દુઃખનાં કારણ તજે છે અને તજાવે છે. ૧૨

જે પરમાર્થદર્શી છે તે મોક્ષ માર્ગ વિના બીજે રમતો નથી અને જે બીજે રમતો નથી તેજ પરમાર્થદર્શી છે. તે નિરીહપણે સર્વને સમાન ગણી સદુપદેશ દે છે. પરમાર્થદર્શીને કંઇ પણ હાની નથી. ૧૩

અધ્યયન ત્રીજું (શીતોષ્ણીય.)

સુદ્રયો સદા સુતેલા છે અને મુનિયો સદા જાગતા છે.

જગતમાં અજ્ઞાન એ અહિતકારી છે. ૧

અવસર મળેલો જાણીને પ્રમાદ ન કરવો. તું જ તારો મિત્ર છે. મિત્રને બાહેર શામાટે શોધે છે. તારા આત્માને વિષયોથી રોકી રાખી તું દુઃખોથી છુટીશ. ૨

પ્રમાદીને સર્વ તરફથી ભય રહેલો છે, અપ્રમાદીને કોઇ તરફથી ભય નથી. ૩

જે એક મોહનીય કર્મને નમાવે છે તે સર્વને નમાવે છે. ૪

બુદ્ધિવંત પુરૂષ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ અને મોહને છંડી સર્વ દુઃખનો અંત કરી શકે છે, મોક્ષાર્થી મુનિઓએ કર્મબંધનાં કારણ તજીને કર્મને ખપાવવાં જોઇયે. સર્વજ્ઞ સર્વદર્શીને તો કશી ઉપાધિ છે જ નહિં. ૫

ચોથું અધ્યયન (સમ્યક્ત્વ.)

સંસારમાં આસક્ત રહી અંદર ખુંચનાર જીવો ચિરકાળ સંસાર–પરિભ્રમણ કરે છે. ૧

જે કર્મબંધનના હેતુઓ છે તે કર્મ છોડવાના પણ થઇ શકે છે અને જે કર્મ છોડવાના હેતુઓ છે તે કદાચ કર્મબંધનના પણ થઇ શકે છે. અથવા જેટલા કર્મ ખપાવવાના હેતુઓ છે એટલાજ કર્મબંધનના હેતુઓ છે અને કર્મબંધનના હેતુઓ છે એટલાજ કર્મ ખપાવવાના પણ છે, એમ સંપૂર્ણ સમજનારા પ્રભુની આજ્ઞા મુજબ ધર્મ આરાધવા કોણ ઉજમાળ ન થાય ? ૨

હે મુનિ ! તું તારા શરીરને તપથી ખુબ કૃશ તથા જીર્ણ કર. જેમ જુના લાકડાંને અગ્નિ જલદી બાળે છે તેમ સ્નેહરહિત અને સાવધાન પુરૂષનાં કર્મ જલદી બળી જશે. ૩

જેઓ કષાયોને ઉપશમાવી શાન્ત બન્યા છે તેઓ પરમ સુખી છે. માટે કદાપિ ક્રોધાદિ કષાય સેવવા નહિ. ક્રોધાદિકથી પ્રાણીયો કેવાં દુઃખી થાય છે તેનો વિચાર કર ! ૪

મુનિએ સર્વ સંસાર જંજાળ છોડી ઉપશમ ભાવથી અનુક્રમે વધતા જતા તપથી દેહનું દમન કરવું; મુક્તિ મેળવનાર મહા પુરૂષોનો માર્ગ પામવો બહુ વિકટ છે. ૫

માટે હે મુનિ ! તું તારા માંસ અને લોહીને સૂકાવ, કારણ કે જે બ્રહ્મચર્યમાં રહીને તપથી સદા શરીરને દમે છે તેજ મહાપુરૂષ મુક્તિ મેળવનાર હોવાથી માનનીય થાય છે. સદ્બુદ્ધથી અપ્રમત્ત પુરૂષોને અંતે કશી ઉપાધિ રહેતી નથી. ૬

અધ્યયન પાંચમું (લોકસાર.)

" સમકિત મુનિ ભાવે મુનિ ભાવજ સમકિત કહ્યું "

મુનિયે કંઇ પણ કાર્ય ગુરૂની આજ્ઞાપૂર્વકજ કરવા નિરંતર ધ્યાન રાખવું. ૧

જો મુનિને વિષય પીડા થાય તો હલકો આહાર કરવો, ઊણોદરી કરવી, સ્થિર કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેવું, ગામાંતર જવું, છેવટે આહાર પાણીનો ત્યાગ કરી દેવો પણ સ્ત્રી સંસર્ગમાં કદાપિ ફસવું નહિ. ૨

સર્વને સ્વ સમાન લેખીને મુનિયે સંયમાનુષ્ઠાનમાં સાવધાન થઇ રહેવું. જેવું આપણને દુઃખ થાય તેમ સર્વ કોઇને થાય છે એમ સમજી કોઇને કાંઇપણ દુઃખ થાય એમ કરવું નહિ. સર્વ કોઇને સુખજ પ્રિય છે એમ વિચારવું. તાત્પર્ય કે પરને દુઃખ ઉપજાવતાં પ્રથમ પોતાનોજ વિચાર કરવો એટલે કે આપણને કોઇ દુઃખ ઉપજાવે તો તે કેવું લાગે ? એમ દરેક આ-

અંત પ્રથમ પોતાની ઉપરજ અજમાવી જોવી. ૩

અધ્યયન છઠું (ધત.)

જંતુઓના દુઃખની પરિસીમા નથી. જીવો નિઃસાર દેહને માટે પાપ કરીને દુઃખી થાય છે. ૧

વિવેકહીન જીવો રોગ ચિકિત્સામાં લાખો જીવોનો નાશ કરે છે પણ તેથી કંઇ રોગ તો મટતો નથી, મુનિયે એવી ચિકિત્સા કરવી નહિ કેમકે હિંસા મહા ભયંકર છે. ૨

કર્મોને આત્માથી દૂર કરવા સંયમમાં ઉત્સાહવાન રહીને પરિમિત આહાર લહી પેટને અપૂર્ણ રાખતા રહેવું, અને સર્વ પરીષહ ઉપસર્ગને સમતા ભાવથી સહન કરતા રહેવું. ૩

મુનિએ અલ્પ ઉપગરણ રાખવાં અને શરીરને જેમ બને તેમ કસતા રહેવું, અને એમ કરતાં પૂર્વ મહા પુરૂષોનાં પવિત્ર ચરિત્ર તરફ જોતાં રહેવું. ૪

ઉત્તરોત્તર પ્રશસ્ત ભાવમાં ચડનાર મુનિ દ્વિપ-બેટ તુલ્ય છે અને શુદ્ધ ધર્મ પણ તેવો જ છે. ૫

મુનિયે સુખલંપટ ન થવું, વિષય કષાયને વશ દુર્ધ્યાની ચેલા સત્વહીન સાધુઓ અંતે સંયમથી ભ્રષ્ટ થાય છે, જેથી તેમની બારે અપકીર્ત્તી ફેલાય છે. ૬

મુનિયે સંકટોથી નહિ ડરવું, કોઇ પ્રશંસા કે સત્કાર કરે તેથી ખુશી પણ ન થવું, મુનિયે સંયમથી ડગવું નહિ. ૭

અધ્યયન ૭ મું.

* (વ્યુચ્છિન્ન).

* * * * * *

અધ્યયન ૮ મું. (કુશીલ ત્યાગ.)

વિપરીત વાદીને સમર્થ મુનિયે કહેવું કે તમારૂં (બોલવું)

કહેવું હેતુ વિનાનું છે, પણ અસમર્થ મુનિએ તો મૌનજ રહેવું.

વિવેક હોય તો ગામ અટવી કે ગમે ત્યાં રહેતાં ધર્મ થાય છે અને વિવેકના અભાવે તો તેનો અભાવ થાય છે. ૨

પરાક્રમી પુરૂષો પરીષહો પડતાં પણ દયા ધર્મને-પીડતા નથી. ૩

વસ્ત્રાદિ ઉપકરણોમાં પણ જેમ બને તેમ લાઘવ કરવું તેથી ચિંતા ઓછી થશે. ૪

શીતાદિક સંબંધી અસહ્ય પરીષહો ન સહન થાય તો સ્વ મર્યાદા નહિ તજતાં વેહાનસાદિ (આકાશમાં ચાલી મરવું તે) વડે સંયમ-આરાધન કરવું. ૫

માંદગીમાં પણ ગૃહસ્થાદિ પાસે વૈયાવૃત્ય નહિ કરાવવા લીધેલા નિયમવંત સાધુએ સાધર્મી સાધુ પાસે વિવેકથી વૈયાવૃત્ય કરાવવું અને વખતે પોતે પણ કરવું. ૬

જે શુભ પ્રતિજ્ઞા જેવી રીતે લીધી હોય તે તેવી રીતેજ પાળવા પ્રયત્નશીલ થવું. ૭

આહારપાણી કરતાં સાધુ સાધ્વીએ સ્વાદને માટે તે આહારાદિક અહિં તહિં મોઢામાં ફેરવવાં નહિ. એમ વર્તવાથી બહુ સારો ફાયદો થશે. સમપણે પ્રભુ આજ્ઞાને પાળ્યા કરવી. ૮

સત્યવાદી, પરાક્રમી, સંસાર પારગામી, નિર્ભય, તત્ત્વજ્ઞ, નિર્લેપ અને સુશ્રદ્ધાવંત સાધુ પુરૂષો ભયંકર પરીષહાદિકને અવગણીને આ નશ્વર દેહને છાંડતા છતા (અનશન કરીને) ખરેખરૂં સત્ય અને દુષ્કર કામ કરે છે. ૯

જેને માલમ પડે કે હવે શરીરને ક્રિયામાં જોડતાં અશક્ત થાઉં છું તેણે અનુક્રમે આહાર ઘટાડી કષાયને પાતળા પાડવા

અને એમ કરતાં શરીર વ્યાપારને નિયમવા. ૧૦

સર્વ વિષયમાં અમૂર્છિત થઇને ધૈર્ય યુકતપણે અંગીકૃત અનશન પાળવું. ૧૧

અધ્યયન ૯ મું. શ્રી વીરપ્રભુનો વિહાર.

૧ ભગવાને દેવદુષ્ય વસ્ત્ર ફકત પૂર્વ તીર્થંકરોનો કલ્પ જાણીને અંગીકાર કર્યું હતું. ૧

ભગવાન ગૃહસ્થો સાથે હળવું મળવું છોડીને ધ્યાનમાં નિમગ્ન થઇ રહેતા. ૨

ભગવાન સર્વ અનુકુળ કે પ્રતિકુળ ઉપસર્ગ પરીષહોને સમભાવે સહન કરતા. ૩

ભગવાન નિયમિત અશન પાન વાપરતા, રસાસકત ન થતા, રસની ઇચ્છા પણ ન કરતા અને ખરજ મટાડવા ખણુતા પણ નહિ. સર્વત્ર ઉદાસીન ભાવેજ ભગવાન રહેતા. ૪

વિહાર કરતાં આડું અવળું જોતાં નહિ. માર્ગમાં ચાલતાં બોલતા નહિ, એમ યતના પાળતા થકા પ્રભુ વિચરતા હતા. ભગવાન પ્રતિબંધ રહિત વિહાર કરતા હતા. ૫

પ્રતિબંધ રહિત વિચરતા પ્રભુ એકાંત નિર્ભય અને નિર્દોષ સ્થાનમાં રહી નિર્મળ ધ્યાનને ધ્યાતા હતા. ૬

દીક્ષા લઇને વધુ નિદ્રા કરતા નહિ પણ પોતાને જગાવતા રહેતા, કયાંક લગાર સૂતા તો પણ ત્યાં નિદ્રા કરવાની ઇચ્છા નહિ કરતા. ૭

તેઓ નિદ્રાને કર્મબંધન હેતુ ભૂત જાણીને જાગતા રહેતા. કદાચ નિદ્રા આવવા લાગતી તો તેઓ તેને યત્નથી દૂર કરતા હતા. ૮

વળી ભગવાન કંઈ થોડ રાખીને બહુ થોડું બોલતા થકા વિચરતા હતા. ૯

જેમ બળવાન હસ્તી સંગ્રામના મોખરે પહોંચી જય મેળવી પરાક્રમ બતાવે છે તેમ પ્રભુજી વિકટ ઉપસર્ગોના પારગામી થયા. ૧૦

જેમ ખરો શુરવીર પુરૂષ સંગ્રામને મોખરે રહ્યો છતો કોઇથી પાછો હઠે નહિ તેમ પ્રભુ ઉપસર્ગોથી પાછા નહિ હઠતાં તે બધાને સહન કરતા થકા વિચરતા. ૧૧

ભગવાન્ શીયાળામાં છાંયડામાં બેસી ધ્યાન કરતા અને ઉનાળામાં તડકે બેસી તાપ સહન કરતા. ૧૨

પ્રભુ ઉત્કુટક, ગોદોહીકા અને વીરાસન વિગેરેથી નિર્વિકારપણે ધર્મધ્યાન કરતા રહેતા. ૧૩

પોતેજ સંસારની અસારતા જાણીને આત્માની પવિત્રતાથી મન વચન અને કાયાને કબજે રાખીને શાન્ત અને નિષ્કપટી પ્રભુ જીવિત પર્યંત પવિત્ર પ્રવૃત્તિવંત રહ્યા, તેમ બીજા મુનિઓએ પણ પ્રવર્તવું; પ્રબલ પરાક્રમ દાખવી કદાપિ પણ પ્રમાદી નહિ બનવું. ૧૪

અધ્યયન ૧૦ મું. પિંડેષણા.

ગૃહસ્થના ઘરે ભિક્ષા લેવા જતાં જે આહાર શંકિત લાગે તે મલીન આશયથી ગ્રહણ ન કરવો. નિર્દોષ આહારપાણીથીજ નિર્વાહ કરવો. ૧

અધ્યયન ૧૧ મું શય્યા.

મુનિને ગમે તેવી સારી નરસી વસતિ[૧] મળી હોય તે સ-

[૧] રહેવાનું સ્થાનક.

-રખી રીતે ગ્રહણ કરીને સમભાવે વર્તવું. કંઇ પણ નરમ કે
-ગરમ થવું નહિ. ૧

અધ્યયન ૧૨ મું ઇર્યા.

મુનિયે ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતાં માર્ગમાં મોટી નદી આવે કે
-જે નાવ વડેજ ઉતરી શકાતી હોય ત્યારે જે નાવ ગૃહસ્થ પો-
-તાને માટે તે પાણીની આરપાર લઇ જવાના હોય તેમાંજ પ્ર-
-થમ તપાસ કરીને બેસવું, પણ બેઠા પહેલાં સાગારી અણસણ
-કરવું અને તેમ કર્યાબાદ વહાણ ઉપર યતનાથી ચઢવું. તેમાં
પણ નાવના મોખરે ન બેસવું તથા વચ્ચોવચ્ચ પણ નહિ બે-
-સવું તેમજ સહુથી અગાડી પણ ચઢી નહિ બેસવું. મર્યાદા પૂ-
-ર્વક બેસીને ધર્મધ્યાન કર્યા કરવું. સર્વ પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ
તજીને શાંતપણે એકાંતમાં સમાધિસ્થ રહેવું. ૧

માર્ગમાં વિચરતાં કવચિત્ લુંટારા આવીને વસ્ત્રાદિક ધર્મોપ-
કરણ આપી દેવાનું કહે તો તે હાથોહાથ આપવાં નહિ, કિંતુ
-પોતાના કબજામાંથી તે ભૂમિ ઉપર સ્થાપી દેવાં. એમ કરીને તે
પાછાં દીનતાથી માગવાં નહિ પણ યોગ્ય લાગે તો ધર્મોપદેશ
-દઇને પાછાં માગવાં અને તે પાછાં આપે તો લઈ લેવાં પણ
-ખરાં, તેમજ જો તે પાછાં ન આપે તો તે વાત કોઇની પાસે
-જાહેર પણ કરવી નહિ. ૨

અધ્યયન ૧૩ મું ભાષા જાત.

સાધુકે સાધ્વીએ ક્રોધાદિ તજીને વિચાર પૂર્વક, નિશ્ચય પૂ
ર્વક, સાંભળ્યા પૂર્વક, ઉતાવળા ન થતાં વિવેકથી શાંતપણે લક્ષ
રાખીને નિર્દોષ ભાષા બોલવી.

અધ્યયન ૧૪ મું વસ્ત્રૈષણા–પાત્રૈષણા.

સુંવાળાં અને શોભીતાં એવાં બહુ મૂલ્યવાળાં કપડાં મુનિયે લેવાં નહિ. મુનિયે તુંબીના, લાકડાના કે માટીનાં પાત્ર નિર્દોષ જોઈ તપાસીને લેવાં.

\+ \+ \+ \+ \+ \+

અધ્યયન ૧૬ મું અવગ્રહ પ્રતિમા.

નિર્દોષ સ્થાન વિધિવત્ માગ્યા પછી સ્થાનના માલીકને કહેવું કે હે આયુષ્મન્ તમારી પરવાનગી છે ત્યાં સુધી જેટલા અમારા સમાન ધર્મી સાધુઓ આવશે તેમની સાથે અમે અહિં રહેશું ત્યારબાદ અમે ચાલ્યા જશું. પછી આવતા સાંભોગિક[1] સાધુઓને યથોચિત અન્નપાનાદિકથી અને બીજા અસાંભોગિક સાધુઓને બાજોટ પાટ વિગેરેથી નિમંત્રિત કરવા ચૂકવું નહિ.

સૂઈ દોરો નેરણી વિગેરે લાવીને કામ કર્યાબાદ ગૃહસ્થને ત્યાં જઈ તેને તે પાછાં સોંપવાં (હાથમાં રાખીને કે ભૂમિ ઉપર સ્થાપીને), પણ હાથોહાથ દેવાં નહિ (પોતાના હાથે ગૃહસ્થના હાથમાં મૂકવાં નહિં.) કોઇ રીતે સંયમમાં બાધક ન આવે એવી વસતિમાંજ મુનિયે વિચારીને રહેવું.

---

૧ જે એક સાથે માંડલીમાં બેસી આહારપાણી કરે.

अथ श्री ज्ञानसार सूत्र अन्तर्गत.

श्री शमाष्टक विवरणम् (१)

જૈન તત્ત્વજ્ઞાન (Jain Philosophy.)

श्लोक.

विकल्पविषयोतीर्णः स्वभावालंबनः सदा ।
ज्ञानस्य परिपाको यः, शमः स परिकीर्तितः ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—સર્વ પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ જેથી શમી ગયા અને આત્માના સહજ ભાવનુંજ આલંબન સદા સેવાય એવો જે આત્મજ્ઞાનનો પરિપાક તેને શાસ્ત્રકાર શમના નામથી ઓળખે છે એટલે જે તત્ત્વજ્ઞાનની પરિપકવતા તેજ શમ-શાંતિરૂપ છે.

વિવેચન—પૂર્વલા જ્ઞાનાષ્ટકમાં જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય બતાવ્યું. તત્ત્વજ્ઞાન અભિનવ અમૃત જેવું છે, ઉંચા રસાયણ જેવું છે, અને અપૂર્વ ઐશ્વર્યરૂપ છે એમ કહી હવે પરિપકવતાને પામેલું તત્ત્વજ્ઞાન કેવળ શમ-શાંતિરૂપ છે એમ શાસ્ત્રકાર સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે.

અજ્ઞાન અને અવિવેક યોગે અથવા રાગ દ્વેષાદિક કષાયયોગે ઉત્પન્ન થતા અનેક અશુભ સંકલ્પ વિકલ્પો તેમજ તેવા સંકલ્પ વિકલ્પોથી ઉત્પન્ન થતાં વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રબળતાથી સ્વતઃ ઉપશમી જાય છે, અને આત્માના સહજ સ્વભાવમાં રમણ કરવારૂપ શુદ્ધ ચારિત્રનો અપૂર્વ લાભ મળે છે. આથીજ તત્ત્વજ્ઞાનના પરિપાકને શાસ્ત્રકાર શમરૂપ કહે ... ને ઉપલક્ષ્યથી શમ-શાંતિને પ્રગટ કરવા તત્ત્વજ્ઞાનનો ... ઉપદેશ કરે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસ વિના

કદાપિ કાળે જીવના દુઃખનો અંત આવતોજ નથી. એ વાત ની. ચેના પદથી ગ્રંથકારે સ્પષ્ટ કરી છે.

જ્યાં લગે 'આતમ દ્રવ્યનું[1] લક્ષણ નવિ જાણ્યું,
ત્યાં લગે ગુણ ઠાણું ભલું, કેમ આવે તાણ્યું. આતમ. ૧
આતમ અજ્ઞાને કરી, જે ભવ દુઃખ લહિયે,
આતમ જ્ઞાને તે ટળે, ઇમ મન સદ્દહિયે. આતમ. ૨
જ્ઞાન દશા જે આકરી, તે ચરણ વિચારો,
નિર્વિકલ્પ[2] ઉપયોગમાં,નહિ કર્મનો ચારો* આતમ. ૩
ભગવઇ અંગે[3] ભાખિયો, સામાયિક અર્થ,
સામાયક પણ આતમા, ધરો શુધ્ધો અર્થ. આતમ. ૪
લોકસાર[4] અધ્યયનમાં, સમકિત મુનિ ભાવે,
મુનિ ભાવજ સમકિત કહ્યો, નિજ શુદ્ધિ સ્વભાવે. આતમ. ૫
કષ્ટ કરો સંયમ ધરો, ગાળો નિજ દેહ,
જ્ઞાન દશા વિણ જીવને, નહિ દુઃખનો છેહ. આતમ. ૬
બાહિર યતના[5] બાપડા, કરતા દુહવાય,
અંતર યતના જ્ઞાનની, નવિ તેણે થાય. આતમ. ૭
રાગદ્વેષ મળ ગાળવા, ઉપશમ જળ ઝીલો,
આતમ પરિણતિ આદરી,પર પરિણતિ પીલો[6] આતમ. ૮
હું એહનો એ માહરો, એ હું એણી બુદ્ધિ,
ચેતન જડતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિ. આતમ. ૯

---

૧ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગરૂપ.

૨ જ્યાં સંકલ્પ વિકલ્પ શમ્યા ત્યાં કર્મનું આવાગમન પણ અટક્યું. * આવાગમન. ૩ ભગવતી સૂત્રમાં. ૪ આચારાંગ સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં. ૫ ઉગ્ર વિહાર પ્રમુખ કરણી અંતરજ્ઞાન ઉપયોગ વિના મૂગ્ધ જનો કેવળ દુઃખ પાત્ર થાય છે. ૬ સ્વસ્વરૂપ રમણતા આદરીને પરપુદ્ગલ પ્રવૃત્તિને ટાળો.

બાહિર દૃષ્ટિ દેખતાં, બાહિર મન ધાવે,
અંતર દૃષ્ટિ દેખતાં, અક્ષય પદ પાવે. આતમ. ૧૦
અધ્યાતમ વિણુ જે ક્રિયા, તે તનુમળ તોલે;
મમકારાદિક યોગથી, એમ જ્ઞાની બોલે. આતમ. ૧૧
હું કરતા પરભાવનો, ઇમ જેમ જેમ જાણે;
તેમ તેમ અજ્ઞાને પડે, નિજ કર્મને ઘાણે. આતમ. ૧૨
ચરણ[1] હોય લજ્જાદિકે[2], નવિ મનને ભંગે;
ત્રીજે અધ્યયને કહ્યું, ઇમ પહેલે અંગે.* આતમ. ૧૩

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી મહારાજાએ પોતે કરેલા ઉપરના ઉલ્લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય એમ છે કે આત્મજ્ઞાન વિના કરેલી ગમે તેવી કઠણ કરણી પણ દુઃખહરણી થતી નથી. અર્થાત્ અધ્યાત્મ ઉપયોગથી કરેલી કરણીજ આત્માને એકાંત સુખદાયી નીવડે છે. એટલે કે કેવળ આત્માને વિશુદ્ધિ કરવાની પવિત્ર બુદ્ધિથીજ કરેલી સંયમ કરણી સકળ સંસારિક કલેશનો સર્વથા અંત કરી અક્ષય અને અબાધિત એવું શિવ સુખ સંપે છે. એથી એવું પવિત્ર લક્ષ પેદા કરવા આત્માર્થી જનોએ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો (તત્ત્વજ્ઞાનનો) અવશ્ય અભ્યાસ કરવો ઘટે છે. જેમ જેમ ઉક્ત જ્ઞાનનો પરિચય વધતો જશે અને પરમાત્મ કૃપાથી તેના યોગ્ય પરિણમનથી આત્મામાં આત્મિક જાગૃતિ આવતી જશે તેમ તેમ દુઃખદાયી સંકલ્પ વિકલ્પનો અંત આવતો જશે. વળી જેમ જેમ વિકલ્પ જાળ તૂટતી જશે તેમ તેમ અનાદિકાળથી થતી પ્રવૃત્તિના વેગનો પ્રબળ અટકાવ થશે અને આત્માના સહજ સ્વભાવમાં રમણતા વધતી

૧ ચરિત્ર. [illegible] * શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં

જશે. આ પ્રમાણે અનુક્રમે આત્મરમણતામાં થતી અભિવૃદ્ધિ તત્ત્વજ્ઞાનની તીક્ષ્ણતા સૂચવે છે. એથીજ ઉપર બતાવ્યું તેમ સહજ આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. પરભાવથી વિરમી સ્વભાવમાં રમણતા કરનાર કોઇક વિરલ ભવ્યજનોને જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પરિપાકથી એવું આત્મિક સુખ સંભવે છે. શાસ્ત્રમાં જે ઉન્મનીભાવ કહેવાય છે, અથવા જે ઉદાસીનતા રૂપે ગવાય છે તે ઉપર કહ્યા મુજબ તત્ત્વજ્ઞાન (આત્મજ્ઞાન) ના દૃઢ અભ્યાસીને સહેજે પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદાસીનતા આશ્રી ગ્રંથકારેજ કહ્યું છે કે—

" અનાસંગ મતિ વિષયમેં, રાગ દ્વેષકો છેદ;
સહજ ભાવમેં લીનતા, ઉદાસીનતા ભેદ." (સમતાશતક).

ઉદાસીનતાનું આવું લક્ષણ શાસ્ત્રકારે બતાવ્યું છે. વિષય સુખમાં અનાસક્તિ, રાગદ્વેષયુક્ત કષાયના પરિણામનો અંત આણવો અને પરપરિણતિના પરીહારથી સહજ સ્વભાવમાં લીન થઇ રહેવું, એને અધ્યાત્મી પુરૂષો ઉદાસીનતા કહે છે. એવી ઉદાસીનતા પેદા કરવા શાસ્ત્રકારે જે શિખામણ આપી છે તે લક્ષમાં રાખી લેવી યુક્ત છે. વળી કહ્યું છે કે—

" તાકો કારણ અમમતા, તામેં મન અભિરામ;
કરે સાધુ આનંદઘન, હોવત આતમરામ."
" મમતા થિર સુખ શાકિની, નિરમમતા સુખમૂળ;
મમતા શિવ પ્રતિકૂળ હૈ, નિરમમતા અનુકૂળ "(સમતાશતક.)

ઢુંકાણમાં ઉદાસીનતા પ્રગટ કરવા મમત્વ ભાવ દૂર કરી નિર્મમત્વ આદરવાજ ઉપદિશ્યું છે, અને એવી નિર્મમતા પ્રગટ કરવાની ખરી કુંચી એ છે કે નિરંતર 'આત્મજ્ઞાન, આત્મશ્રદ્ધા

આત્મા કેવું નિર્દંભ આચરણ સેવવું જરૂરનું છે? તે ઉપરથી યુક્તિથી સ્ફુટતર સમજી શકાય તેમ છે. નિષ્કપટપણે પવિત્ર લક્ષપૂર્વક તપ સંયમમાં પ્રયત્ન કરનાર મહાશયોને તે શાન્તરસ આસ્વાદનો મંગળકારી પ્રસંગ અવશ્ય આવી મળે છે. એવો સુંદર પ્રસંગ સદા સર્વદા ઇચ્છવાયોગ્ય છે. ઉલટો વિપરીત ત- [illegible] ભવી અનિવાર્ય અધોગતિ અનુભવવાનો માઠો પ્રસંગ કોઇ [illegible] મુમુક્ષુને કદાપિ ન મળે એમ આપણે અંતઃકરણથી ઇચ્છ [illegible] તે માટે દરેક મુમુક્ષુએ તપ સંયમમાં કેવી શુદ્ધ પ્રામા- [illegible] તેનો શાસ્ત્રકાર પોતેજ ખુલાસો કરે છે. —

[illegible] जगत्

[illegible]

[illegible] આત્માને અનુભવવી [illegible] આત્માના [illegible] સમતારસમાં લીન થયેલ [illegible]

[illegible]

વર્તતો અત્યંત દુર્લભ છે તેમ શાંત રસમાં નિમગ્ન થઇ રહે-
નારા મુમુક્ષુજનો પણ વિરલાજ દેખાય છે. ચિદાનંદજી મહારા-
જાએ એવાજ ઉદ્‌ગાર કાઢયા છે કે—

નિરપક્ષ વિરલા કોઇ, અવધુ નિરપક્ષ વિરલા કોઈ;
દેખ્યા જગ સહુ જોઇ, અવધુ નિરપક્ષ વિરલા કોઈ. ૧
સમરસ ભાવ ભલા ચિત્ત જાકે, થાપ ઉથાપ ન હોઈ,
અવિનાશી કે ઘરકી બાતાં, જાણેંગે નર સોઇ. અવધુ. ૨
રાવ રંકમે ભેદ ન જાને, કનક ઉપલ સમલેખે;
નારિ નાગિણીકો નહિં પરિચય, સો શિવ મંદિર પેખે. અવધુ ૩
નિંદા સ્તુતિ શ્રવણ સુણીને, હરખ શોક નવિ આણે;
તે જગમે જોગીશ્વર પૂરા, નિત્ય ચઢતે ગુણ ઠાણે. અવધુ. ૪
ચંદ્રસમાન સૌમ્યતા જાકી, સાયર જિમ ગંભીરા;
અપ્રમત્ત ભારંડ પેરેનિત્ય, સુરગિર સમ શુચિ ધીરા. અવધુ.૫
પંકજ નામ ધરાય પંકશું, રહત કમળ જિમ ન્યારા;
ચિદાનંદ ઐસાજન ઉત્તમ, સો સાહેબકા પ્યારા. અવધુ૦ ૬

ઉપરલા પદ્યમાં જે બહુ અગત્યની વાત કહેલી છે, તે એ છે કે આત્માનંદી–આત્મારામી–સ્વભાવ રમણી સાધુજનોજ નિશ્ચે સ્વપરહિત સાધી શકે છે. અર્થાત્ એવા સમ સ્વભાવી પુરૂષોજ સ્વપરને તારવા સમર્થ થઇ શકે છે. કેમકે તેવા સંત-પુરૂષો એકાંત સુખદાયી વીતરાગ માર્ગનેજ અનુસરે છે. તે સ્વો-ત્કર્ષ કે પરાપકર્ષ કરતા નથી, પરંતુ નિર્વૃત્તિ માર્ગનેજ અનન્ય ભાવે આદરી અનુપમ એવા શાંત રસમાંજ ઝીલે છે. એવા મ-હાશય મુનિયો વૈરાગ્યની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચવાથી પૂર્વે વખાણેલી ઉદાસીન દશાને સાક્ષાત્ અનુભવે છે. તેમને રાજા અને રંક,

યોગ્ય કાર્યમાં કિંચિત્ માત્ર કપટ તો નજ કરવું એવી એકાંત આજ્ઞા જિનેશ્વર ભગવાને કરેલી છે.' એ આજ્ઞાને વિરાધી સ્વચ્છંદે ચાલનાર અને માયા-કપટ કરી મિથ્યાડંબર બતાવનાર માનવો અવશ્ય અધોગતિગામી થાય છે. પરંતુ પ્રભુની પવિત્ર આજ્ઞાને જે ભવભીરૂ જનો સરલપણે સેવે છે તે જરૂર પોતાના પુરૂષાર્થના પ્રમાણમાં સુખે સ્વઉન્નતિ સાધી શકે છે. શિષ્ટ પુરૂષોએ પોતે સેવેલો અને ભવ્ય જીવોના એકાંત હિતને માટે બતાવેલો સીધો-સરલ માર્ગ મૂકી શામાટે માયાવાળા વિષમ માર્ગે ચાલવું જોઇએ? માયા જાળવડે મુગ્ધ જનોને ફસાવવા પ્રયત્ન કરતાં કોઇ વખત કરોળીયાની માફક પોતેજ તેમાં ફસાઇ પડે છે અને ભૂંડે હાલે મરે છે. મહા માઠી લેશ્યા (માઠા અધ્યવસાય) થી કમોતે મરી તે દુર્ગતિમાં જઇ રૂવે છે. આવી રીતે પોતાનીજ અવળી મતિથી કરણી કરનાર કપટી લોકોની દુઃખ પરંપરા જાણી કોને કરૂણા ન ઉપજે? મિથ્યાડંબરથી કોઈનું કલ્યાણ થયું નથી અને થવાનું નથી; પરંતુ તેથી અકલ્યાણ, અશિવ કે ઉપદ્રવ તો પગલે પગલે થાય છે-થવા સંભવ છે. છતાં ખેદની વાત છે કે મૂર્ખ માયાવી લોકો તે મધલાળને છોડનાર નથી. જે ભવભીરૂ લોકો સર્વ માયા પ્રપંચ તજી નિષ્કપટપણે સર્વજ્ઞ-પ્રભુના પવિત્ર વચનાનુસારે યથાશક્તિ ધર્મકરણી કરવા ઉજમાળ રહે છે તે ભાગ્યશાળી ભવ્યો અવિરૂદ્ધ માર્ગને શુદ્ધ અંતઃકરણથી આદરતાં અનુક્રમે ઉપર કહ્યા મુજબ ઉદાસીન વૃત્તિને પામતાં શાંત રસનો (શમ સુખનો) અનુભવ કરવા શક્તિમાન થાય છે. પરંતુ એથી ઉલટા ચાલનારા લોકો શમ સુખથી સદા વિમુખજ રહે છે. તો પછી તેવા કમનસીબ જનોને

મુક્તિનાં શાશ્વતાં સુખની તો આશાજ શી? શાશ્વત સુખના અર્થી જનોએ સ્વેચ્છાચારીપણું તજી નિષ્કપટપણે જિન ચરણમાં આત્માર્પણ કરવું જોઇએ. તેથી વિપરીત ચાલનારને ગ્રંથકારે સમાધિ શતકમાં સખ્ત ફટકો મારી કહ્યું છે કે—

'મારગ અનુસારી ક્રિયા, છેદે સો ગતિહીન;
કપટ ક્રિયાબલ જગ ઠગે, સોભી ભવજળ મીન.'

આનો ભાવાર્થ એવો છે કે જેથી જીવ સન્માર્ગે ચઢે એવી વ્યવહાર-શૈલી મરડી જે નિશ્ચય પક્ષનેજ પોતે ગ્રહે છે અને અન્ય મુગ્ધ જનોને પણ નિશ્ચય પક્ષનીજ વાત કહી વ્યવહાર માર્ગથી વિમુખ કરે છે તે જૈનમાર્ગથી વિપરીતચારી મૂર્ખ-મતિહિન છે. કેમકે જે જૈનમાર્ગનું યથાર્થ રહસ્ય જાણે તે તો મુખ્યપણે સેવવા-આદરવા યોગ્ય વ્યવહાર શૈલીનો લોપ થાય એવો એકાંત નિશ્ચય પક્ષ પોતે અંગીકાર કરેજ નહિ, તેમજ તેવો અવિચારી ઉપદેશ પણ અન્યને આપેજ નહિ. જૈનમાર્ગની શૈલી જેણે સારી રીતે જાણી નિર્ધારી હોય તે નિશ્ચય અને વ્યવહારના પક્ષે પોતાનું વર્તન કેવું રાખે તો તેનું કલ્યાણ થાય તેનો ખુલાસો શાસ્ત્રકારે પોતેજ અન્યત્ર આવી રીતે કરેલો છે, કે—

'નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય ધરીજી, જે પાળે વ્યવહાર.
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર' ઇત્યાદિ.

આમાં સ્પષ્ટ સમજાય એવું છે કે નિશ્ચિત લક્ષ એટલે સાધ્ય વસ્તુરૂપ નિશ્ચયને હૃદયમાં ધારી રાખી જે તે સાધ્યને સિદ્ધ કરવા પ્રબળ સાધન રૂપ વ્યવહાર-ક્રિયાનું સેવન કરે છે તે અંતે સ્વ ઇષ્ટ સિદ્ધિ કરી શકે છે. મતલબ કે જે સાધ્યને સિદ્ધ કરવા ઇચ્છતો હોય તેને સાધન રૂપ વ્યવહારની ઉપેક્ષા

નો અવળો ઉપયોગ કરનાર ઉલટું સ્વપરનું અહિતજ કરે છે
તેમ જ્ઞાન અને ક્રિયાના ઉપયોગ આશ્રી સમજવું. સદ્વિવેકવડે
જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સદુપયોગ કરનાર અમૃતજેવી શાંતિ અનુ
ભવે છે પણ તેનો ગેરઉપયોગ કરનાર અવિવેકયોગે ઉલટો
કલેશજ પામે છે. સદ્વિવેક યોગે કંઈક ભવ્ય જનોનો જે જ્ઞાન
ક્રિયાવડે ઉદ્ધાર થયેલો છે તેજ જ્ઞાન ક્રિયા તેના ગેરઉપયોગ
વડે શસ્ત્રની જેમ સ્વપરનો સંહાર વાળે છે. આનું ફલિત એવું
નીકળે છે કે જે જ્ઞાન ક્રિયા અથવા નિશ્ચય વ્યવહારના સમા
શ્રયથી સદ્વિવેક વડે સુભગજનો શમામૃતનો આસ્વાદ કરી
શકે છે તેનાજ ગેરઉપયોગથી અવિવેકવડે દુર્ભગજનો કેવળ ક્
લેશ પામે છે. આ પ્રસંગે સકળ હઠવાદ તજી શિષ્ટ પુરૂષોના
સમય અનુસારે નિર્દંભ આચરણ સેવી સદ્વિવેક વડે સ્વમાનવ
જીવન સફળ કરવા જે ઉપદિશ્યું છે તે યથાર્થ લક્ષમાં રાખી
ભવ્યજનો જાગૃત થઈ સકળ દુઃખ સંહારની મર્મ કરણી સદ્
ભાવથી સેવવા જો સફળ પ્રવૃત્તિ કરશે તો તે જન્મ મરણ
સંબંધી સકળ તાપને ઉપશમાવી અપૂર્વ શાંતિનો અનુભવ કરી
અનુપમ સુખમાં નિમગ્ન કરનાર પૂર્વોક્ત શમરસનો સારી રીતે
આસ્વાદ કરી શકશે. કર્મની વિચિત્રતાથી થતી વિવિધ અવસ્થા
માં તટસ્થ બુદ્ધિ રાખી આત્માના સહજ નિરૂપાધિક સ્વરૂપ
સામેજ દૃષ્ટિ રાખી સહુને સમાન ભાવથી જોનાર સત્પુરૂષજ
શમામૃતનો અનુભવ કરી અંતે અક્ષય અનંત સુખનો અધિકારી
થાય છે એમ જણાવી હવે ગ્રંથકાર મોક્ષ સાધનરૂપ ક્રિયાની સફ
(સંવાદ:) બતાવે છે.

आरुरुक्षुर्मुनि र्योगं, श्रयेद् बाह्य क्रिया मपि
योगारूढः शमादेव शुध्यत्यंतर्गत क्रियः   ૨

ભાવાર્થઃ—યોગારૂઢ થવા ઇચ્છનાર મુનિએ બાહ્યક્રિયાને પણ સેવવી જોઇએ. પણ યોગારૂઢ થયેલ મહાત્મા તો અંતરંગ ક્રિયાને સાધતા છતા સમતાગુણના આસેવનથીજ આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે.

વિવેચન—મોક્ષ સુખ મેળવી આપે એવો યોગમાર્ગ જેણે અભ્યાસવો છે એટલે યોગમાર્ગ સાધવા જેની અભિલાષા જાગૃત થઇ છે તેને તદનુકુળ પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ બાહ્યક્રિયા સેવવાની જે જરૂર પડે છે, તેનો કંઇક ખ્યાલ, ઉક્ત યોગ સંબંધી થોડું ઘણું સ્વરૂપ જાણવાથી–વિચારવાથી, સહેજે કરી શકાશે. યદ્યપિ યોગના અસંખ્ય ભેદો કહ્યા છે તોપણ યોગાષ્ટકમાં યોગનું સામાન્ય લક્ષણ આવી રીતે કહ્યું છે કે—

'मोक्षेण योजनाद्योगः, सर्वोप्याचार इष्यते'

જે સકળ કર્મમળથી મુક્ત કરી આત્માને અક્ષય અનંત અવ્યાબાધ એવું મોક્ષ સુખ મેળવી આપે, આત્માને સકળ જન્મ મરણની ઉપાધિથી છુટો કરી શાશ્વતાં સુખ સાથે જોડી દે તે 'યોગ' સર્વ સદાચાર રૂપ તીર્થંકર ગણધરોએ કહેલો છે. જેમ અનેક માર્ગથી વહેતી આવતી નદીઓ અંતે સમુદ્રમાં મળે છે તેમ રાગદ્વેષરૂપ વિકારને વર્જી સમદ્રષ્ટિથી સેવાતા સર્વે તે સદાચારથી આત્મા અંતે અક્ષયસુખનો અધિકારી થાય છે. યોગના ભેદોની વ્યાખ્યા કરતાં ગ્રંથકારે પુનઃ કહેલું છે કે 'તેના સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને એકાગ્રતા રૂપ પાંચ ભેદ છે.

તેમાં ગુરુવંદનાદિક આવશ્યક કરણી કરતાં જે આસન મુદ્રાદિક રાખવાની મર્યાદા કહી છે તે સ્થાન; પદચ્છેદ સહિત શુદ્ધ સ્પષ્ટપણે જે સૂત્રોચ્ચારણ કરવું તે વર્ણ; તેના રહસ્યાર્થની પર્યાલોચના કરવી તે અર્થ; ધ્યેય–આરાધ્ય વસ્તુનું સ્વરૂપ અગર પ્રતિબિંબ હૃદયમાં સ્થાપવું તે આલંબન; આલંબન બે પ્રકારનાં છે રૂપી આલંબન અને અરૂપી આલંબન. તેમાં અર્હંત પ્રતિ- [illegible] રૂપી આલંબન. તથા સિદ્ધના, અર્હં- [illegible] પરમાત્મતત્ત્વનો સહજ ગુણના આશ્રયે અંતરમાં [illegible] તે અરૂપી આલંબન, અને નિજ [illegible] લીન બની જવું તે એકાગ્રતા. ઉપર કહેલા યોગમાં [illegible] કર્મયોગ છે, અને બે જ્ઞાનયોગ છે. તે દરેકના ઇચ્છા- [illegible], સ્થિરતાયોગ અને સિદ્ધિયોગ એમ ચાર [illegible] છે. તેમાં [illegible] ઇચ્છાયોગ. તેવાજ [illegible] પ્રવૃત્તિયોગ. [illegible] સ્થિરતાયોગ [illegible]

[illegible]

પાંચ નિયમ કહેવાય છે. પદ્માસન, વીરાસન, ઉત્કટ, અને ગોદોહાદિક અનેક પ્રકારનાં આસનનો જય[1] શરીરની ચપલતા વારવા અને અનુક્રમે અભ્યાસયોગે ચિત્તનું પણ નિયંત્રણ કરવા ઉપયોગી છે. આસનજયથી શરીરમાં ઉત્પન્ન થએલા વિષમ વ્યાધિઓ પણ નષ્ટ થઇ જાય છે. ત્રિવિધ વાયુનો જય કરી મનને સ્થિર કરવા પ્રાણાયામ કરવામાં આવે છે. તેમાં જે રેચક પૂરક અને કુંભક વડે વાયુનો જય કરવામાં આવે તે દ્રવ્ય પ્રાણાયામ અને મનની મલીનતા દૂર કરી શુદ્ધ અધ્યવસાય યોગે જે ચિત્તની શુદ્ધિ કરવામાં આવે તે ભાવ પ્રાણાયામ કહેવાય છે. જેના વડે સ્વેચ્છા વડે વિવિધ વિષયોમાં પરિભ્રમણ કરતી ઇંદ્રિયોનો સારી રીતે નિગ્રહ કરી શકાય તેને પ્રત્યાહાર કહેવામાં આવે છે. જેથી કોઇક ધ્યેય પદાર્થમાં ચિત્તને સ્થિર બાંધી રખાય તે ધારણા કહેવાય છે. કોઈ ધ્યેયાદિક પદાર્થની એકાકાર પ્રતીતિ થવી તે ધ્યાન કહેવાય છે, અને ધ્યાતા ધ્યેય તથા ધ્યાનની એકતા થઈ જવી તે સમાધિ અથવા સમાપત્તિ કહેવાય છે. આવી રીતે સંક્ષેપથી અષ્ટાંગયોગનું સ્વરૂપ કહેલું છે. તેનું વિશેષ સ્વરૂપ તો પૂર્વ આચાર્ય કૃત યોગગ્રંથોથી સ્પષ્ટ થઇ શકશે. પરંતુ ઉપરની હકીકત વાંચવાથી એટલું તો લક્ષમાં આવી શકશે કે યોગારૂઢ થતા સુધી બાહ્યક્રિયાની પણ જરૂર પડે છે. જો બાહ્યક્રિયાનો સર્વથા અનાદર કરવામાં આવે તો ઉપર કહેલા યોગાભ્યાસનો ક્રમ સચવાય નહિ. અને એ ક્રમ સાચવ્યા વિના સર્વ યોગની સિદ્ધિ થઇ શકે નહિં તેથી યોગારૂઢ થતા સુધી તો બા-

૧. યોગાસન તેનો અભ્યાસ કરતાં એક પ્રહરાદિક તે ટકાવી રાખવાં તે.

હ્યક્રિયાની આસેવના કરવાની અવશ્ય જરૂર પડે છે. યોગારૂઢ થયા બાદ અર્થાત્ સર્વ યોગની સ્થિરતા સિદ્ધ થયા બાદ કેવળ અંતર્ગતક્રિયા–આંતરલક્ષ પૂર્વક શમગુણના આસેવનથી જ આત્મશુદ્ધિ થઇ શકે છે. પરંતુ આ હદ પામવી ઘણી દુર્લભ છે. આત્મ વંચક જનોને તો તે અસાધ્ય છે. પણ આત્માર્થી જનોને તે પ્રયત્ન સાધ્ય છે. માટે એવી ઉંચી હદ પ્રાપ્ત થતાં સુધી તે હદ પહોંચવાનો રાજમાર્ગ તજવો નહિં. દરેક યોગાભ્યાસીએ યોગમાર્ગનું અનુસેવન કરતાં જરૂર જેટલી બાહ્યક્રિયા પણ રૂચિ પૂર્વક સેવવી જોઇએ પછી અનુક્રમે યોગસિદ્ધિ થયા બાદ બાહ્યક્રિયાની જરૂર રહેશે નહિં. એટલુંજ નહિ પરંતુ છેવટ નિર્વિકલ્પ ત્યાગ પ્રાપ્ત થતાં સર્વ વિકલ્પ માત્ર અને ક્રિયા માત્ર પણ સ્વતઃ શાંત થઇ જશે.

યતઃ–'निर्विकल्पे पुनस्त्यागे, न विकल्पो न वा क्रिया'

અર્થાત્ ક્ષાયક–યથાખ્યાત[1] ચારિત્ર પ્રાપ્ત થયા પછી કંઇ પણ વિકલ્પ કે ક્રિયાની જરૂરજ રહેતી નથી. યોગાભ્યાસીને માટે ઉપરલો ક્રમ બતાવી હવે ગ્રંથકાર શમગુણ પ્રાપ્તિનાં કારણ ક-થતા છતા તેથી કેવા અપૂર્વ ફાયદા થાય છે તે બતાવે છે.

ध्यानवृष्टे र्दया नद्याः शमपूरे प्रसर्पति ।
विकारतीर वृक्षाणां मूलादुन्मूलनं भवेत् ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—ધ્યાનવૃષ્ટિથી પ્રભવેલી દયારૂપી નદીનું શમ રૂપી પાણીનું પૂર ચઢયે છતે કાંઠે ઉગેલાં વિકાર રૂપી વૃક્ષો મુળથી ઘસડાઇ જાય છે.

વિવેચન—કોઇ પણ વિષયમાં મનનું એકાગ્ર પણું થવું

---

1. જેમાં રાગદ્વેષ કષાય મોહનો સર્વથા ક્ષય થયેલો છે એવું વીતરાગ ચારિત્ર.

તે ધ્યાન કહેવાય છે. શુભાશુભ અધ્યવસાયયોગે તેમાં થયેલા પરિણામ મુજબ તે ધ્યાન શુભાશુભ અથવા શુદ્ધાશુદ્ધ કહેવાય છે. ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન એ બે શુભ અથવા શુદ્ધ ધ્યાનના ભેદ છે ત્યારે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન. એ બે અશુભ અથવા અશુદ્ધ ધ્યાનના ભેદ છે. આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય, સંસ્થાનવિચય એ ચાર પ્રકારે ધર્મધ્યાન થાય છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ આપણા એકાંત કલ્યાણને માટે યોગ્યતાનુસારે જે જે આજ્ઞાઓ કરેલી છે, (મુનિને માટે ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવાદિ દશ પ્રકારની સખ્ત આજ્ઞા ફરમાવી છે તેમજ તેજ દશવિધ માર્ગને યથાશક્તિ બની શકે તેટલે અંશે આરાધવા ગૃહસ્થ શ્રાવકને પણ ફરમાવ્યું છે, એમ પરમકૃપાળુ ભગવંતે જે જે વિધિનિષેધ ભવ્ય પ્રાણીઓના એકાંત હિતને અર્થે જણાવેલ છે,) તેનું શ્રવણ, મનન, અને નિદિધ્યાસન કરી તે પ્રમાણે વર્તવા ગફલત નહિ કરતાં સદા સાવધાન રહેવું તે આજ્ઞાવિચય. રાગ, દ્વેષ, કામ, ક્રોધ મોહાદિ અંતરંગ શત્રુઓથી સદા ચેતતા—જાગતા રહેવું તે અપાયવિચય. પૂર્વે કરેલાં શુભાશુભ કર્મના ઉદય અનુસારે જીવને જ્યારે શુભાશુભ સંયોગ મળે છે ત્યારે હર્ષ શોક નહિ કરતાં તે દરેક પ્રાપ્ત સંયોગમાં સમભાવ રાખી સ્વકર્તવ્યપરાયણ રહેવું તે વિપાકવિચય. ચૌદ રાજલોકાત્મક સંપૂર્ણ લોકનું સંસ્થાન—સ્વરૂપ વિચારી અંતે સંપૂર્ણ લોકાકાશના પ્રદેશ જેટલા અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક ચૈતન્ય આત્માના સ્વરૂપનો નિર્ધાર કરી સ્વભાવરમણી થવું તે સંસ્થાનવિચય ધર્મધ્યાન સમજવું. વળી ૧ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર, ૨ એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર, ૩ સૂક્ષ્મક્રિય અપ્રતિપાતિ અને ૪ વિ-

ગતક્રિય અનિવર્તી એ રીતે ૪ ચાર પ્રકારનું શુક્લધ્યાન શા-
સ્ત્રમાં વર્ણવેલું છે. પરંતુ તે અતિ વિશુદ્ધ ધ્યાન કેવળ અનુભવ-
ગમ્ય હોવાથી તેનું સ્વરૂપ આપણી જેવાને અગમ્ય છે. પિંડસ્થ,
પદસ્થ, રૂપસ્થ અને **રૂપાતીત** એવા ચાર ૪ ભેદ પણ ઉપર
બતાવેલ નિર્મળ ધ્યાનના થઇ શકે છે. પ્રભુની પરમ શાન્ત મુદ્રા
(પ્રતિમાદિક) નું આલંબન લહી આપણા મનની તદાકાર વૃત્તિ
કરવી તે **પિંડસ્થ,** પ્રભુના પવિત્ર નામ મંત્રનું આલંબન લઇ
ચિત્તનું એકાગ્રપણું કરવું તે **પદસ્થ,** પ્રભુની વીતરાગ દશા કે-
વળી અવસ્થાનું આલંબન લઇ ચિત્તવૃત્તિને તદાકાર કરવા પ્ર-
યત્ન કરવો તે **રૂપસ્થ** અને પ્રભુની સિદ્ધ દશાનેજ અવલંબી
ચિત્તની તદાકાર વૃત્તિ કરવી તે **રૂપાતીત** ધ્યાન કહ્યું છે. ઉપર
બતાવેલ નિર્મલધ્યાન ત્યારે જ સધાય છે કે જ્યારે જીવ માઠા
આચાર વિચારનો દિન પ્રતિદિન પરીહાર કરવાપૂર્વક શુદ્ધ નિર્મળ
આચાર વિચાર પાળવા તન મનથી પોતે પ્રયત્ન કરે, નમ્ર અને
મિષ્ટ વચનથી એવો પ્રયત્ન કરાવે તેમજ તેવા પવિત્ર પ્રયત્ન
કરનારને યથાઅવસર અનુમોદન આપે. જે બાપડા પામર પ્રા-
ણીયો અહોનિશ કલ્પિત સ્વાર્થમાંજ મગ્ન રહી ક્ષણિક એવાં
વિષયસુખને કાજેજ મથન કરી રહ્યા છે તેમને તો ઉપર કહેલા
પ્રશસ્ત ધ્યાનનો કે તેથી સાક્ષાત્ અનુભવાતાં સ્વાભાવિક સુખનો
સ્વાદ સરખો કયાંથી મળી શકે ? પરંતુ જે સત્પુરૂષો સ્વાર્થત્યા-
ગી બની ક્ષણિક એવાં કલ્પિત સુખની દરકાર નહિ કરતાં કે-
વળ પારમાર્થિક સુખની જ ગવેષણા કરી રહ્યા છે, તેમને પુ-
રૂષાર્થ યોગે પારમાર્થિક પંથે પળનાં પ્રશસ્ત ધ્યાનનો તેમજ

તજ્જનિત સત્ય સ્વભાવિક સુખનો આસ્વાદ કરવાનો સહેજે પ્રસંગ મળે છે. નિર્મળ ધ્યાનયોગે આળ કર્મમળ દગ્ધ થઈ જાય છે. જેથી આત્મા કાંચનની જેવો વિશુદ્ધ થાય છે, તેમજ તેવા પ્રશસ્ત ધ્યાનયોગે ચિત્તની પણ વિશેષતઃ સ્થિરતા–શુદ્ધિ સંપ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આત્માના સ્વભાવિક ગુણોને અજવાળવાને ચિત્તની સ્થિરતા કેટલી બધી ઉપયોગી છે અને ચિત્તની અસ્થિરતાથી કેટલું બધું નુકશાન થાય છે તેનું આપણે પાછલા ત્રીજા અષ્ટકમાં વિસ્તારથી અવલોકન કર્યું છે. અને ધ્યાતા, ધ્યેય તથા ધ્યાનનું પણ સ્વતંત્ર સ્વરૂપ આ ગ્રંથના ૩૦ મા અષ્ટકમાં આગળ જતાં વર્ણવેલું છે. પ્રશસ્ત ધ્યાનથી આત્માનો કેટલો બધો ઉપયોગ થાય છે તે અત્ર જોવાનું છે. ચિદાનંદજી મહારાજ ઉક્ત ધ્યાનનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કરતા છતા કહે છે કે—

આતમધ્યાન સમાન જગતમે, આ૦
સાધન નહિં કોઉ આન, જગતમે આ૦
રૂપાતીત ધ્યાનકે કારણ, રૂપસ્થાદિક જાણ;
તાહુમે પિંડસ્થધ્યાન પુન, ધ્યાતાકું પરધાન. જગતમે આ૦ ૧
તે પિંડસ્થ ધ્યાન કેમ કરીયે, તાકો એમ વિધાન;
રેચક[1] પૂરક[2] કુંભક[3] શાંતિક, કરસુખમન ઘર આન જગત૦ ૨
પ્રાન[4] સમાન ઉદાન વ્યાનકું, સમ્યગ ગ્રહહું અપાન;
સહજ સુભાવ સુરંગ સભામે. અનુભવ અનહદ તાન જગ૦ ૩

૧ પ્રાણાયામ.–શ્વાસોશ્વાસ નિરોધના નિયમથી વાયુને બહાર નિકાળવો.
૨ વાયુને અંદર પૂરવો. ૩ વાયુને સ્થિર કરવો. ૪ પ્રાણ આદિક વાયુ શરીરના જુદા જુદા ભાગોમાં વ્યાપેલા જાણવા.

કર આસન ધર શુચિ સમ મુદ્રા[1], ગ્રહી ગુરૂગમ એ જ્ઞાન;
અજપાજાપ સોહં સુ સમરન, કર અનુભવ રસપાન. જગ૦ ૪
આતમધ્યાન ભરત ચક્રી લહ્યો, ભવન આરીસા જ્ઞાન;
ચિદાનંદ શુભ ધ્યાન જોગ જન, પાવત પદ નિરવાન. જગતમેં૦ ૫

પિંડસ્થાદિક ધ્યાનનું સુખ અનુભવગમ્ય હોવાથી તેના અભ્યાસીને જ તે પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપરના પદ્યમાં પિંડસ્થાદિક ધ્યાનનું વર્ણન કરેલું છે અને તેનો ઉપાય પણ બતાવ્યો છે. રેચક, પૂરક, કુંભક અને શાંતિકવડે શરીરમાં રહેલા અનેક જાતના વાયુનો નિગ્રહ કરવો અને એમ કરીને મનને સ્થિર કરવું. મનને અને વાયુને કંઇ એવો ગાઢો સંબંધ છે કે વાયુની સ્થિરતાએ મનની પણ સ્થિરતા થાય છે, એથી જ વાયુનો નિરોધ કરવાની જરૂર રહે છે. તન મનને બાધાકારી મળનું ઉપર બતાવેલી ક્રિયાથી શોધન થાય છે. અને તેમ થતાં તન મન ચોખ્ખાં થાય છે, પરંતુ એ ક્રિયા કરતાં ગુરૂગમ્ય લઇ તે મુજબ વર્તવા કાળજી રાખવી જોઇએ, નહિંતો ઉલટું નુકશાન થઇ જાય છે. આ દ્રવ્ય રેચકાદિ ક્રિયા ઉપરાંત પ્રથમ ભાવ રેચકાદિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. તેની પ્રાપ્તિ થયેજ સર્વ પ્રયત્ન સફળ થાયછે. મનની સ્થિરતા થતાં તે સર્વ સુસાધ્ય થાય છે. જેમ પવન પડી જતાં-શાન્ત થતાં વાધેલી મેઘની ઘટા નિષ્ફળ જતી નથી, તેમ મન સ્થિર થતાં-શાન્ત થતાં સમાધિરૂપ મેઘઘટા વાધતી અમૃત વૃષ્ટિને કરે છે. તેમાં પણ જો પુનઃ ચિત્તની અસ્થિરતારૂપ

વાયુની લ્હેરીઓ થાય તો તે વાપિકી સમાધિરૂપ મેઘની ઘટા પાછી વિખરાઇ જાય છે. પરંતુ પૂર્વપ્રયત્નયોગે પ્રગટેલી ચિત્તની સ્થિરતા એમની એમ જળવાઇ રહે, પ્રતિકૂળ સંયોગે વિખરાઇ ન જાય તો તેથી અવિચ્છિન્ન સુખ-સમાધિરૂપ મેઘની વૃષ્ટિ થાય છે. અને એવી રીતે અવિચ્છિન્ન સુખ-સમાધિની વૃષ્ટિ થવાથી દયારૂપી નદી છલકાઇ જાય એવું શમ (શાંતિ)રૂપ પાણીનું પૂર એટલુંબધું વધે છે કે તેથી પાંચે ઇંદ્રિયોના સકળ વિષય વિકારરૂપ વિષવૃક્ષો સમૂળગાં ધસડાઇ જાય છે. જ્યારે બહિર વિષયોમાં ભટકતું મન શુભ અભ્યાસ વશાત્ તેમાંથી નિવર્તી શુભ આલંબન યોગે અંતર્મુખ થઇ સ્થિરતા પામે છે ત્યારે ધ્યેય વસ્તુમાં ચિત્તની એકાગ્રતા થતાં અન્ય સર્વ સંકલ્પ વિકલ્પની ઉપશાંતિ થવાથી જ્યારે શમ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે ત્યારે રાગ દ્વેષાદિક દુષ્ટ વિકારો આપોઆપ અદ્રશ્ય થઇ જાય છે, ઉપાધ્યાયજી મહારાજે, અન્યત્ર શ્રીશાંતિનાથજીની સ્તવના કરતાં કહ્યું છે કે—

તાહરૂં ધ્યાન તે સમકિતરૂપ, તેહિજ જ્ઞાનને ચારિત્ર તેહ છેજી;
તેહથી રે જાયે સઘળાં હો પાપ, ધ્યાતારે ધ્યેય સ્વરૂપ હોયે પછેજી.૪
દેખીરે અદ્ભુત તાહરૂં રૂપ, અચરિજ ભવિકા અરૂપી પદ વરે જી;
તાહરી ગતિ તું જાણે હો દેવ, સ્મરણ ભજન તે વાચક યશ કરેજી.૫

આવી રીતે ધ્યેય સ્વરૂપમાં ચિત્તની એકાગ્રતા થતાં સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્રનો અદ્ભૂત લાભ પામી આત્મા અંતે અજર અમર પદનો ભોક્તા થઇ શકે છે. આમ પ્રસંગોપાત ધ્યાનનું પણ સ્વરૂપ વર્ણવી તેનો પ્રભાવ વર્ણવ્યો છે; તે શમ-સામ્રાજ્યનું પ્રબળ સાધન હોવાથી હવે સર્વ ગુણોનો અભ્યાસ કરતાં સાધુજનોએ શમનું પ્રધાનપણું સ્વીકારી તે સદા-

કાળ જાળવી રાખવું જોઇએ. એમ સ્પષ્ટ કરતા થકા ગ્રંથકાર
જણાવે છે.

ज्ञान ध्यान तपः शील सम्यक्त्व सहितो प्यहो !
तं नाप्नोति गुणं साधु र्यमाप्नोति शमान्वितः ९

ભાવાર્થ—અહો આશ્ચર્યની વાત છે કે જ્ઞાન ધ્યાન તપ
શીલ અને સમ્યકત્વ ગુણ સહિત છતાં સાધુ તેવો આત્મલાભ
નથી પામતા કે જેવો આત્મલાભ શમ સંયુક્ત સાધુ પામી
શકે છે.

વિવેચન—' उवसम सारं खु सामन्नं ' આ મહા ગંભીર
અર્થસૂચક સૂત્ર વચન જે મહાનુભાવ સાધુઓ સદા સરહસ્ય
સંભારી રાખે છે તેઓ તો સારી રીતે સમજ સાથે આત્માર્થી·
પણ સ્વીકારે છે કે ' ઉપશમ ગુણ આદરવો એજ ચારિત્રનું
સાર છે. ' ઉપશમ વિના ચારિત્ર કરણી નિષ્ફળપ્રાય છે. શમ
ઉપશમ, પ્રશમ, શાન્તિ, ક્ષમા, સમતા, કષાયજય, અને વૈરાગ્ય
પ્રમુખ સર્વે એકાર્થવાચી છે. કષાયના જયથી પ્રગટ થતા ઉપ-
શમ ગુણવિના ચારિત્ર કેવળ હાંસીપાત્ર થાય છે. ઉપશમ
વિના ચરિત્રની કઠણ ક્રિયા કરતા છતાં નિર્વાણ પદની પ્રાપ્તિ
થતી નથી. શમ યુક્ત સાધુ જેવી સ્વભાવિક શાંતિ આત્મામાં
અનુભવી શકે છે તેવી શાંતિ શમગુણ વિનાના સાધુ જો કે
સમકિત સહિત જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, શીલ આદિક ગુણના અભ્યાસી
હોય તોપણ અનુભવી શકે નહિ. શમ ગુણની જે વ્યાખ્યા
આ અષ્ટકની શરૂઆતમાં જ ગ્રંથકારે આપેલી છે, તે ઉપરથી
સમજી શકાશે કે એવી અદ્ભૂત શાંતિ પ્રગટવી એ આત્મજ્ઞા·
નનું અપૂર્વ ફલ છે. અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન એ કારણ છે અને શમ

રૂપ તેનું ફળ છે. જ્ઞાનાષ્ટકમાં કહ્યા મુજબ " જેનાથી પોતા-નામાં ઉદ્ભવેલા રાગદ્વેષાદિક દુષ્ટ વિકારો દૂર થાય-નષ્ટ થાય એવા એક પણ પરમાર્થયુક્ત વચનનું વારંવાર રટણ કરવું એજ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન છે. પરમાર્થ શૂન્ય એવા ઘણા જ્ઞાનનો કંઇએ આ-ગ્રહ નથી." આવા થોડા પણ તત્ત્વજ્ઞાનના બળથી પૂર્વે 'મા-ષતુષ' મુનિનું કામ થયેલું આપણે સાંભળ્યું છે. તેમજ 'ઉ-પશમ, વિવેક અને સંવર' એવા ત્રણ પદની યથાર્થ રટનાથી ચિલાતીપુત્ર જેવા અઘોર પાપી જીવનું પણ કલ્યાણ થઇ શક્યું, તો બીજા સુલભબોધી જીવનું તો કહેવું જ શું? આવા-એક કે અનેક પરમાર્થયુક્ત વચનનું આલંબન લઇ જે ભ-વ્યાત્મા પોતાનું કલ્યાણ સાધવા માગે છે તે સુખેથી નિઃશંકપણે પોતાનું કલ્યાણ સાધી શકે છે. 'આત્મામાં ખરી શીતલતા પેદા કરે એવા તત્ત્વજ્ઞાનનો લેશ પણ પામવો દુર્લભ છે. તો જે પુ-ણ્યાત્મા તેવા તત્ત્વજ્ઞાનમાં સદા મગ્ન-ડુબાડુબ રહે છે, તેમનું તો કહેવુંજ શું?' મતલબ કે જે જ્ઞાનથી આત્મામાં ખરી શાં-તિ-શીતલતા પેદા થાય તેજ જ્ઞાન, તેજ ધ્યાન, તેજ તપ અને તેજ શીલ પ્રશંસવા યોગ્ય છે. જો કે સમકિતવંતમાં અનંતાનુબં-ધી કષાયના અભાવે કેટલાક અંશે ઉપશમ ભાવ તો હોય છેજ, તો પણ અત્ર જે શમગુણનું વર્ણન કરેલું છે તે આત્મજ્ઞાનના ઉચ્ચ અવસ્થા-સથી બહુધા કષાય ભાવના ક્ષયઉપશમથી ઉત્પન્ન થયેલા ગુણવિશેષ માટેજ સમજવાનું છે, અને તેની વ્યાખ્યા અષ્ટકના આરંભમાંજ આ-પેલી છે. આવા શમ ગુણના પ્રભાવથીજ પૂર્વે અનેક મુનિવરોએ શિવ સુખ સાધ્યું છે જ્યારે ગજસુકુમાલ મુનિના શિર ઉપર તેના સસરા સોમિલે ક્રૂર આશયથી ખેરના અંગારા ભર્યા છતાં ...

યા ત્યારે તે મુનિએ આત્મામાં જે અપૂર્વ શાંતિ અનુભવી, તે આવા **સમ પરિણામથીજ**. શમનો બીજો અર્થ અપૂર્વ શાંતિ સમતા કે ક્ષમા કહી શકાય. **અવંતિસુકુમાલ, દ્દઢપ્રહારી, મેતાર્યમુનિ** તેમજ **ખંધકસૂરિના ૫૦૦ શિષ્યોએ** જે પરમપદ સાધ્યું તે આ અપૂર્વ ગુણના પ્રભાવે જ. આ અનુપમગુણની પ્રાપ્તિથી જ ચારિત્ર ચરિતાર્થ એટલે સફલ થાય છે તે વિના ચારિત્ર ફોગટ કલેશરૂપ થાય છે. પૂર્વે **મગ્નાષ્ટકમાં** કહ્યું છે તેમ ‘ સાધુના ચિત્તની પ્રસન્નતારૂપી તેજોલેશ્યાની વૃ-દ્ધિ ચારિત્ર પર્યાયની વૃદ્ધિ સાથે વધતી જાય છે. તે આવા અપૂર્વ આત્મગુણના અભ્યાસી આશ્રી સમજવું. ’ ‘ ફક્ત ૧૨ માસના દીક્ષા પર્યાયવાળા સાધુ પોતાના ચિત્તની પ્રસન્નતાવડે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવથી પણ અધિક સુખશાન્તિ મેળવી શકે છે. ’ આ સર્વ અનુક્રમે અભ્યાસ કરાતા પરમાર્થયુક્ત ચારિત્ર આશ્રી વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ કહેલું જાણવું. નિશ્ચયનયથી તો આત્મ સ્વરૂપમાં રમણ કરનાર મહાશય અલ્પ સમયમાં મોક્ષનાં સુખ મેળવી શકે છે. એવાં અનેક દ્દષ્ટાંત શાસ્ત્રમાં મળી શકે છે. તેવા મહા પુરૂષોના પવિત્ર ચરિત્રથી બોધ લહી આપણે પણ યથાશક્તિ તેમના પનોને પગલે ચાલવા ચીવટ રાખવી યુક્ત છે. એવી શાંતિ–સમતા–ક્ષમાના ચિર પરિચયથી અપણે પણ અવશ્ય અક્ષય સુખના અધિકારી થઈ શકશું. અપૂર્વ શમ–શાંતિ ! તારી બલિહારી છે.

આવી રીતે શમયુક્ત ચારિત્ર પાળનાર મુનિજનોનો મહિમા અચિંત્ય છે, તેનું કોઇ રીતે વર્ણન થઇ શકે એમ નથી તે વાત શાસ્ત્રકાર પોતે જ જણાવે છે.

स्वयंभूरमणस्पर्द्धि, वर्द्धिष्णु समतारसः
मुनिर्येनोपमीयेत, कोपि नासौ चराचरे. ६

ભાવાર્થ—સ્વયંભૂરમણ નામના વિશાળ સમુદ્રની સાથે સ્પર્ધા કરતો સમતા રસ જેમનામાં નિરંતર વૃદ્ધિ પામતો જાય છે, એવા મુનિવરને ઉપમા આપી શકાય એવી કોઇ પણ ચીજ આ ચરાચર જગતમાં જણાતી જ નથી.

વિવેચન—સ્વયંભૂરમણ નામનો સમુદ્ર સર્વ સમુદ્રોથી મ્હોટો છે, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ વિશાળ છે, અગાધ જળથી ભરેલો છે, તો પણ તેની ઉપમા મુનિને ઘટતી નથી. કેમકે મુનિમાં તો અપરિમિત સમતા રસ છતાં તેમાં દિન પ્રતિદિન વધારોજ થતો જાય છે.

'જે સમસ્ત તત્વને જાણે-મુણે છે તે મુનિ કહેવાય છે' અર્થાત્ જે સદ્વિવેકવડે સમસ્ત દુઃખદાયી સંયોગ (વિભાવ)નો ત્યાગ કરીને સદા સુખદાયી સ્વભાવ રમણને સેવે છે, તેજ મુનિ ભાવ નિગ્રંથ ગણાય છે. તેવા મુનિજન આત્મજ્ઞાન, આત્મશ્રદ્ધા અને આત્મ રમણરૂપ પવિત્ર રત્નત્રયીના સેવનથી સદા સમતારસમાં ઝીલે છે. વળી અપૂર્વ જ્ઞાનધ્યાન તથા તપજપ સંયમના અભ્યાસથી નિરંતર ઉક્ત સમતારસની વૃદ્ધિ થયા કરે છે, તેમાંજ રાજહંસની પેરે મુનિવરો સદા નિમગ્ન રહે છે. એવી રીતે આત્માના સ્વાભાવિક સુખમાં લયલીન રહેનારા મુનિજનોને કઇ વસ્તુની ઉપમા દઇ શકાય? સર્વાંશે સરખાવી શકાય એવી તો એકે ચીજ નથી. પરંતુ કોઇ અંશે સરખાવી શકાય એવી ઉત્તમ વસ્તુઓનીજ ઉપમા મુનિજનોને આપવામાં આવે છે. એથી એવી મતલબ સમજવાની છે કે એ બધી ઉપમાઓ સર્વદેશી નહિં

પણ એક દેશી હોય છે. જેવી રીતે શક્રસ્તવ (નમુથ્થુણં) માં તીર્થંકર મહારાજને વિવિધ પ્રકારની ઉત્તમ ઉપમાઓ આપી છે તેવી રીતે અત્રાપિ સમજી લેવું.

શ્રીમત્ ચિદાનંદજી મહારાજ શુદ્ધ નિગ્રંથ મુનિના ગુણ-ગ્રામ કરતા થકા કહે છે કે—

ચંદ્ર સમાન સૌમ્યતા જાકી, સાયરજિમ ગંભીરા;
અપ્રમત્ત ભારંડ પેરે નિત્ય, સુરગિરી સમ શુચિ ધીરા.

અવધુ નિરપક્ષ વિરલા કોઇ

પંકજ નામ ધરાય પંકશું, રહત કમળ જિમ ન્યારા;
ચિદાનંદ એસા જન ઉત્તમ, સો સાહિબકા પ્યારા. અ૦

ચંદ્રમા અમૃતકિરણ કહેવાય છે, તેનાં શીતળ કિરણોને નિરખતાં જોનારની આંખને શીતળતા વળે છે તેથી અધિક શીતળતા સંત સુસાધુ જનોનાં દર્શન કરતાં પ્રગટે છે. ચંદ્રમાનાં કિરણનો સ્પર્શ થતાં ક્ષણિક એવું તાત્કાલિક સુખ થાય છે, ત્યારે સત્પુરૂષોનો સમાગમ થતાં ભવ્યાત્માને ચિરકાળ સ્થાયી એવું સ્વભાવિક સુખ પ્રગટે છે. સંત પુરૂષોના યોગમાં કોઇ અપૂર્વ અમૃત રહેલું છે, જેનો લાભ સ્વભાવિક રીતે જગતને મળે છે. કહ્યું છે કે-"મન વચન અને કાયામાં (વિચાર, ઉપદેશ અને આચારમાં) અભિનવ અમૃતથી ભરેલા એવા કેટલાક સન્ત પુરૂષોનું અસ્તિત્વ જગતમાં છે કે જે અનેક ઉપકારનાં કાર્યોવડે સર્વને સંતોષ ઉપજાવે છે અને અન્યમાં રહેલા અણુમાત્ર ગુણને પર્વત તુલ્ય લેખી પોતાના દીલમાં પ્રસન્ન થાય છે" જેમના આત્મામાં સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપી રહેલી છે એવા સંત પુરૂષોને ચંદ્રમાની ઉપમા આપવામાં આવી છે તે અન્ય ઉપમાના અભાવે સમજવી.

બીજી ઉપમા સાયર-રત્નાગરની આપેલી છે. જેમ મહાસાગર અગાધ ઉંડા અને વિશાળ હોય છે તેમજ તે અમૂલ્ય રત્નોથી ભરેલો હોય છે, વળી તે રત્નોથી ભરેલો હોવા છતાં છલકાઇ જઈ પોતાનામાં રહેલાં અમૂલ્ય રત્નોને ફેંકી દેતો નથી પણ તેમને યત્નથી પોતાની અંદર સાચવી રાખે છે, તેમ નિગ્રંથ મુનિવરો પણ ઉંડા અર્થ-રહસ્યવાળા અગાધ અને વિશાળ જ્ઞાનરૂપી અમૃતરસ યુક્ત નિર્મળ શ્રદ્ધાશીળ સંતોષાદિક અમૂલ્યગુણરત્નોથી ભરપૂર હોય છે તેમ છતાં તે પવિત્ર મુનિવરો શાન્તમહાસાગરની પેરે સદા સ્વમર્યાદામાં રહે છે. કદાપિ સ્વમર્યાદા મૂકીને સ્વગુણનો પણ ગર્વ કરતા નથી. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વ સદ્ગુણોને યત્નથી સાચવી રાખે છે. વિષય, કષાય કે વિકથાદિક પ્રમાદ વડે પોતાના છતા સદ્ગુણોનો લોપ થવા દેતા નથી. વળી સમુદ્રમાં તો કેવળ જડ રત્નો હોય છે અને ભાવ મુનિમાં ખરાંભાવ રત્નો હોય છે. એમ સર્વ રીતે જોતાં મહાસાગર કરતાં મુનિમાં ઘણું મહત્ત્વ રહેલું છે તોપણ અન્ય ઉપમાના અભાવે મુનિને મહાસાગરની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે.

ત્રીજી ઉપમા મુનિને ભારંડપંખીની આપવામાં આવી છે, ભારંડપંખીનું જોડલું સદા સાથે લાગ્યું રહે છે. મન વચન અને કાયાથી તે સદા સરખી ક્રિયા કરે છે. એટલું બધું સાવધાનપણું તે સાચવી પોતાનાં કામ કરે છે કે તેમાં રંચમાત્ર ફારફેર પડતો નથી. તેમ છતાં જો કોઇ વખતે કોઇની કંઈ પણ ગફલત થઇ જાય છે તો તે બંનેના પ્રાણ જાય છે. તેમના સ્વપ્રાણની રક્ષા એક બીજાની ખરી કાળજી અને ઉદ્યમ ઉપર આ-

ધાર રાખે છે. એકની ગફલતથી બંનેને મરણાંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી રીતે સર્વ પ્રમાદ તજી અપ્રમત્ત ભાવે રહી મુનિ આત્મસાધન કરે છે. ભવોદ્વેગાષ્ટકમાં ગ્રંથકારે જણાવ્યું છે કે "ભવ ભીરૂ (જેને જન્મ મરણાદિક દુ:ખનો ત્રાસ લાગ્યો છે તેવા) મુનિને સંયમ ક્રિયામાં જેવું સાવધાનપણું સંપૂર્ણ તેલપાત્રધારીને અથવા રાધાવેધ સાધનારને રાખવું પડે છે તેવું રાખવું જોઇયે. અર્થાત્ સંયમ સાધનામાં લગારે ગફલત અનર્થકારી છે" "જેમ વિષનું ઔષધ વિષ છે અને અગ્નિનું ઔષધ અગ્નિ છે. અર્થાત્ વિષદષ્ટને જેમ લીમડો ચવરાવાય છે અને અગ્નિદગ્ધને જેમ અગ્નિવડે શેકાય છે તો તેનો દંશ અને દાહ ઉપશમી જાય છે, તેમ ભવભીરૂ જનો ઉપસર્ગથી ડરી જતા નથી પણ ગમે તેવા ઉપસર્ગ પરિસહોને અદીનપણે સમભાવથી સહી લે છે અને એમ દુ:ખ સહન કરવાવડે દુ:ખનો પ્રતિકાર કરે છે એટલે સદ્વિવેકવડે સર્વ દુ:ખને સહી ભવ ભવનાં દુ:ખ દૂર કરી શકે છે." આવી રીતે સત્ સાધનવડે આ ભયંકર ભવ-સમુદ્રને સંપૂર્ણ રીતે તરી પાર પામવા જ્ઞાની મુનિઓ સદા સાવધાન રહે છે તેથી તેમને શાસ્ત્રકારે ભારંડની ઉપમા આપી છે. ભારંડને કેવળ પોતાના દ્રવ્ય પ્રાણની રક્ષા કરવા સાવધાન રહેવું પડે છે, ત્યારે ભવભીરૂ મુનિ દ્રવ્ય પ્રાણની દરકાર તજી નિર્મળ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગરૂપ પોતાના ભાવ પ્રાણનીજ રક્ષા તથા પુષ્ટિ કરવા સદા સાવધાન રહે છે. અર્થાત્ મુનિવરની અપ્રમત્તતા બહુજ ઉંચા પ્રકારની છે. આવા અપ્રમત્ત મુનિઓ શીઘ્ર મોક્ષના અધિકારી થઈ શકે છે.

ચોથી ઉપમા મુનિને મેરૂપર્વતની આપી છે. સર્વ પર્વતોમાં મેરૂપર્વત દેવગિરિ કહેવાય છે. તેના ઉપર દેવતાના વાસ છે. તે પર્વતનાં મૂળ એટલાં ઉંડાં અને મજબૂત છે કે પ્રલય કાળના પવનથી પણ તે ચલાયમાન થઇ શકતો નથી. જે મુનિ પોતાના વ્રત નિયમમાં નિશ્ચળ રહે છે, જ્ઞાન ધ્યાન તપ જપ સંયમમાં સદા સાવધાન થઇ અડગ પ્રયત્ન સેવે છે, જે પ્રથમ પુખ્ત વિચારપૂર્વક ખુશીથી નિર્વહી શકાય એવી જ પ્રતિજ્ઞા કરે છે અને કરેલી પ્રતિજ્ઞાને પ્રાણાન્ત સુધી અચલ વૃત્તિથી પાળે છે તે મુનિવરો સુવર્ણગિરિ સમાન નિશ્ચળ પરિણામી ગણાય છે. એવા મુનિવરોને દેવ દાનવો પણ સ્વનિયમથી ડગાવવા સમર્થ થઇ શકતા નથી. એવા મુનિવરો અપ્રમત્ત યોગથી ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થઇ અનુક્રમે સઘળાં ઘાતિ[1] કર્મનો ક્ષય કરી કેવળ જ્ઞાનાદિક અનંત ચતુષ્ટય પામી આયુષ્ય સદ્ભાવે અનેક ભવ્યજનોનો ઉદ્ધાર કરે છે, અને અલ્પ આયુષ્ય હોય તો શૈલેશીકરણ[2] કરી બાકીના અઘાતિ[3] કર્મનો પણ અંત કરી અજરામર પદને પામે છે.

પાંચમી ઉપમા મુનિને કમળની આપી છે. પંકજ નામ કમળનું છે તે પંક એટલે કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને જળથી વૃદ્ધિ પામે છે છતાં તે બંનેથી ન્યારૂં—નિરાળવું રહે છે; તેમ ભોગ પંકથી ઉત્પન્ન થઇ વિષય જળથી વૃદ્ધિ પામ્યા છતાં મુનિજનો તે બંનેથી કમળની જેમ ન્યારા નિરાળા થઇ રહે છે. અર્થાત્ મુનિરાજ સર્વ કામ વિ-

૧ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય ગુણની ઘાત કરે એવા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ. ૨ ચૌદમા ગુણઠાણે શૈલેશ (મેરૂપર્વત) પેરે સંપૂર્ણ નિશ્ચળતા સ્થિરતા યોગ નિરોધ. ૩ નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને વેદનીય કર્મ.

કારને તજી નિષ્કામી થઈ આત્મ-સમાધિમાં મગ્ન રહે છે. જેમ કમળ પોતાની સ્વભાવસિદ્ધ વાસનાવડે અનેક જનોને આનંદ આપે છે, અનેક ભોગી ભમરા તેના મકરંદનું પાન કરીને પુષ્ટ બને છે, તેમ મુનિવર પણ પોતાની સહજ અધ્યાત્મ વાસનાથી અનેક ભવ્યાત્માઓને આનંદકારી થાય છે. શેવારસિક કઇક નિકટભવી જનો તેમના ઉપદેશામૃતનું અથવા તપ સંયમાદિ અપૂર્વ ગુણ મકરંદનું પાન કરી પુષ્ટ બને છે. એમ કમળની પેરે ન્યારા-નિર્લેપ રહિ ભવ્ય જનોનું હિત કરનાર અપ્રમાદિ મુનિવરોજ ખરેખર કલ્યાણ સાધી શકે છે. આવી આવી અનેક ઉત્તમ ઉપમાઓ મુનિજનોને આપી શકાય છે, તે અમુક ગુણના સાધર્મ્ય (સરખાપણા) ને લહીનેજ સમજવી. ખરૂં જોતાં તો શુદ્ધ ભાવ યુક્ત મુનિના સદ્દગુણોની સાથે હોડ કરી શકે એવી કોઇ ચીજ આ ચરાચર જગતમાં જણાતીજ નથી. તેથી અનુપમ[1] એવા અનગાર-મુનિવરો સર્વ શિરોમણિભૂત પરમેષ્ટિપદે[2] બિરાજે* છે. એવા પવિત્ર પદને શોભાવનાર નિગ્રંથ મુનિવરોના ચરણમાં અમારા કોટિશઃ[3] નમસ્કાર હો ! !

હવે સમતામૃતથી જેમનું ચિત્ત સદા સિંચાતું હોવાથી સર્વદા સુપ્રસન્ન રહે છે, એવા સંત-સુસાધુ પુરૂષોને રાગદ્વેષાદિક દુષ્ટ વિકારો કદાપિ સંતાપી શકતા નથી, એ વાત સ્પષ્ટ જણાવતા થકા ગ્રંથકાર કહે છે—

शमसूक्त सुधासिक्तं । येषां नक्तं दिनं मनः ॥
कदापि ते न दह्यन्ते । रागोरग विषोर्मिभिः ॥ ७ ॥

૧ જેને કોઇ ઉપમા ઘટી શકતી નથી [illegible] ૨ [illegible] ૩ કોટિવાર. [illegible]

ભાવાર્થ—જે (સંતપુરૂષો)નું મન સુંદર સમતામૃતથી સદા સિંચેલું રહેલું છે તેમને રાગદ્વેષાદિક દુષ્ટ વિષધરો ડંશ દઇ શકતા નથી, રાગાદિક તાપથી રહિત થયેલા તે સંત પુરૂષો સદા શાન્ત રસમાં ઝીલ્યા કરે છે.

વિવેચન—જે રાગદ્વેષાદિક દુષ્ટ વિકારો જગત માત્રને સંતાપે છે; જેમની પાસે કોઇનું પણ જોર ચાલતું નથી; હરિહર બ્રહ્માદિકને પણ જે નવ નવ રૂપે નચાવે છે; ઇંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર જેવા પણ જેની પાસે રાંક જેવા બની જાય છે; મ્હોટા મ્હોટા મહર્ષિ મહાત્માઓ પણ જેના પાસમાં સપડાઈ દુઃખી દુઃખી થઇ જાય છે; એવા રાગ અને દ્વેષરૂપ મહાવિકાર મોહની પ્રબળતાથીજ થાય છે.

શાસ્ત્રમાં રાગને કેસરી સિંહની અને દ્વેષને ગજેન્દ્રની ઉપમા આપવામાં આવેલ છે. ખરૂં જોતાં તો તેથી પણ રાગ દ્વેષ વધારે જોરાવર છે. વજ્રની સંખલા કરતાં પણ રાગબંધ વધારે આકરો કહ્યો છે. વિકરાળ કાળા નાગ કરતાં પણ રાગદ્વેષનું વિષ આકરૂં છે. વિકરાળ નાગના ડંશથી તો પ્રાણી એકજ વખત દ્રવ્યપ્રાણથી મુક્ત થાય છે ત્યારે રાગદ્વેષના ડંશથી પોતાના ભાવ પ્રાણને પણ ખોવે છે, અને ભવોભવ જન્મ મરણનાં દુઃખ પામે છે. આવા રાગદ્વેષના વિકારોથી મુક્ત થવા સંત પુરૂષો જ સમર્થ થઇ શકે છે. જેમ અમૃત, વિષનું પ્રતિપક્ષી છે અને અમૃત સિંચનથી વિષવિકાર નાશ પામે છે તેમ સમતા એક એવું અદ્વિતીય અમૃત છે કે તેના સિંચનથી રાગદ્વેષાદિક પ્રમત્ત વિકારો સ્વતઃ શાન્ત થઇ જાય છે. સદ્વિવેક યોગે સમતા અમૃતનું સેવન કરી રાગદ્વેષાદિક વિકારો ઉપશમાવવા ગ્રંથકારે સમતાશતકમાં કહ્યું છે કે—

હો ભવ્ય જનો ! 'રાગદ્વેષરૂપી સર્પનું વિષ ઉતારવા તમે
વિવેકરૂપી મંત્રનું સેવન કરો. વિવેકનું એવું સામર્થ્ય છે કે તે
ભવ વનનો મૂળથી ઉચ્છેદ કરી નાંખે છે.'

'વિવેક બીજો સૂર્ય અને ત્રીજું લોચન છે, તે અંતરમાં
પ્રકાશ કરે છે. માટે બીજી બધી વાત મૂકીને એક વિવેકનોજ
અભ્યાસ કરો.'

**ક્ષમા, મૃદુતા, સરલતા, અને સંતોષનું સેવન કરી
ક્રોધાદિક કષાયનો પરિહાર કરો.**

'જ્યાં સુધી રાગદ્વેષનું જોર છે ત્યાં સુધી સંસારનો અંત
આવવાનો નથી અને રાગદ્વેષ ટળ્યા કે તરતજ **પરમપદની**
પ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષ સહજ છે'

'હે ભવ્યો ! કલ્પિત અમૃતમાં મુંઝાશો નહિ, મોક્ષ સુ
ખમાં પ્રીતિ ધરી સમતા અમૃતનુંજ સેવન કરો.'

'મનરૂપી મેરૂનો રવૈયો કરી યોગ ગ્રંથરૂપી સમુદ્રને મથી
સમતારૂપી અમૃત મેળવી **અનુભવ રસનું પાન કરો.'**

સમતા અમૃતનું પાન કરી **સ્વભાવ રમણવડે આત્માનુ-
ભવ** કરનાર ઉદાસીન પુરૂષને રાગદ્વેષાદિક વિકાર શું કરે?

જેનાથી કષાય તાપ ઉપશમે અને આત્મામાં સહજ શા-
ન્તિ પ્રસરે એવોજ **અભ્યાસ** સદા કર્તવ્ય છે.

શ્રીમદ્ **આનંદઘનજી** મહારાજ આવાજ પવિત્ર લક્ષથી
શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની સ્તવના કરતાં વિનતિ રૂપે કહે છે કે—

શાંતિજિન એક મુજ વિનતી, સુણો ત્રિભુવન રાયરે;
શાન્તિ સ્વરૂપ કિમ જાણીયે, કહો મન પરખાયરે. શાં૦ ૧
ધન્ય તું આત્મા જેહને, એહવો પ્રશ્ન અવકાશરે

ધીરજ મન ધરી સાંભળો, કહું શાન્તિ પ્રતિભાસરે. શાં૦ ૨
ભાવ અવિશુદ્ધ સુવિશુદ્ધ જે, કહ્યા જિનવર દેવ રે;
તે તેમ અવિતથ્થ સદ્દહે, પ્રથમ એ શાન્તિ પદ સેવરે શાં૦ ૩
આગમધર ગુરૂ સમકિતી, ક્રિયા સંવર સાર રે;
સંપ્રદાયી અવંચક સદા, શુચિ[1] અનુભવ આધાર રે. શાં૦ ૪
શુદ્ધ આલંબન આદરે, તજી અવર જંજાલરે;
તામસી વૃત્તિ સવિ પરિહરી, ભજે સાત્વિકી[2] શાલરે.[3] ૫
ફલ વિસંવાદ[4] જેહમાં નહીં, શબ્દ તે અર્થ સંબંધીરે;
સકલ નય-વાદ વ્યાપી રહ્યો, એ શિવ સાધન સંધીરે. શાં૦ ૬
વિધિ પ્રતિષેધ કરી આતમા, પદારથ અવિરોધરે
ગ્રહણ વિધિ મહાજને પરિગ્રહ્યો, ઇસ્યો આગમે બોધરે. શાં૦૭
દુષ્ટજન સંગતિ પરિહરી, ભજે સુગુરૂ સંતાન રે;
યોગ સામર્થ્ય ચિત ભાવજે, ધરે મુગતિ નિદાનરે. શાં૦ ૮
માન અપમાન ચિત્ત સમગણે, સમગણે કનક પાષાણરે;
વંદક નિંદક સમ ગણે, ઇસ્યો હોય તું જાણરે. શાં૦ ૯
સર્વ જગજંતુને સમગણે, સમગણે તૃણ મણિ ભાવરે;
મુગતિ સંસાર બેહુ સમગણે, મુણે ભવજલનિધિ નાવરે. શાં.૧૦
આપણો આતમ ભાવજે, એક ચેતના* ધારરે;
અવર સવિ સાથ સંયોગથી, એહ નિજ પરિકર સારરે. શાં૦૧૧
પ્રભુ મુખથી એમ સાંભળી, કહે આતમ રામરે;
તાહરે દરિસણે હું તર્યો, મુજ સિધ્યાં સવિ કામરે. શાં૦ ૧૨
અહો અહો હું મુજને કહું, નમો મુજ નમો મુજરે;
અમિત ફલ દાન દાતારની, જેહને ભેટ થઇ તુજરે. શાં૦ ૧૩

---

૧ પવિત્ર, ૨ સાત્વિકી વૃત્તિ. ૩ વિશાલ. ૪ વિરોધ. * સત્તાપણે.

શાન્તિ સ્વરૂપ સંક્ષેપથી, કહ્યો નિજ પર રૂપરે;
આગમ માંહિ વિસ્તર ઘણો, કહ્યો શાન્તિજિન ભૂપરે. શાં૦ ૧૪
શાન્તિ સ્વરૂપ એમ ભાવશે, ધરી શુદ્ધ પ્રણિધાનરે;
આનંદઘન પદ પામશે, તે લહેશે બહુ માનરે. શાં૦ ૧૫

કેવો અદ્‌ભુત પરમાર્થવાળો બોધ આથી સહૃદયને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? આનો સારાંશ એ છે કે સહજ અધ્યાત્મિક શાન્તિનું સ્વરૂપ સદ્‌ગુરૂ સમીપે યથાર્થ સમજી નિર્ધારી તેવાજ પવિત્ર લક્ષથી તેવી અધ્યાત્મિક શાન્તિ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો એ સર્વ કોઇ આત્માર્થી સજ્જનોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી તીર્થંકર ભગવાને આત્માર્થી જીવોના હિતને માટે જે સદુપદેશ આપ્યો છે તે શ્રી ગણધરોએ સૂત્રમાં ગુંફિત કરેલો છે. તદનુસારે ઉત્તમ ચારિત્રનું સેવન કરી સમતા રસમાં નિમગ્ન થયેલા મહાશયોએ આપણા કલ્યાણાર્થે નઃસ્વાર્થપણે જે અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવી આપણને અપૂર્વ જ્ઞાનરૂપી અમૃતમય પ્રસાદી આપી છે, તે જો આપણે કૃતજ્ઞ બની પ્રસન્ન ચિત્તથી ચાખીએ તો આપણને પણ તેવાજ ઉત્તમ શમામૃતની ખુમારીથી રાગ દ્વેષાદિક દુષ્ટ વિકારો સંતાપી શકેજ નહિં.

રાગદ્વેષાદિક વિષ–વિકારોને ટાળવા સમર્થ એવા શમામૃતનું સદા સેવન કરવાથી જેમનામાં અપૂર્વ શાંતિ પ્રગટી રહી છે એવા મહાત્મા–મુનિવરોની હોડ કરવા કોઇ સમર્થ થઇ શકે તેમ નથી એ વાત આ અષ્ટકનો ઉપસંહાર કરતા છતા ગ્રંથકર્તા જણાવે છે.—

गर्जद् ज्ञानगजोत्तुंग, रंगद्ध्यान तुरंगमाः
जयंति मुनिराजस्य, शमसाम्राज्य संपदः

ભાવાર્થઃ—ગર્જારવ કરતા જ્ઞાનરૂપી હાથીઓ અને ઊંચા-લક્ષણવાળા નાચતા ધ્યાનરૂપી અશ્વો જેમાં વિદ્યમાન છે એવી મુનિરાજની શમ સામ્રાજ્ય સંપદા સદા જયવંત વર્તે છે.

વિવેચનઃ—આગળ જતાં સર્વ સમૃદ્ધિ અષ્ટકમાં જેમ જણાવ્યું છે તેમ બહિર વૃત્તિ માત્રના ત્યાગી અંતરદ્રષ્ટિ અણગારોના ઘટમાં સર્વ પ્રકારની રૂદ્ધિ સમૃદ્ધિ સ્ફુટ માલમ પડે છે. ઈંદ્રની સાહેબી, ચક્રવર્તીની સાહેબી, નાગેન્દ્રની સાહેબી, હરિહર, બ્રહ્માની સાહેબી, તેમની પાસે કંઇ હીસાબમાં નથી. તીર્થંકર ભગવાનની રૂદ્ધિ પણ તેવા મુનિવરને સુલભ છે. એ સર્વ રિદ્ધિ સિદ્ધિ શી રીતે સાંપડે છે? તેનું સમાધાન ગ્રંથકારે સર્વ સમૃદ્ધિ અષ્ટકમાં સારી રીતે કરેલું છે. ઈંદ્રની રૂદ્ધિ મુનિની સાહેબી આગળ પાણી ભરે છે એમ ગ્રંથકારે અન્ય સ્થળે પણ જણાવ્યું છે, તેમાં લખ્યું છે કે 'ज्ञान विमान चारित्र पवि. नंदन सहज समाधः मुनि सुरपति समता शची, रंगे रमे अगाध (સમાધિ તંત્ર).

મુનિરાજને જ્ઞાનરૂપી વિશાળ વિમાન છે, ચારિત્ર રૂપી વજ્ર દંડ છે, સહજ સમાધિ રૂપી નંદન વન છે, અને સમતા રૂપી ઈંદ્રાણી છે, એવા અણગારને ઈંદ્ર કરતાં કંઇ ન્યુનતા નથી.

નિસ્પૃહતા અષ્ટકમાં કહ્યું છે કે પારકી સ્પૃહા જેવું દુઃખ નથી અને નિસ્પૃહતા જેવું સુખ નથી. 'આવી નિસ્પૃહતાથીજ મુનિવરને ચક્રવર્તી કરતાં પણ અધિક સુખ છે.' 'નિસ્પૃહીને કોઇની પરવા નથી' 'નિર્મળ ચારિત્રવંતને કશો ભય નથી' 'એવા જ્ઞાની અને નિસ્પૃહી મુનિને મોક્ષ છે.' આ સર્વ વચનો મુનિનો-મુનિના સદગુણોનો અપાર મહિમા સૂચવે છે.

જેમ ઉત્તમ લક્ષણવાળા હાથી ઘોડા સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીનાં ચિન્હ છે તેમ નિર્મળ જ્ઞાન અને નિર્મળ ધ્યાન એ મુનિરાજની શમ સામ્રાજ્ય સંપદાનાં મુખ્ય ચિન્હ છે.

નિર્મળ જ્ઞાન (અનુભવ જ્ઞાન) અને નિર્મળ ધ્યાન (ધર્મ ધ્યાન તથા શુકલધ્યાન) ના સતત અભ્યાસથી મુનિવર એવું નિષ્કંટક શમ સામ્રાજ્ય પામે છે કે તેથી તેને ભ્રષ્ટ કરવા ત્રિભુવનમાં કોઈ પણ સમર્થ થઈ શકતું નથી. આવું શમ સામ્રાજ્ય અરિહંતાદિકપંચપરમેષ્ઠિને પ્રગટપણે પ્રાપ્ત થયેલું હોય છે. પ્રમાદ માત્રને દૂર કરી પ્રબળ પુરૂષાર્થ ધારી પૂર્વ મહા પુરૂષ પ્રણીત પંથે પળી સર્વ બાધક ભાવને વારી અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસથી અક્ષય સુખની સાધના માટે જે આગળ ધપ્યા છે તે પરમ પવિત્ર પંચપરમેષ્ઠિના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

રાગ દ્વેષ અને મોહાદિક દોષમાત્રનું દલન કરી પરમાત્મ પદને પ્રાપ્ત થયેલા જિનેશ્વર (જિનનાયક, તીર્થંકર) અથવા જિન (સામાન્ય કેવળી) એ પ્રથમ અરિહંત પદથી ઓળખાય છે, તે કેવળજ્ઞાન દર્શનાદિક, અનંત ચતુષ્કના સ્વામી હોવાથી ત્રિભુવંદ્ય જગદ્‌ગુરૂ એવા પ્રથમ પરમેષ્ઠિપદે પ્રસિદ્ધ કહેવાય છે.

પૂર્વોક્ત અરિહંત પ્રણીત માર્ગને યથાર્થ અનુસરી સકળ ઘાતિ અને અઘાતિ કર્મમળનો સર્વથા નાશ કરી જે જન્મ મરણનાં બંધનથી મુક્ત થઈ, સ્ફટિક રત્ન સદૃશ આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી નિરંજન નિરાકાર થઈ અક્ષય અવ્યાબાધ એવા શાશ્વત સિદ્ધ સુખના ભોક્તા થયા તે બીજા સિદ્ધ પદના [illegible] નામથી ઓળખાય છે. તે સિદ્ધ [illegible]

નાત મંત્રશિકા'માં બતાવેલા છે, અને મહુ જણોને એજ પ્રમાણ્ય છે.

૩ અરિહંત ભગવાન કથીત પંચવિધ આચારમાં કુશળ હોઇ અન્ય યોગ્ય જનોને તેજ આચારમાં દૃઢ કરનાર, જિતેન્દ્રિય, નવવિધ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા કરનાર, નિષ્કષાય, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિમાં સદા સાવધાન રહેનાર. આચાર્ય ભગવંત ત્રીજાપદે પ્રસિદ્ધ છે.

' આચાર્ય તીર્થંકર સમાન કહ્યા છે. '

૪ જેમના સમીપે સૂત્ર અભ્યાસ કરનાર શિષ્યો અમૂલ્ય રત્ન જેવા થાય છે, જે સદા પઠન પાઠનમાં તત્પર રહે છે, પથ્થર જેવા જડ શિષ્યને પણ સૂત્ર ધારાથી નવ પલ્લવ કરે છે, અને સાધુ સમુદાયને સદા સારણા વારણાદિક આપવા સાવધાન રહે છે તે ઉપાધ્યાય મહારાજ ચતુર્થ પદને શોભાવે છે,

૫. સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપી ઉજ્વળ રત્નત્રયીની રૂડી રીતે આરાધના કરતા સદુપદેશામૃતનું ભવ્ય જનોને પાન કરાવતા વીતરાગ વચનાનુસારે સર્વ સદગુણોનું અનુમોદન કરતા અને ઉત્તમ જ્ઞાન ધ્યાનનો સતત અભ્યાસ કરી શમ–સામ્રાજ્યને સ્વાધીન કરતા મુનિવરો પંચમ પરમેષ્ટિ પદે પ્રતિષ્ઠિતછે. આવું અનુપમ શમ–સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની ઉચ્ચ અભિલાષા સર્વ કોઇ આત્માર્થી સજ્જનોને જાગૃત થાઓ ! અને તદનુકુળ આચારણથી એવી ઉચ્ચ અભિલાષા સફળતાને પામો ! એજ મહાકાંક્ષા. ઇતિશમ્.

ॐ अर्हं श्री सिद्धचक्राय नमः ॥

अथ श्री नवपदमाहात्म्य गर्भित प्राकृत प्रकरणम्.

अरिहाइ नवपयाइं, झाइत्तां[1] हियय कमल मझंमि ।
सिरि सिद्धचक्क माहप्पं[2], मुत्तमं किंपि जंपेमि ॥१॥
भो भो महाणुभावा, दुलहं लद्धुण माणुसं जम्मं ।
खित्त कुलाइ पहाणं, गुरु सामग्गिं च पुन्नवसा[3] ॥२॥
पंचविहं पमायं, गुरुयावायं वज्जिउं झत्ति ।
सद्धम्मकम्मविसये, समुज्जमो होइ कायव्वो ॥३॥
सो धम्मो चउभेओ, उवइट्ठो सयलजिणवरेहिं ।
दाणं सीलं च तवो, भावोविय तस्सिमे भेया ॥४॥
तथ्थवि भावेण विणा, दाणं नहु सिद्धिसाहणं होइ ।
सीलंपि भाव वियलं, विहलं चिय होइ लोगंमि ॥५॥
भावं विणा तवो विहु, भवोहविथ्थारकारणं चेव ।

---

१ ध्यात्वा. २ माहात्म्य. ३ पुण्यवशात्.

तम्हा नियभावुच्चिय, सुविसुद्धो होइ कायव्वो ॥ ६॥
भावोवि मणो विसओ, मणंच अइदुज्जयं निरालंबं ।
तो तस्स नियमणथ्थं, कहियं सालंबणं झाणं ॥७॥
आलंबणाणि जइवि हु, वहुप्पयाराणि संति सथ्थेसु[1] ।
तहवि हु नवपय झाणं, सुपहाणं बिंति[2] जगगुरुणो ।८।
अरिहं सिद्धायरिया, उवझाया साहुणो य सम्मत्तं
नाणं चरणं च तवो, इय पय नवगं मुणेयव्वं ॥ ९ ॥
तथ्थरिहंतेऽठारस, दोस विमुक्के विसुद्ध नाणमए।
पयडियतत्ते नयसुर, राए झाएह निच्चंपि ॥ १० ॥
पनरसभेयपसिद्धे, सिद्धे घणकम्मबंधणविमुक्के ।
सिद्धाणंत चउक्के, झाएह तम्मयमणा सययं ॥ ११ ॥
पंचायारपवित्ते, विसुद्ध सिद्धंत देसणुज्जुत्ते, ।
पर उवयारिकपरे, निच्चं झाएह सूरिवरे ॥ १२ ॥
गणतित्तिसु निउत्ते, सुत्तथ्थझावणंमि उज्जुत्ते ।
सझाए लीणमणे, सम्मं झाएह उझाए ॥ १३ ॥
सव्वासु कम्मभूमिसु, विहरंते गुणगणेहिं संजुत्ते ।

१ शास्त्रेषु. २ चिंता.

गुत्ते सुत्ते झाएह, मुणिराए निट्ठियकसाए ॥ १४ ॥
सव्वन्नु पणियागम, पयडिय तत्तत्थ सद्दहण रुवं ।
दंसणरयणपईवं, निच्चं धारेह मणभवणे ॥ १५ ॥
जीवा जीवाइ पयत्थ, सत्थ तत्तावबोह रुवं च ।
नाणं सव्व गुणाण, मूलं सिखेह विणएणं ॥ १६ ॥
असुह किरियाण चाओ,[1] सुहासु किरियासु
जोय अपमाओ ।
तं चारित्तं उत्तम गुण,–जुत्तं पालेह निरुत्तं[2] ॥ १७ ॥
घणकम्मतमोभरहरण,–भाणुभूयं दुवालसंगधरं ।
नवरमकसायतावं, चरेह सम्मं तवोकम्मं ॥ १८ ॥
एयाइं नवपयाइं, जिणवर धम्मंमि सारभूयाइं ।
कल्लाणकारणाइं, विहिणा आराहियव्वाइं ॥ १९ ॥
एहिं नवपएहिं, सिद्धं सिरि सिद्धचक्कमाउत्तो ।
आराहंतो संतो, सिरि सिरिपालुव्व लहइ सुहं ॥ २० ॥
सेस तिभवेहिं मणुएहिं, विहियारिहाइठाणेहिं ।
अज्जिज्जइ जिणगुत्तं, ते अरिहंते पणिवयामि ॥ २१ ॥

---

१ त्यागः २ निरुक्तं.

जे एग भवंतरिया, रायकुले उत्तमे अवयरंति ।
महसुमिणसूइयगुणा, ते अरिहंते पणिवयामि॥ २२ ॥
जेसिं जम्मंमि महिमं, दिसाकुमारीओ सुरविंदा य ।
कुव्वंति पहिट्ठमणा, ते अरिहंते पणिवयामि ॥ २३ ॥
आजम्मं पिहु जेसिं, देहे चत्तारि अइसया हुंति ।
लोगच्छेरयभूया, ते अरिहंते पणिवयामि ॥ २४ ॥
जे तिहुनाण समग्गा, खीणं नाऊण भोगफलकम्मं ।
पडिवज्जंति चरित्तं, ते अरिहंते० ॥ २५ ॥
उवउत्ता अपमत्ता, [1]सियझाणा खवगसेणि हयमोहा ।
पावंति केवलं जे, ते अरिहंते० ॥ २६ ॥
कम्मक्खयया तहसुर,-कयाय जेसिं च अइसया[2] हुंति ।
एगारस गुणवीसं, ते० ॥ २७ ॥
जे अठ पाडिहारेहिं, सोहिया सेविया सुरिंदेहिं,
विहरंति सयाकालं, ते० ॥ २८ ॥
पणतीस गुणगिराए, जेय निवोहं कुणंति भव्वाणं ।
महिवीढे[3] विहरंता, ते० ॥ २९ ॥

---

१ सित-शुक्ल. २ अतिशयाः. ३ महीपीठे.

अरिहंता वा सामन्न, केवली अकयकय समुग्घाया ।
सेलेसिकरणेणं,[1] होऊणमजोगी केवलिणो ॥ ३० ॥
जे दुचरमंमि समये, दुसयरि पयडिओ तेरसय चरमे ।
खविऊण सिवं पत्ता, ते सिद्धा दिंतु मे सिद्धिं ॥३१॥
चरमंग तिभागोणा,—वगाहणा जेय एग समयंमि ।
संपत्ता लोगग्गं, ते सिद्धा० ॥ ३२ ॥
पुव्व पओग असंगा, बंधणछेया सहावओ वावि ।
जेसिं उद्धाहु गइ, ते० ॥ ३३ ॥
इसीपब्भाराए,[2] उवरि खलु जोयणंमि लोगंते ।
जेसिं ठिइ पसिद्धा ते० ॥ ३४ ॥
जेय अणंता अपुण,—ब्भवाय[3] असरीरया अणाबाहा ।
दंसणनाणुवउत्ता, ते० ॥ ३५ ॥
जे णंतगुणा, विगुणा, इगतीसगुणा य अहव अट्टगुणा
सिद्धाणंतचउक्का, ते० ॥ ३६ ॥
जह नगरगुणे मिच्छो,[4] जाणंतो विहु कहेउमसमत्थो

---

१ शैलेशी. २ ईषत् प्राग्भारा(सिद्धशीला)याः, ३ अपुनर्भवाः,
४ म्लेच्छः

तह जेसिं गुणे नाणी. ते॰ ॥ ३७ ॥
जेय अणंत मणुत्तर, मणोवम सासयं सयाणंदं ।
सिद्धि सुहं संपत्ता, ते॰ ॥ ३८ ॥
जे पंचविहायारं, आयरमाणा सया पयासंति ।
लोयाण मणुग्गहथ्थं, ते आयरिये नमंसामि ॥ ३९ ॥
देसकुलजाइरुवाइ,–एहिं वहुगुणगणेहि संजुत्ता,
जे हुंति जुगे पवरा, ते आ॰ ॥ ४० ॥
जे निच्च मपमत्ता, विगहविरत्ता कसाय परिचत्ता ।
धम्मो वएससत्ता, ते आ॰ ॥ ४१ ॥
जे सारणवारणचोयणाहिं, पडिचोयणाहिं निच्चंपि ।
सारंति नियगच्छं, ते आ॰ ॥ ४२ ॥
जे मुणिय सुत्त सारा, परोवयारिक्कतप्परादिंति ।
तत्तोवएसदाणं, ते आ॰ ॥ ४३ ॥
अथ्थमिए जिणसूरे, केवलि चंदेवि जे पइवुव्व ।
पयडंति इहपयथ्थे, ते आ॰ ॥ ४४ ॥
जे पावभरुक्कंते, निवडंते भवमहंधकूवंमि ।
निथ्थारयंति जीवे, ते आ॰ ॥ ४५ ॥

छज्जीव काय रक्खण, निउणा हासाइ छक्क मुक्का जे ।
धारंति य वयछक्कं, ते सव्वे० ॥ ६२ ॥
ज जिय सत्तभया, मय अठमया नववि बंभगुत्तिओ ।
पालंति अप्पमत्ता, ते सव्वे० ॥ ६३ ॥
दसविह धम्मं तह, बारसेव पडिमाओ जे अ कुव्वंति ।
बारस विहं तवो विअ. ते सव्वे० ॥ ६४ ॥
जे सत्तर संजमंगा, उव्वूढा ढारस सहस सीलंगा ।
विहरंति कम्मभूमिसु, ते सव्वे० ॥ ६५ ॥
जं सुद्ध देवगुरु, धम्म तत्त संपत्ति सद्दहण रूवं ।
वन्निज्जइ सम्मत्तं, तं सम्म दंसणं नामिमो ॥ ६६ ॥
जावेग कोडा काडि सागर सेसा न होइ कम्माठिइ ।
ताव न जं पाविज्जइ, तं सम्म० ॥ ६७ ॥
भव्वाण मद्ध पुग्गल, परियट्टवसेसं भव निवासाणं ।
जं होइ गंठिभेए, तं स० ॥ ६८ ॥
जं च तिहा उवसमिअं, खउवसमिअं व खाइयं चेव ।
भणिअं जिणिंद समए, तं सम्मं दंसणं नामिमो० ।६९।

१ अर्धं पुद्गल परावर्तविशेष.

पण वारा उवसमियं, खओवसमिअं असंखसो होइ ।
जं खाइअं च इक्कंसि, तं सम्मं० ॥ ७० ॥
जं धम्म दुममूलं, भाविज्जइ धम्मपुर पवेसं च ।
धम्म भवण पीढं वा, तं स० ॥ ७१ ॥
जं धम्म जयाहारं, उवसम रसभायणं च जं विंति ।
मुणिणो गुणरयण निहिं, तं स० ॥ ७२ ॥
जेण विणा नाणं विहु, अपमाणं निप्फलं च चारित्तं।
मुक्खोवि नेव लब्भइ, तं स० ॥ ७३ ॥
जं सद्दहण लक्खण, भूसण पमुहेहिं बहु अ भेएहिं ।
वन्निज्जइ समयंमि, तं स० ॥ ७४ ॥
सवन्नु पणीया गम, भणियाण जहट्ठियाण तत्ताणं ।
जो सुद्धो अववोहो, तं सन्नाणं मह पमाणं ॥ ७५ ॥
जेण भक्खा भक्खं, पिज्जापिज्जं अगम्म अविगम्म ।
किच्चाकिच्चं नज्जइ, तं सन्नाणं मह पमाणं ॥ ७६ ॥
सयल किरियाण मूलं, सद्धा लोयंमि तीइ सद्धाए ।
जं किर हवइ मूलं, तं सन्नाणं० ॥ ७७ ॥

१ भक्ष्याभक्ष्य. २ पेयापेय. ३ कृत्याकृत्य.

कम्म दुमुम्मूलण कुंजरस्स,
नमो नमो तिव्व तवो भरस्स ॥
इय नव पय सिद्धं, लद्धि विज्जा समिद्धं,
पयडिअ सरवग्गं ह्रीँतिरेहा समग्गं,
दिसिवइ सुरसारं खोणिपीढावयारं[1],
तिजय[2] विजय चक्कं सिद्ध चक्कं नमामि.
इति श्री नव पद माहात्म्य संपूर्णम्.

---

१ क्षोणीपीठावतार. २ त्रिजग.

શ્રી નવપદ પ્રકરણની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા.

(પીઠબંધઃ ૧-૯)

૧ શ્રી અરિહંતાદિક નવપદને હૃદયકમળમાં ધ્યાયી શ્રી સિદ્ધચક્રનું ઉત્તમ માહાત્મ્ય હું સંક્ષેપથી કહું છું.

૨-૩ ભો ભો મહાનુભાવો ! આ દુર્લભ મનુષ્યજન્મ, ઉત્તમ ક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુલાદિક તેમજ સદ્‌ગુરૂની સામગ્રી પુન્યયોગે પામી, મહાહાનિકારક પંચવિધ પ્રમાદને શીઘ્ર તજી સદ્ધર્મ-કર્મને વિશે તમે સમુદ્યમ કરો ?

૪ તે ધર્મ સર્વ જિનેશ્વરોએ દાન, શીલ, તપ અને ભાવભેદે કરી ચાર પ્રકારનો ઉપદિશેલો છે.

૫ તેમાં પણ ભાવવિના દાન સિદ્ધિદાયક થતુંજ નથી. તેમજ ભાવ વિનાનું શીલ પણ જગમાં જરૂર નિષ્ફળ થાય છે.

૬ ભાવ વિના તપ પણ સંસારની વૃદ્ધિજ કરે છે. તે માટે પોતાનો ભાવજ સુવિશુદ્ધ કરવો જરૂરનો છે.

૭ ભાવ પણ મનસંબદ્ધ છે, અને આલંબન વિના મન અતિ દુર્જય છે. તેથી તેને નિયમમાં રાખવા માટે સાલંબન (આલંબન વાળું) ધ્યાન કહેલું છે.

૮ યદ્યપિ અનેક પ્રકારનાં આલંબન શાસ્ત્રમાં વખાણ્યાંજ છે, તથાપિ નવપદ ધ્યાનજ મુખ્ય છે એમ જિનેશ્વરો કહે છે.

૯ અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ, એ નવ પદ જાણવાં.

૧૭ આઠમે પદે અશુભ ક્રિયાઓના ત્યાગરૂપ અને શુભ ક્રિયાઓમાં આદરરૂપ ઉત્તમ ગુણયુક્ત ચારિત્રને યથાર્થ પાળો. ૧૭

૧૮ નવમે પદે આકરાં કર્મરૂપી અંધકારને હરી લેવા સૂર્યસમાન દ્વાદશવિધ તપનું કષાય તાપરહિત રૂડી રીતે સેવન કરો.

૧૯ આ પ્રમાણે ઉપર બતાવેલા નવે પદો જિનેશ્વર પ્રભુએ કહેલા ધર્મમાં સારભૂત છે, અને આરાધન કરનાર ભવ્ય જનોને કલ્યાણકારી છે તેથી તે યથાવિધ આરાધવા યોગ્ય છે.

૨૦ એ નવ પદોવડે નિષ્પન્ન એવા શ્રી સિદ્ધચક્રને ઉપયોગયુકત આરાધનાર પ્રાણી શ્રી શ્રીપાળ કુમારની પેરે સુખ–સમાધિ પામે છે.

નવપદ વિશેષ વર્ણન તત્ર પ્રથમ શ્રી અરિહંત-પદ વર્ણનમ્. (૨૧–૨૯.)

૨૧ શેષ ત્રણ ભવ રહેતા મનુષ્ય ભવે અરિહંતાદિક વીશ સ્થાનક (તપ) નું આરાધન કરીને જેમણે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જ્યું છે તે અરિહંતોને હું પ્રણમું છું.

૨૨ છેલ્લે ભવે ઉત્તમ રાજકુળમાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો વડે સૂચિત ગુણવાળા જે અવતરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણામ કરું છું.

૨૩ જેઓના જન્મ સમયે ૫૬ દિક્કુમારીઓ અને ૬૪ દેવ-નાયકો આવીને પ્રમુદિત મનથી જન્મ–ઉત્સવ કરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણામ કરૂંછું.

૨૪ જન્મથી માંડીને જેમના દેહમાં લોકને આશ્ચર્યકારી એવા ચાર અતિશયો હોય છે તે અરિહંતોને હું પ્રણમુંછું.

૨૫ જેઓ ત્રણ જ્ઞાને સહિત છતાં, ભોગાવળી કર્મને ક્ષીણ

(નવપદ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપમ્ ૧૦-૨૦.)

૧૦ એ નવ પદમાં પ્રથમ પદે અષ્ટાદશ દોષ વિમુક્ત થયેલા, વિશુદ્ધ જ્ઞાનથી ભરેલા, તત્ત્વ પ્રકાશક અને સુરરાજ વંદિત એવા શ્રી **અરિહંત ભગવાનનું** તમે નિરંતર ધ્યાન કરો.

૧૧ બીજે પદે સકળ કર્મ બંધનથી વિમુકત થયેલા અને અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તથા વીર્યરૂપ અનંત ચતુષ્ટય સંપ્રાપ્ત થયેલા એવા પંદર ભેદે પ્રસિદ્ધ **સિદ્ધભગવાનનું** સદા તન્મયપણે ધ્યાન ધરો.

૧૨ ત્રીજે પદે પંચાચારવડે પવિત્ર, સર્વજ્ઞદેશિત વિશુદ્ધ સિદ્ધાંત સંબંધી દેશના દેવામાં ઉજમાળ, અને પરોપકાર કરવા સદા તત્પર એવા **સુરિવરનું** નિરંતર ધ્યાન કરો.

૧૩ ચતુર્થપદે ગચ્છની સંભાળ કરવા સદા સાવધાન, સૂત્રાર્થનું અધ્યાપન કરાવવામાં ઉજમાળ અને સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં લીન મનવાળા શ્રી **ઉપાધ્યાય** મહારાજનું સમ્યગ્ ધ્યાન ધરો.

૧૪ સર્વ કર્મભૂમિઓમાં વિચરતા, અનેક ગુણ ગણે કરી સંયુક્ત, ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્ત, અને નિષ્પરિગ્રહી એવા નિષ્કષાયી **મુનિમહારાજનું** પંચમપદે ધ્યાન કરો.

૧૫ છઠ્ઠે પદે સર્વજ્ઞપ્રણીત આગમમાં કહેલા જીવાદિક તત્ત્વાર્થને વિશે શ્રદ્ધાન લક્ષણ **દર્શનરૂપી** રત્નદીપકને નિરંતર મનમંદિરમાં સ્થાપો.

૧૬ સાતમે પદે જીવાજીવાદિક પદાર્થ સમૂહના યથાર્થ અવબોધરૂપ જ્ઞાનને સર્વ ગુણોના મૂળકારણભૂત જાણીને વિનય બહુમાનવડે ભજો.

૧૭ આઠમે પદે અશુભ ક્રિયાઓના ત્યાગરૂપ અને શુભ ક્રિયાઓમાં આદરરૂપ ઉત્તમ ગુણયુક્ત ચારિત્રને યથાર્થ પાળો. ૧૭.

૧૮ નવમે પદે આકરાં કર્મરૂપી અંધકારને હરી લેવા સૂર્યસમાન દ્વાદશવિધ તપનું કષાય તાપરહિત રૂડી રીતે સેવન કરો.

૧૯ આ પ્રમાણે ઉપર બતાવેલા નવે પદો જિનેશ્વર પ્રભુએ કહેલા ધર્મમાં સારભૂત છે, અને આરાધન કરનાર ભવ્ય જનોને કલ્યાણકારી છે તેથી તે યથાવિધ આરાધવા યોગ્ય છે.

૨૦ એ નવ પદોવડે નિષ્પન્ન એવા શ્રી સિદ્ધચક્રને ઉપયોગ યુક્ત આરાધનાર પ્રાણી શ્રી શ્રીપાળ કુમારની પેરે સુખ-સમાધિ પામે છે.

નવપદ વિશેષ વર્ણન તત્ર પ્રથમ શ્રી અરિહંતપદ વર્ણનમ. (૨૧-૨૯.)

૨૧ શેષ ત્રણ ભવ રહેતા મનુષ્ય ભવે અરિહંતાદિક વીશ સ્થાનક (તપ) નું આરાધન કરીને જેમણે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જ્યું છે તે અરિહંતોને હું પ્રણમું છું.

૨૨ છેલ્લે ભવે ઉત્તમ રાજકુળમાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો વડે સૂચિત ગુણવાળા જે અવતરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૨૩ જેઓના જન્મ સમયે ૫૬ દિક્કુમારીઓ અને ૬૪ દેવનાયકો આવીને પ્રમુદિત મનથી જન્મ-ઉત્સવ કરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૨૪ જન્મથી માંડીને જેમના દેહમાં લોકને આશ્ચર્યકારી એવા ચાર અતિશયો હોય છે તે અરિહંતોને હું પ્રણમું છું.

૨૫ જેઓ ત્રણ જ્ઞાને સહિત છતાં, ભોગાવળી કર્મને ક્ષીણ

થયેલું જાણી ચારિત્રરૂપ નિવૃત્તિમાર્ગને આદરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૨૬ ચારિત્ર ધર્મમાં સદા ઉપયોગી અને અપ્રમત્ત છતા નિર્મળ ધ્યાનથી ક્ષપક શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થઇ મોહને હણી જે કેવળ લક્ષ્મી વરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણમું છું.

૨૭ કર્મના ક્ષયથી ૧૧ અને દેવકૃત ૧૯ અતિશયો જેમને હોય છે તે અરિહંતોને હું પ્રણામ કરૂં છુ.

૨૮ અષ્ટ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભિત અને સુરનાયકો વડે સેવિત જે સદાકાળ વિચરે છે તે અરિહંતોને હું પ્રણમું છું.

૨૯ પૃથ્વી પીઠ ઉપર વિચરતા સતા ૩૫ ગુણયુક્ત વાણી વડે જે ભવ્યજનોને વિબોધે છે તે અરિંહતોને હું પ્રણમું છું.

' દ્વિતીય શ્રી સિદ્ધપદ વર્ણનમ્ ' (૩૦-૩૮)

૩૦-૩૧ કેવળી સમુદ્ઘાત કરેલા કે નહિં કરેલા અરિહંતો કે સામાન્ય કેવળીઓ શૈલેશીકરણવડે અયોગી કેવળી થઇ આયુષ્યના છેલ્લા બે સમયમાંના પહેલે સમયે ૭૨ પ્રકૃતિઓને ખપાવી અને છેલ્લે સમયે ૧૩ પ્રકૃતિઓને ખપાવી જેઓ શિવ સુખ પામ્યા તે સિદ્ધ ભગવાનો મને શિવ સુખ આપો !

૩૨ ચરમ શરીરના ત્રીજા ભાગે ન્યૂન અવગાહના વાળા છતા જે એક સમયમાં લોકના અંતે જઇ પહોંચ્યા, તે સિદ્ધ ભગવાનો મુજને શિવસુખ આપો!

૩૩ ધનુષમાંથી છૂટેલા બાણની પેરે પૂર્વપ્રયોગથી, તુંબડાની પેરે અસંગપણાથી, એરંડાના ફળની પેરે બંધન-છેદથી, અને ધૂમાડાની પેરે ઉર્ધ્વ સ્વભાવથી જેમની ઊર્ધ્વગતિ કહી છે તે

સિદ્ધ ભગવાનો મુજને શિવસુખ આપો !

૩૪ સિદ્ધ શિલાની ઉપર એક યોજનના ૨૪ મા ભાગમાં લોકના અંતે નિશ્ચે જેમની સ્થિતિ પ્રસિદ્ધ છે તે સિદ્ધ ભગવાન મુજને શિવસુખ આપો !

૩૫ જે અનંત, અપુનર્ભવ, અશરીરી, અનાબાધ, તથા સામાન્ય વિશેષ ઉપયોગ સહિત છે તે સિદ્ધ ભગવંત મુજને શિવસુખ આપો !

૩૬ જે અનંતગુણી, નિર્ગુણી, ૩૧ અથવા ૮ ગુણવાળા અને અનંતચતુષ્ક સહિત છે તે સિદ્ધ ભગવંત મુજને શિવસુખ આપો !

૩૭ જેમ ભીલ નગરના ગુણ જાણતો છતો પણ કહી શકતો નથી તેમ જેમના ગુણ જાણતા છતા પણ જ્ઞાની કહી શકતા નથી તે સિદ્ધ ભગવંત મુજને શિવસુખ આપો !

૩૮ જે અનંત, અનુત્તર, અનુપમ, શાશ્વત અને સદાનંદ એવા સિદ્ધિ સુખને પામ્યા તે સિદ્ધ ભગવંત મુજને શિવસુખ આપો !

'તૃતીય આચાર્યપદ વર્ણનમ્' (૩૯–૪૭)

૩૯ જે પંચવિધ આચારને સદા આચરતા છતા ભવ્ય જનોના અનુગ્રહને માટે તેનો ઉપદેશ આપે છે તે આચાર્ય મહારાજને હું નમસ્કાર કરૂંછું.

૪૦ દેશ, કુળ, જાતિ, અને રૂપાદિક બહુ ગુણ સમુદાયથી સંયુક્ત છતા જે યુગપ્રધાન છે તે આચાર્ય મહારાજને હું નમસ્કાર કરૂંછું.

૪૧ જે સદા અપ્રમત્ત, વિકથા વિરક્ત, કષાય ત્યાગી, અને ધર્મોપદેશ દેવામાં આસક્ત છે તે આચાર્ય મહારાજને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

૪૨ જે સારણા, વારણા, ચોયણા અને પડિચોયણાવડે નિરંતર સ્વગચ્છની સંભાળ રાખે છે તે આચાર્ય મહારાજને હું વંદુ છું.

૪૩ જે સૂત્રાર્થના જાણ છતા પરોપકારરસિક હોવાથી તત્વોપદેશ આપે છે તે આચાર્ય મહારાજને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

૪૪ જિનેશ્વર રૂપી સૂર્ય અને સામાન્ય કેવળીરૂપી ચંદ્ર અસ્ત થયે છતે આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં દીપકની પેરે જે તત્વનો પ્રકાશ કરે છે તે આચાર્ય ભગવંતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

૪૫ પાપના ભારથી આક્રાન્ત થયા છતા સંસારરૂપી ઊંડા અંધ કૂવામાં પડતા પ્રાણીઓનો જે ઉદ્ધાર કરે છે તે આચાર્ય મહારાજને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

૪૬ જ્ઞાન, ધ્યાન અને સાધન પ્રમુખથી પણ અધિક હિતકાર્ય સ્વ જીવોનું સાધનાર આચાર્ય ભગવંતને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

૪૭ જે બહુ લબ્ધિઓથી સમૃદ્ધ અને અતિશયવંત છતા શાસનને દીપાવે છે. તેમજ પર્વતની પેરે નિશ્ચિંત રહે છે તે આચાર્ય મહારાજને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

ચતુર્થ શ્રી ઉપાધ્યાયપદ વર્ણનમ્, (૪૮—[illegible]).

૪૮ જે દ્વાદશાંગ સ્વાધ્યાયના પારગામી, તેનાં અર્થના ધારક, [illegible] [illegible], વિસ્તાર કરવામાં [illegible] [illegible] ઉપાધ્યાય મહારાજને હું વંદન કરૂં છું.

૪૯ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નમસ્કાર કરૂં છું.

૫૦ મોહરૂપી સર્પ ડસવાથી જેમના જ્ઞાન-પ્રાણ નષ્ટ થઇ ગયા છે એવા જીવોને જે જાંગુલી મંત્રવાદી-ગારૂડીની પેરે નવું ચૈતન્ય આપે છે તે ઉપાધ્યાયજી મહારાજને હું ધ્યાવું છું.

૫૧ અજ્ઞાનરૂપ વ્યાધિથી પીડિત થયેલા પ્રાણીઓને ધન્વંતરી વૈદ્યની પેરે શ્રુતજ્ઞાનરૂપી શ્રેષ્ઠ રસાયણ આપી જે સજ્જ કરે છે તે ઉપાધ્યાયજીને હું ધ્યાવું છું.

૫૨ ગુણ-વનનો વિનાશ કરનાર મદ-ગજને દમવા અંકુશ સમાન જ્ઞાનદાન ભવ્યજનોને જે સદા આપે છે તે ઉપાધ્યાયજીને હું ધ્યાવું છું.

૫૩ બાકીનાં દાન દિવસ, માસ કે જીવિત પર્યંતજ પહોંચનારાં જાણીને જે મુક્તિપર્યંત પહોંચનારૂં શાશ્વત જ્ઞાનદાન સદા દે છે તે ઉપાધ્યાયજીને હું ધ્યાવું છું.

૫૪ અજ્ઞાન-અંધ જનોનાં લોચન રૂડા શાસ્ત્રરૂપી શસ્ત્રના મુખવડે જે સારી રીતે ઉઘાડી નાંખે છે તે ઉપાધ્યાયજીને હું ધ્યાવું છું.

૫૫ આપ્તના અક્ષરરૂપ બાવનાચંદનના રસવડે લોકોના પાપ-તાપને એકદમ ઉપશમાવી દે છે તે ઉપાધ્યાયજીને હું ધ્યાવું છું.

૫૬ યુવરાજ સમાન, ગચ્છ-ચિંતામાં સાવધાન અને આચાર્યપદને લાયક છતા જે શિષ્યવર્ગને વાચના આપે છે તે ઉપાધ્યાયજીને હું ધ્યાવું છું.

'પંચમ શ્રી સાધુપદ વર્ણનમ્ (૫૭-૬૫).'

૫૭ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ અનુપમ રત્નત્રયીવડે જે મોક્ષ માર્ગનું સાધન કરે છે તે સર્વ સાધુઓને હું વંદન કરૂં છું.

૫૮ આર્ત અને રૌદ્ર એ બંને પ્રકારના દુષ્ટ ધ્યાન તજી ધર્મ અને શુકલ એ બે ધ્યાનનેજ ધ્યાવવાવાળા જે ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવના[1]-શિક્ષાનો અભ્યાસ કરે છે તે સર્વ સાધુઓને હું વંદન કરૂં છું.

૫૯ ત્રણ ગુપ્તિવડે ગુપ્ત, ત્રિશલ્ય રહિત અને ગારવત્રય[2] વિમુક્ત છતા જેઓ જિનાજ્ઞાનું પાલન કરે છે તે સર્વ સાધુઓને હું વંદન કરૂં છું.

૬૦ ચારે પ્રકારની વિકથાથી વિરક્ત, તેમજ સર્વ પ્રકારના કષાયના ત્યાગી છતાં જેઓ દાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મની દેશના દે છે તે સર્વ સાધુજનોને હું વંદન કરૂં છું.

૬૧ પાંચે પ્રમાદના પરિહારી, અને પાંચે ઇંદ્રિયોનું દમન કરતા છતા જેઓ પાંચે સમિતિઓનું પાલન કરે છે તે સર્વ સાધુજનોને હું વંદન કરૂં છું.

૬૨ છ જીવનિકાયનું રક્ષણ કરવામાં નિપુણ અને હાસ્યાદિક[3] ષટ્કથી મુક્ત છતા જેઓ છ વ્રતોને પ્રાણની પેરે ધારે છે તે સર્વ સાધુજનોને હું વંદન કરૂં છું.

૬૩ જેમણે સાત ભય જિત્યા છે, આઠ મદ ટાળ્યા છે અને અપ્રમત્ત થઈ જે નવ બ્રહ્મ ગુપ્તિઓનું પાલન કરે છે તે સર્વ સાધુઓને હું વંદન કરૂં છું.

૬૪ દશવિધ યતિધર્મ, દ્વાદશવિધ-પડિમા અને દ્વાદશવિધ તપને જે આરાધે છે તે સર્વ સાધુજનોને હું વંદન કરૂં છું.

---

૧. સૂત્રમાંથી સમજાયેલી આજ્ઞાનું પરિપાલન કરવું તે.

૨. રસગારવ, ઋદ્ધિગારવ અને શાતાગારવ.

૩. હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક અને દુગંછા.

૬૫ સત્તર પ્રકારના સંયમને પાળતા અને અઢાર હજાર શીલાંગને ધારણ કરતા છતા જેઓ કર્મભૂમિમાં વિચરે છે તે સર્વ સાધુજનોને હું વંદન કરું છું.

'પંચમ શ્રી દર્શનપદ વર્ણનમ્ (૬૬–૭૪).'

૬૬ શુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મરૂપ તત્ત્વ સંપત્તિની શ્રદ્ધારૂપ જે સમ્યક્ત્વ વખાણ્યું છે તે સમ્યગ દર્શનને અમે નમિયે છીએ. ૬૬

૬૭ જ્યાં સુધી કર્મની સ્થિતિ ઘટાડીને એક કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલીજ બાકી રહે એવી થઈ ન હોય ત્યાં સુધી જેની પ્રાપ્તિ થઇ શકતી નથી તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમયે છીએ.

૬૮ અર્ધ પુદ્‌ગલ પરાવર્તનથી વધારે સંસાર સ્થિતિ જેમને રહી નથી એવા ભવ્ય જીવોને રાગદ્વેષમય ગ્રંથિનો છેદ થયે છતે જેની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

૬૯ ઉપશમિક, ક્ષયોપશમિક અને ક્ષાયિક એમ ત્રણ પ્રકારે જે જિનઆગમમાં ભાખ્યું છે તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

૭૦ જે ઉપશમિક પાંચવાર, ક્ષયોપશમિક અસંખ્યવાર અને ક્ષાયિક એકજવાર પ્રાપ્ત થાય છે તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

૭૧ જે ધર્મવૃક્ષનું મૂળ, ધર્મપુરનું દ્વાર, અને ધર્મ મહેલનો પાયો કહેવાય છે તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

૭૨ જે પૃથ્વીપેરે સમસ્ત ધર્મનો આધાર, ઉપશમ રસનું ભાજન અને ગુણરૂપી રત્નોનું નિધાન છે એમ મુનિજનો કહે છે તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

૭૩ જેના વિના જ્ઞાન પણ અપ્રમાણ છે, ચારિત્ર ફળીભૂત થતું નથી અને મોક્ષપ્રાપ્તિ તો થતીજ નથી તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

૭૪ જે સદ્દહણા, લક્ષણ, અને ભૂપણ પ્રમુખ બહુ ભેદોવડે સિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલું છે તે સમ્યગ્ દર્શનને અમે નમિયે છીએ.

'સપ્તમ થી જ્ઞાનપદ વર્ણનમ્ (૭૫–૮૩).'

૭૫ સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમમાં ભાખેલા યથાસ્થિત તત્ત્વોનો જે શુદ્ધ અવબોધ તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૭૬ જેવડે ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેય, ગમ્યાગમ્ય, અને કૃત્યાકૃત્ય જણાય છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૭૭ લોકમાં સકળ ક્રિયાનું મૂળ શ્રદ્ધા છે, તે શ્રદ્ધાનું પણ જે મૂળ (કારણ) છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૭૮ જે મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ, અને કેવળ એમ પાંચ પ્રકારે સુપ્રસિદ્ધ છે, તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૭૯ કેવળજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની કે અવધિ જ્ઞાનીનાં પણ વચન જે મતિશ્રુતરૂપે લોકોનો ઉપગાર કરે છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૮૦ દ્વાદશાંગરૂપ શ્રુતજ્ઞાનજ જે જગ ઉપકારી કહેલું છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૮૧ તેટલા માટેજ ભવ્યજનો જે ભણે છે, ભણાવેછે, નિસુણેછે, પૂજે છે અને લખાવે છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૮૨ જેના બળથી આજ પણ ત્રણે લોકના ભાવ હાથમાં રહેલા આંબળાની પેરે જણાય છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

૮૩ જેના પસાયથી ભવ્યજનો લોકમાં પૂજવા જોગ, માનવા જોગ અને વખાણવા જોગ થાય છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન મારે પ્રમાણ છે.

અષ્ટમ શ્રીચારિત્ર પદ વર્ણનમ્ (૮૪-૯૨)

૮૪ જે દેશવિરતિરૂપ અને સર્વવિરતિરૂપ અનુક્રમે ગૃહીને અને મુનિને પ્રાપ્ત થાય છે તે ચારિત્ર જગમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૮૫ જ્ઞાન અને દર્શન પણ જેની સાથે રહ્યા છતાજ જીવોને સંપૂર્ણ ફળ આપે છે તે ચારિત્ર જગતમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૮૬ જે સુસામાયિકાદિક પાંચ પ્રકારે મુનિજનોને અધિકાધિક ફળદાયી જિનાગમમાં સુપ્રસિદ્ધ છે તે ચારિત્ર જગમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૮૭ જિનેશ્વરોએ જે પોતે સ્વીકાર્યું, આરાધ્યું, સમ્યક્ પ્રરૂપ્યું, અને અન્યજનોને આપ્યું તે ચારિત્ર જગમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૮૮ છ ખંડની અખંડ રાજરિદ્ધિને તજી ચક્રવર્તીઓએ જે સદ્ભાવથી આદર્યું તે ચારિત્ર જગતમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૮૯ જેની પ્રાપ્તિથી રંક જીવો પણ ત્રિભુવનમાં સર્વ પૂજનિક થાય છે તે ચારિત્ર જગતમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૯૦ જેનું પાલન કરતા મુનીશ્વરોના ચરણમાં દેવ દાનવના નાયકો ઉલ્લાસથી નમસ્કાર કરે છે, તે ચારિત્ર જગમાં જયવંતુ વર્તે છે.

૯૧ અનંત ગુણવાળું છતાં શાસ્ત્રમાં મુનિવરોએ જે સત્તર પ્રકારનું અથવા દશ પ્રકારનું વર્ણવ્યું છે તે ચારિત્રનું મને શરણ છે.

૯૨ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ, ક્ષમાદિક ગુણનું સેવન,

અને મૈત્રી પ્રમુખ ભાવના ચતુષ્ટયવડે જેની સિદ્ધિ–પૂર્ણતા પ્રક્ સ થાય છે તે ચારિત્રનું મુજને શરણ છે.

નવમ શ્રી તપપદ વર્ણનમ્ (૯૩–૧૦૧)

૯૩ યથોત્તર ગુણકારી બાહ્ય અને અભ્યંતર ભેદે કરી જે બાર પ્રકારે જિનાગમમાં વર્ણવેલ છે તે તપ પદને હું આદરથી વં- દન કરૂં છું.

૯૪ તદ્દ્ભવ સિદ્ધિ જાણતાં છતાં શ્રી રિષભદેવ પ્રમુખ તીર્થં- કરોએ જેનું સેવન કરેલું છે તે તપપદને હું વંદું છું.

૯૫ સમતા સહિત જેનું સેવન કરવાથી નિકાચિત કર્મનો પણ ક્ષણમાત્રમાં ક્ષય થાય છે તે તપપદને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

૯૬ જેમ અગ્નિ વડે સુવર્ણથકી કિટ્ટી વિગેરે તત્ક્ષણ કિટ્ટીનો જૂદાં પડે છે તેમ જેનાવડે જીવથકી કર્મમળ કિટ્ટી જૂદો પડી જાય છે તે તપપદને હું પ્રણમું છું.

૯૭ આશંસા રહિત કર્મ–નિર્જરા અર્થે જેનું સેવન કર્યે છતે મહાસિદ્ધિઓ સંપજે છે તે તપપદને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૯૮ જેના પસાયથી 'આમોસહી' પ્રમુખ અનેક લબ્ધિઓ અવશ્ય પ્રગટે છે તે તપપદને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૯૯ કલ્પવૃક્ષની જેમ સુરવર અને નરવર સંબંધિ સંપદારૂપ જે- નાં ફુલ છે અને મોક્ષરૂપ ફલ છે તે તપપદને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૧૦૦ અત્યંત અસાધ્ય એવાં પણ સર્વ લોકનાં કાર્યો જેના વડે ક્ષિણ. માત્રમાં શીઘ્ર સીઝે છે તે તપપદને હું પ્રણામ કરૂં છું.

૧૦૧ દધિ, દુર્વાદિક માંગલિક પદાર્થોમાં જે પ્રથમ મંગળરૂપ જગતમાં ગવાય છે તે તપપદને હું પ્રણામ કરૂં છું.

નવપદ સંબંધી નિશ્ચય સ્વરૂપમ્ (૧૦૨-૧૧૪).

૧૦૨ આ નવપદનું આરાધન સર્વસુખનું મૂળ છે તે આ પ્રમાણે નવપદોનું વર્ણન કર્યાથી તમારાથી સમજાયું.

૧૦૩ નવપદની આરાધનાનું મુળ પ્રાણીઓનો કેવળ શુભ ભાવજ છે. તે શુભભાવ નિશ્ચે નિર્મળ આત્માઓને હોય છે પણ બીજા મલીન પરિણામી જીવોને હોતો નથી.

૧૦૪ જે સંકલ્પ વિકલ્પ વર્જિત નિર્મલ પરિણામી આત્મા છે તેજ નવપદ છે અને નવપદમાં પણ તેજ છે.

૧૦૫ કારણકે ધ્યાતા પુરૂષ, પિંડસ્થ, પદસ્થ અને રૂપસ્થ એવા અરિહંત ભગવાનને ધ્યાતો છતો, નિશ્ચે અરિહંત પદમય પોતાના આત્માને પ્રત્યક્ષ દેખે છે. અરિહંત દેવની આકૃતિનું ધ્યાન તે 'પિંડસ્થ ધ્યાન.' અરિહંતાદિક પદોનું ધ્યાન તે 'પદસ્થ ધ્યાન.' અને સમવસરણસ્થ ભાવ-અરિહંતનું ધ્યાન તે 'રૂપસ્થ ધ્યાન' છે.

૧૦૬ કેવળજ્ઞાન અને દર્શનાનંદરૂપ, રૂપાતીત સ્વભાવવાળા જે પરમાત્મા તેજ નિશ્ચે સિદ્ધાત્મા જાણવા.

૧૦૭ પંચ પ્રસ્થાનમય, મહામંત્ર-ધ્યાનમાં લીન મનવાળા, અને પંચવિધ આચારમય જે આત્મા તેજ આચાર્ય સમજવા.

૧૦૮ મહાપ્રાણ (ધ્યાન) વડે સૂત્રાર્થ તદુભય રહસ્ય સુધ્ધા દ્વાદશાંગને જેણે ધ્યાયાં છે અને સ્વાધ્યાયમાં સદા તત્પર રહેનાર એવો આત્મા એજ ઉપાધ્યાય છે.

૧૦૯ રત્નત્રયીવડે મોક્ષમાર્ગનું સમ્યગ્ રીતે સાધન કરવા જેના તનમન વચન સાવધાન છે એવો નિત્ય અપ્રમત્ત આ

આત્માજ [illegible] સાધુ છે.

૧૧૦ મોહના ક્ષયોપશમ વડે શમ સંવેગાદિક લક્ષણવાળો પરમ શુદ્ધ પરિણામમય પોતાનો આત્મા એજ દર્શન છે.

૧૧૧ જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમ વડે યથાસ્થિત તત્ત્વોના શુદ્ધ અવબોધરૂપ આત્માજ જ્ઞાન કહેવાય છે.

૧૧૨ સોળ કષાય અને નવ નોકષાય રહિત અને વિશુદ્ધ લેશ્યાવંત એવા સ્વસ્વભાવમાં રહેતા પોતાના આત્માનેજ ચારિત્ર સમજો.

૧૧૩ ઈચ્છાના નિરોધથી શુદ્ધ સંવરવાળો અને સમતા ગુણે પરિણમેલો છતો કર્મની નિર્જરા કરતો આ આત્માજ તપરૂપ છે.

૧૧૪ નવપદનું નિશ્ચય સ્વરૂપ આવું હોવાથી હે ભવ્યો! પોતાના આત્માનેજ નવપદમય જાણીને પોતાના આત્મ-સ્વરૂપમાંજ સદા લીનમનવાળા થાઓ!

નવપદ ધ્યાનોપદેશ (૧૧૫-૧૨૪)

૧૧૫ જેમણે કામ ક્રોધાદિક અંતરંગ શત્રુ વર્ગને જીતી લીધો છે તથા ઉત્તમ જ્ઞાનવંત, સત્પ્રાતિહાર્યાદિક અતિશયો વડે પ્રધાન અને સંશયસમૂહરૂપ રજને ઝાટકી કાઢતા એવા શ્રી અરિહંત ભગવાનને તમે નિરંતર ધ્યાવો!

૧૧૬ દુષ્ટાષ્ટ કર્માવરણથી મુક્ત થયેલા, અનંત જ્ઞાનાદિક ચતુષ્ટયસંપદા વરેલા, અને સમગ્ર લોકમાં અગ્ર પદને પામી પ્રસિદ્ધ થયેલા એવા સિદ્ધ ભગવાનને નિરંતર મનમાં ધ્યાવો!

૧૧૭ આ સંસારમાં સૂરિચરણ જે સુખ આપે છે તેવું સુખ માતા પિતા પણ આપી શકતા નથી. તેથી તેમનુંજ સદા સેવન

કરો કે જેથી તમે મોક્ષનાં સુખ શીઘ્ર મેળવી શકો !

૧૧૮ ઉત્તમ નીર, દીર અને અમૃત સમાન સ્વાદિષ્ટ સૂત્રઅર્થ અને સંવેગમય શ્રુતજ્ઞાનવડે જેઓ ભવ્ય જનોને સંતોષ પમાડે છે તે અનુગ્રહકારી ઉપાધ્યાય મહારાજને નિરંતર ધ્યાવો !

૧૧૯ ક્ષમાવંત, જિતેન્દ્રિય, સુગુપ્તિ ગુપ્ત, સંતોષી, પ્રશાન્ત, ઉત્તમયોગયુક્ત, અપ્રમાદી, અને મોહમાયા રહિત એવા મુનિશ્વરોના ચરણોનું સદાય ધ્યાન કરો !

૧૨૦ ષડ્દ્રવ્યાદિકમાં શ્રદ્ધાનરૂપ સર્વ ગુણમાં પ્રધાન એવું જે દર્શન તે કુગ્રહ વ્યાધિને ઉત્તમ રસાયણની જેમ હઠાવી કાઢે છે.

૧૨૧ નૈગમાદિક નયસમૂહથી નિષ્પન્ન અને પ્રસિદ્ધ એવા તત્વાવબોધરૂપ પ્રધાન જ્ઞાનને, તમોહારી માણિક્ય દીપકની પેરે તમારા મનમંદિરમાં સ્થાપો !

૧૨૨ મોહનો નિરોધ કરવા સમર્થ અને અતિચાર રહિત મૂળોત્તર અનેક ગુણવડે પવિત્ર એવા પંચવિધ સુસંવરરૂપ નિર્મળ ચારિત્રને તમે નિશ્ચે સેવો !

૧૨૩ અતિ દુર્જય કુકર્મનો ભેદ કરનાર અને પાપ માત્રનો નાશ કરનાર એવા બાહ્ય અભ્યંતર ભેદવાળા તપને તમે આગમ નીતિયુક્ત, દુઃખક્ષયાર્થે નિરાશીભાવે સેવો !

૧૨૪ ઇષ્ટફળને દેનાર એ નવપદને જે ભવ્યજનો આરાધે છે તેઓ શ્રી શ્રીપાળ નરેશ્વરની પેરે સુખની પરંપરાને પામે છે.

એમ સમજી આ પંચમ કાળમાં પણ પ્રગટ રીતે કલ્પવૃક્ષની પેરે અનુપમ એવાં અમૃતફળ ચખાડી સર્વ વ્યાધિને અપહરનાર શ્રી સિદ્ધચક્ર (નવપદ)મહારાજને સર્વપ્રમાદ તજી તમે પૂર્ણભક્તિભાવથી ભજો !

પ્રાસંગિક પદ્યવડે નવપદને નમસ્કાર.

(૧) ઉત્પન્ન થયેલા નિર્મળજ્ઞાન જ્યોતિથી ભરેલા, સત્પ્રાતહાર્ય યુક્ત સિંહાસન ઉપર સંસ્થિત થયેલા, અને સદ્ દેશના વડે જેમણે સજ્જનોને આનંદિત કરેલા છે તે જિનેશ્વરોને સદા સહસ્રશઃ નમસ્કાર હો !

(૨) પરમાનંદ લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ અને અનંત ચતુષ્કના સ્વામી એવા સિદ્ધ ભગવંતને વારંવાર નમસ્કાર !

(૩) કુમતિ-કદાગ્રહને હઠાવી કાઢનાર અને સૂર્ય સમાન પ્રતાપી એવા આચાર્ય મહારાજને વારંવાર નમસ્કાર !

(૪) સૂત્ર અર્થ અને તદુભયનો વિસ્તાર કરવા તત્પર એવા વાચકવરોને વારંવાર વંદન !

(૫) જેમણે સમ્યગ્ રીતે સંયમને સેવેલું છે એવા દયાળુ અને દમનશીલ સાધુ જનોને વારંવાર નમસ્કાર !

(૬) જિનોક્ત તત્ત્વને વિશે રૂચિ-પ્રીતિ થવી એ છે લક્ષણ જેનું એવા નિર્મળ દર્શન ગુણને વારંવાર નમસ્કાર !

(૭) અજ્ઞાન અને મોહરૂપ અંધકારને દૂર કરવા સૂર્યસમાન સમર્થ જ્ઞાન ગુણને વારંવાર નમસ્કાર !

(૮) આત્માની સંપૂર્ણ શક્તિ જેનાવડે પ્રાપ્ત થયેલી છે તે સંયમ વીર્યને વારંવાર નમસ્કાર !

(૯) અષ્ટવિધ કર્મરૂપી વનને ઉખેડી નાંખવા કુંજર સમાન તીવ્ર તપ સમુદાયને વારંવાર નમસ્કાર !

એવી રીતે નવ પદોથી નિષ્પન્ન શ્રી સિદ્ધચક્ર મહારાજને હે ભવ્યજનો તમે ભક્તિભરથી ભજો.

ઇતિશમ્.

શ્રી સિદ્ધચક્ર-આરાધન વિધિઃ

ઉપર કહ્યા મુજબ નવપદના ગુણ સમજી શાશ્વત સુખના અર્થી જનોએ તેનું સદા સદ્‌ભાવથી સેવન કરવું. ત્રિકાળ પૂજા સેવા ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક મનમાં નિરંતર નવપદનું સ્મરણ કરવું. દૃઢ અભ્યાસથી નવપદનું ધ્યાન ધરનાર પોતેજ નવપદ-રૂપ થઇ શકે છે. તેથી અહોનિશ હૃદયકમળમાં નવપદનું સ્થાપન કરી રાખવું જરૂરનું છે. આસો અને ચૈત્ર માસમાં વિ-શેષે કરીને શુદ ૭ થી શુદ ૧૫ સુધી નિરંતર 'આયંબિલ' તપનું સેવન કરવું, અને એકેક દિવસે અનુક્રમે ૐ હ્રીઁ પૂર્વક ૧ નમો અરિહંતાણં, ૨ નમો સિદ્ધાણં, ૩ નમો આયરિ-યાણં, ૪ નમો ઉવઝાયાણં, ૫ નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, ૬ નમો દંસણસ્સ, ૭ નમો નાણસ્સ, ૮ નમો ચરિત્તસ્સ, ૯ નમોતવસ્સ. એ નવપદનું ગણણું ગણવું. દરેક પદનો ૨૦૦૦ જાપ કરવો અથવા એકેક પદથી ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. ગણણું ગણતાં અરિહંતાદિક પદમાંજ ઉપયોગ સ્થિર કરવો. સ્થિર આ-સન કરી મન તથા ઇંદ્રિયોને કાબુમાં રાખી, એકાંત અને પ-વિત્ર સ્થળમાં અડગ ધ્યાન ધરવું. ઉભયકાળ પ્રતિક્રમણ અને પડિલેહણ તથા ત્રિકાળ દેવવંદન સંબંધી ક્રિયા યથાવિધ પ્રમાદ રહિત કરવી. પ્રતિક્રમણ એટલે કરેલાં પાપનું પશ્ચાત્તાપ પૂર્વક સદ્‌ગુરૂ સમીપે આલોચન કરી નિઃશલ્ય થઇ પુનઃ તેવાં પાપથી ડરતા રહેવું અને સર્વ જીવઉપર સમાન બુદ્ધિ રાખવી. રાગ, દ્વેષ, ક્રોધાદિક, કંદર્પ, નિંદા, કુમતી, મિથ્યા આગ્રહ તથા કલહ આદિક નિંદ્ય કામથી સદંતર દૂર રહેવું. યથાશક્તિ દાન દેવું.

નિર્મળ મન રાખી શુદ્ધશીલ પાળવું. નવ દિવસ સુધી યથાવર્ણ એકજ ધાન્યથી, રસ કસ વિના, લુખાશવૃત્તિથી, એકજ વખત, સ્થિર આસને ભોજન કરવું. પહેલે દિવસે શ્વેત અન્ન ચોખા પ્રમુખ, બીજે દિવસે લાલ અન્ન–ઘઉં પ્રમુખ, ત્રીજે દિવસે પીત અન્ન–ચણા પ્રમુખ, ચોથે દિવસે નીલવર્ણ મગ પ્રમુખ, પાંચમે દિવસે કૃષ્ણવર્ણ–અડદ પ્રમુખ અને છેલ્લા ચાર દિવસે શ્વેતવર્ણ શાલિ પ્રમુખ રાંધેલું ધાન્ય વાપરી દેહને આધાર આપવો. મૈત્રી પ્રમુખ ભાવના ચતુષ્ટયનું સદાય સેવન કરવું. સર્વ જીવોનું સદાય હિત ઇચ્છવું, સદ્‌ગુણીને દેખી પ્રમુદિત થવું. દીન–દુઃખીનું દુઃખ ટાળવા બનતું કરવું અને કઠોર દીલના નિર્દય પ્રાણીઉપર પણ દ્વેષ લાવવો નહિ. દેહાદિક પુદ્‌ગલિક વસ્તુઓનું અનિત્યપણું અને અસારપણું વિચારી સદા શાશ્વત અને સારભૂત ધર્મનુંજ દૃઢ આલંબન લેવું. સર્વજ્ઞ પ્રણીત ધર્મજ આ દુઃખોદધિમાં ડુબતા જીવોને સહાયભૂત છે. નવપદમાં દેવ ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણેનો સમાવેશ થાય છે. તેથીજ તેનું દૃઢતર અવલંબન કરવું ઉચિત છે. એ નવપદનું સવિશેષ સ્વરૂપ સદ્‌ગુરૂ સમીપે સમજી આશંસા રહિત નિષ્કામીપણે તેનું સેવન કરવામાં આવે તો અલ્પકાળમાં અક્ષયસુખ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. ઉક્ત નવપદ અનંતગુણનિધાન છતાં તેના અનુક્રમે ૧૨, ૮, ૩૬, ૨૫, ૨૭, ૬૭, ૫૧, ૭૦ અને ૧૨ ગુણો શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલાં છે. તે પ્રમાણે તેટલા લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ, તેટલાંજ ખમાસમણાં અને તેટલી જપ્રદક્ષિણા વિગેરે કરણી સ્થિર ઉપયોગથી નવ દિવસ સુધી અનુક્રમે કરવી કહી છે. વળી દિન દિન વિનય, વેયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન,

પ્રમુખ ધર્મવ્યાપાર, શુદ્ધ મન વચન કાયાના યોગથી કરતાં આત્મા અવશ્ય મોક્ષનો અધિકારી થાય છે. આ પ્રમાણે નવ પદનું આરાધન ૪ાા વર્ષ સુધી અને બની શકે તો જીવિત પર્યંત કરવાનું છે. ૪ાા વર્ષમાં સર્વ મલીને ૮૧ આયંબિલ ઉપર મુજબ કરવાના છે, અને સાથે સાથે બીજી ધર્મકરણી યથાવિધ સમજપૂર્વક સેવવાની છે. દરેક ધર્મકરણી કરવાનો પરમાર્થ સદ્ગુરૂ સમીપે સમજી તેનું સેવન કરનારને યથાર્થ લાભ મેળવવા એટલું અવશ્ય લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે કે તે કરણી નિષ્કપટપણે કરવી. ભય-પરિણામની ચંચળતા, દ્વેષ-અરૂચિ, અને ખેદ રહિત ચઢતે પરિણામે બની શકે તેવી અને તેટલી ધર્મ કરણી-કરવી. દોષ રહિત કરેલી કરણી ઉત્તમ ફળ આપે છે. એમ સમજી સુજ્ઞ સજ્જનોએ સર્વ મત કદાગ્રહ મૂકી દઇ ઉક્ત નવપદજીનું સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે નિષ્પક્ષપાતપણે નિર્ધારી તેનું સેવન-આરાધન નિર્મળ શ્રદ્ધાથી ઉલ્લસિત ભાવે પ્રમાદરહિત કરવું. એવી રીતે શુદ્ધ ભાવથી સિદ્ધચક્રજીની આરાધના કરનાર શ્રી શ્રીપાળ અને મયણા સુંદરીની પેરે અત્ર મનુષ્યભવમાં અદ્ભૂત સુખ અનુભવી અનુક્રમે સ્વર્ગનાં અને મોક્ષનાં અક્ષય અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઇતિ શમ્.

॥ ॐ अर्हं ॥

अथ श्री शत्रुंजय महातीर्थ कल्पः

(सानुवादः)

सुअ धम्म कित्तिअं तं, तित्थं देविंदवंदिअं थुणिमो।
पाहुडए विज्जाणं, देसिअ मिगवीस नामं जं ॥ १॥
विमलगिरि मुत्तिनिलओ, सत्तुंज सिद्धखित्त पुंडरिओ।
सिरि सिद्धसेहरो सिद्ध,—पव्वओ सिद्धराओअ ॥२॥
बाहुबली मरुदेवो, भगीरहो सहसपत्त सयवत्तो।
कूडसय अट्ठुत्तरो, नगाहिराओ सहसकमलो ॥ ३ ॥
ढंको कोडिनिवासो, लोहिच्चो तालज्झओ कयंबुत्ति।
सुरनर मुणिकयनामो, सो विमलगिरि जयउ तित्थं ॥४॥
रयणायर विवरेसहि, रसकूविज्जुआ सदेविआ जत्थ।
ढंकाइ पंचकूडा, सो विमल० ॥ ५ ॥

શ્રુત સિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલા અને દેવેંદ્રોએ વંદેલા એવા જે તીર્થરાજનાં વિદ્યાપ્રાભૃત નામના પર્વમાં ૨૧ ઉત્તમ નામ કહ્યાં છે તે (પવિત્ર) તીર્થરાજની અમે સ્તવના કરીએ છીએ ૧.

૧ વિમલગિરિ ૨ મુક્તિનિલય ૩ શત્રુંજય ૪ સિદ્ધક્ષેત્ર ૫ પુંડરિકગિરિ ૬ શ્રી સિદ્ધશેખર ૭ શ્રી સિદ્ધગિરિ ૮ શ્રી સિદ્ધરાજ. ૨

૯ બાહુબલી ૧૦ મરૂદેવ ૧૧ ભગીરથ ૧૨ સહસ્રપત્ર ૧૩ શતપત્ર ૧૪ અંષ્ટોત્તર શતકુટ ૧૫ નગાધિરાજ ૧૬ સહસ્રકમલ. ૩

૧૭ ઢંક ૧૮ કોડિનિવાસ ૧૯ લૌહિત્ય ૨૦ તાલધ્વજ અને ૨૧ કદંબગિરિ એ જેના ઉત્તમ ૨૧ નામો સુરનર મુનિઓએ મળીને સ્થાપ્યા છે તે વિમલગિરીરાજ જયવંત વર્તો. ૪

જેમાંના ઢંકાદિક પાંચ શિખરોમાં દેવતાધિષ્ઠિત રત્નની ખાણો, ગુફાઓ, ઔષધિઓ અને રસ કુપિકાઓ વિદ્યમાન છે. તે વિમલ ગિરિરાજ જયવંત વર્તો ! ૫

जो अरयछगंमि असी,सत्तरी सट्ठीअ पन्नवार जोअणए
सग रयणि विथ्थिन्नो, सो विमल० ॥ ६ ॥
जो अट्ठजोयणुच्चो, पन्नादस जोयणे अ मूलुवरिं ।
विथ्थिन्नो रिसहजिणे, सो विमल० ॥ ७ ॥
जहिं रिसहसेणपमुहा, असंख तिथ्थंकरा समोसरिआ ।
सिद्धाअ सिद्धसेले, सो विमल० ॥ ८ ॥
तह पउमनाहपमुहा, समोसरिस्संति जथ्थ भाविजिणा
तं सिद्धखित्त नामं, सो विमल० ॥ ९ ॥
सिरि नेमिनाहवज्जा, जथ्थ जिणा रिसहपमुह वीरंता
तिविस समोसरिआ, सो विमल० ॥ १० ॥

જે પહેલાં આરાથી માંડી છઠ્ઠા આરા સુધીમાં અનુક્રમે

ઘટતો ૮૦, ૭૦, ૬૦, ૫૦, ૧૨ યોજન અને ૭ હાથના વિસ્તાર વાળો કહ્યો છે તે વિમલ૦ ૬

જે ઋષભનાથ ભગવાનના વારે આઠ યોજન ઉંચો, ૫૦ યોજન મૂળમાં અને ૧૦ યોજન ઉપર ભાગે વિસ્તીર્ણ હતો તે વિમલગિરિ૦ ૭

જ્યાં ઋષભસેન પ્રમુખ અસંખ્ય તીર્થંકરો સમવસર્યા છે અને શ્રી સિદ્ધશૈલ ઉપર સિદ્ધ થયેલ છે તે વિમલગિરિરાજ૦ ૮

તેમજ પદ્મનાભ પ્રમુખ ભાવિ તીર્થંકરો જ્યાં આવી સમવસરશે જેથી તેનું સિદ્ધ ક્ષેત્ર નામ મશહુર છે એવા શ્રી વિમલ ગિરિરાજ૦ ૯

વળી જ્યાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાન વિના ઋષભદેવથી માંડી વર્દ્ધમાન પ્રભુ પર્યંત ૨૩ તીર્થંકરો વર્તમાન કાળમાં સમવસર્યા છે તે શ્રી વિમલ ગિરિરાજ૦ ૧૦

मणिरुप्प कणय पडिमं, जथ्थ रिसह चेइअं भरहविहिअं।
सहुवीस जिणाययणं, सो विमल० ॥ ११ ॥
बाहुबलिणा उ रम्मं, सिरि मरुदेवाइ कारिअं भवणं।
जथ्थ समोसरणजुअं, सो विमल० ॥ १२ ॥
ओसप्पिणीइ पढमं, सिद्धो इह पढमचक्की पढमसुओ।
पढमजिणस्स य पढम,–गणहारी जथ्थ पुंडरीओ ॥१३॥
चित्तस्स पुन्निमाए, समणाणं पंचकोडी परियरिओ।
निम्मल जस पुंडरिअं, सो विमलगिरि जयउ तिथ्थं ॥१४॥

नमि विनमि खयरिंदा, सहमुणि कोडिहिं दोहिं संजाया।
जहिं सिद्धसेहरा सइ, सो विमल० ॥ १५ ॥

જ્યાં ભરત ચક્રવર્તીએ કરાવેલું ૨૨ જિનાલય સહિત શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું ચૈત્ય મણિમય, સુવર્ણમય, અને રૂપામય પ્રતિમાઓથી અલંકૃત છે એવો શ્રી વિમલ૦ ૧૧

વળી જ્યાં બાહુબલીજીએ શ્રી મરૂદેવી માતાનું મંદિર રમણિક અને સમવસરણ સુધા કરાવેલું છે તે શ્રી વિમલ ગિરિરાજ જયવંત વર્તો! ૧૨

આ અવસર્પિણી કાળમાં જ્યાં સહુથી પ્રથમ ભરત ચક્રવર્તીના પહેલા પુત્ર અને પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાનના પ્રથમ ગણધર મહારાજ શ્રી પુંડરીક સ્વામી સિદ્ધિપદને પામ્યા. ૧૩

ચૈત્રી પુર્ણિમાએ પાંચ ક્રોડ મુનિથી પરવર્યા પુંડરીક સ્વામી જ્યાં નિર્મળ મોક્ષ પદને પામ્યા તે શ્રી વિમલગિરિ૦ ૧૪

નમિ અને વિનમિ વિદ્યાધરો બે ક્રોડ મુનિ સંઘાતે જ્યાં સિદ્ધિપદને વર્યા તે વિમલ ગિરિરાજ૦ ૧૫

सव्वट्ठसिद्ध पथ्थड, अंतरिआ पन्नकोडि लख्खुदही।
सेढीहिं असंखाहिं, चउदस लख्खाइं संखाहिं ॥ १६ ॥
जथ्थाइच्चजसाइ, सगरंता रिसहवंसज नरिंदा ॥
सिद्धिं गया असंखा, सो विमल० ॥ १७ ॥
वासाउ चउम्मासं, जथ्थट्ठिआ अजिअसंति जिणनाहा।
विअ सोल धम्मचक्की, सो विमल० ॥ १८ ॥

दसकोडीसाहुसहिआ,जत्थ दविडवालिखिल्लपमुहनिवा
सिद्धा नगाहिराए, जयउ तयं पुंडरियं तित्थं ॥१९॥
जहिं रामाइ तिकोडि, इग नवइ नारयाइ मुणि लक्खा
जायाओ सिद्ध राया, सो विमल० ॥ २० ॥

૧૪ લાખ મોક્ષે જાય ત્યારે એકાદ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં જાય એવી રીતે ૫૦ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ સુધી સૂર્યયશાથી માંડીને સગર ચક્રવર્તી પર્યંત ઋષભદેવના વંશના અસંખ્ય પટ્ટ પરંપરા અસંખ્ય રાજાઓ જ્યાં સિદ્ધિ પદને વર્યા તે શ્રી વિમલ ગિરિરાજ૦ ૧૬-૧૭

જ્યાં બીજા અને સોળમા ધર્મ ચક્રવર્તી શ્રી અજિતનાથ અને શાંતિનાથ વર્ષા ચાતુર્માસ રહ્યા તે વિમલગિરિ૦ ૧૮

દ્રાવિડ અને વાલિખિલ્લ પ્રમુખ રાજાઓ દશક્રોડ સાધુ સંઘાતે જે ગિરિરાજ ઉપર સિદ્ધ પદવીને પામ્યા તે શ્રી પુંડરીક તીર્થ જયવંત વર્તો ! ૧૯

જ્યાં રામચંદ્રાદિક ત્રણ ક્રોડ સાધુઓ અને નારદ આદિ ૯૧ લાખ સાધુઓ સિદ્ધ થયા તે શ્રી વિમલ ગિરિરાજ૦ ૨૦

नेमि वयणेण जत्ता,-गएण जहिं नंदिसेण गणिवइणा
विहिओ अजियसंति थओ, सो विमल० ॥ २१ ॥
पज्जुन्न संब पमुहा, कुमरवरा सड्ढ अट्ठकोडिजुआ ।
जत्थ सिद्धिं संपत्ता, सो विमल० ॥ २२ ॥
अन्नेवि बहू सत्ता, थावच्चासुअ सुआइ अणंता ।

जहिं कोडि कोडि सिद्धा, सो विमल० ॥ २३ ॥
असंखा उद्धारा, असंख पडिमाओ चेइअ असंखा ।
जहिं जाया जयउ तयं, सिरि संत्तुजय महातित्थं ॥२४॥
कयजिणपडिमुद्धारा, पंडवा जत्थ वीसकोडिजुआ ।
मुत्ति निलयंमि पत्ता, सो विमल० ॥ २५ ॥

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની આજ્ઞાથી યાત્રાએ આવેલા નંદિષેણ નામના ગણધરે જ્યાં અજિત શાંતિ સ્તવ કર્યા તે વિમલ૦ ૨૧

જ્યાં શાંબ અને પદ્યુમ્ન પ્રમુખ શ્રેષ્ઠ કુમારો ૮॥ ક્રોડ મુનિઓ સંગાતે શિવ સંપદાને વર્યા તે શ્રી વિમલગિરિ૦ ૨૨

વળી ભરત, સેલગ સૂરિ, થાવચ્ચા પુત્ર, અને શુકાચાર્ય પ્રમુખ અસંખ્ય ક્રોડક્રોડ સાધુઓ સિદ્ધિ પદને વર્યા તે વિમલગિરિ૦ ૨૩

અસંખ્ય ઉદ્ધારો, અસંખ્ય પ્રતિમાઓ અને અસંખ્ય ચૈત્યો જ્યાં થયા તે શ્રી શત્રુંજય મહા તીર્થ જયવંત વર્તો । ૨૪

જેમણે જીન પ્રતિમાનો ઉદ્ધાર કર્યો એવા પાંચ પાંડવો ૨૦ ક્રોડ મુનિ સંઘાતે જ્યાં મુક્તિ પદને પામ્યા તે વિમલગિરિરાજ૦ ૨૫

भरह कयाविअ बिंबे, चिल्लतलाइ गुहाठिइ नमंतो ।
जहिं होइ इगवयारी, सो विमल० ॥ २६ ॥
दहिफल पलय समीवे, अलक्ख देउली पयसिर पगसे

सिवबारं पिव वारं, जीइ गुहाए विहाडेउं ॥ २७ ॥
अट्ठम तवेण तुट्ठो, कवडि जक्खो जहिं भरह पडिमा
वंदावइ जयउ तयं, सिरि सत्तुंजय महातित्थं ॥२८॥
संपइ विक्कम वाहड, हाल पलित्ताम दत्तरायाइ ।
जं उद्धरिहंति तयं, सिरि सत्तुंजय महातित्थं ॥२९॥
जं कालयसुरि पुरो, सराहिं सुदिट्ठी सया विदेहेवि ।
इण मिअ सक्केणुत्तं, तं सत्तुंजय महातित्थं ॥ ३० ॥

જ્યાં ચેલણ તલાવડીની નજદિકમાં રહેલી દેવતાધિષ્ઠિત ગુફામાં બિરાજમાન કરેલી ભરત ચક્રવર્તીએ કરાવેલી પ્રભુ પ્રતિમાને નમસ્કાર કરનાર એકાવતારી થાય છે એવા શ્રી વિમલ ગિરિરાજ૦ ૨૬

દધિફલ (કોઠાનાં) વૃક્ષ સમીપે અને અલખ્ખ દેવડીની નજદીકમાં રહેલી તે દેવતાધિષ્ટિત ગુફાનું મોક્ષદ્વારના જેવું દ્વાર ઉઘાડીને અઠ્ઠમ તપથી તુષ્ટમાન થયેલો કપર્દી યક્ષ જ્યાં ભરત મહારાજે કરાવેલી પ્રભુ પ્રતિમાને વંદાવે છે તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થરાજ જયવંત વર્તો ! ૨૭-૨૮

સંપ્રતિ, વિક્રમ, બાહડ, હાલ, પાદલિપ્ત, આમ, અને દત્તરાજાદિક જેનો ઉદ્ધાર કરનાર થાશે એવો શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થરાજ જયવંત વર્તો ! ૨૯

મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં પણ સમ્યગ્ દૃષ્ટિજનો જેનું સદા સ્મરણ કરે છે એવી હકીકત શક્ર ઇંદ્રે કાલક સૂરિ સમીપે જણાવી તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્તો. ! ૩૦

जावडि विंबुद्धारे, अणुपमसरमजिअ चेइअ ठाणे।
जहिं होइ जयउ तयं, सिरि सत्तुंजय महातित्थं ॥३१॥
मरुदेवी संतिभवणं, उद्धरिही जथ्थ मेहघोस निवो।
कक्कि पपुत्तो तं इह, सिरि सत्तुंजय महातित्थं ॥३२॥
पच्छिम उद्धारकरो, जस्स विमलवाहणो निवो होही।
दुप्पसह गुरुवएसा, तं सत्तुंजय० ॥ ३३ ॥
वुच्छिन्ने विअ तित्थे, होही पूअजूअ सुसह कूडं जं।
जा पउमनाह तित्थं, तं सत्तुंजय० ॥ ३४ ॥
पावं पावविमुक्का, जथ्थ निवासीअ जंति तिरिआवि।
सुगइए जयउ तयं, सिरि सत्तुंजय० ॥ ३५ ॥

જાવડશાએ કરાવેલા ચૈત્ય ઉદ્ધાર સમયે અજિતનાથ સ્વામીના ચૈત્ય સમીપે જ્યાં અનુપમ સરોવર નિર્માણ કરવામાં આવેલું છે તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્તો! ૩૧

જ્યાં કલ્કીરાજાના પુત્રનો પુત્ર મેઘઘોષરાજા. મરૂદેવી માતાના તથા શ્રીશાંતિનાથના મંદિરનો ઉદ્ધાર કરશે તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્તો. ! ૩૨

સૂરિ દુપ્પસહના ઉપદેશથી વિમલવાહન રાજા જેનો છેલ્લો ઉદ્ધાર કરાવશે તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્તો ! ૩૩

જ્યારે તીર્થનું માન બીલકુલ ઘટી જશે અર્થાત્ પ્રમાણમાં

તે બહુજ અલ્પ રહેશે અને વર્તમાન વીરશાસનનો પણ વિચ્છેદ થશે ત્યારે પણ ભાવિ પદ્મનાભ પ્રભુના શાસન સુધી જેનું રિષભ કૂટ તો (દેવાદિકથી) પૂજાતુંજ રહેશે તે શ્રીશત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્ત્તો ! ૩૪

જેમાં નિવાસ કરતા તિર્યંચો પણ પ્રાયઃ પાપરહિત છતા સદ્‌ગતિ પામેછે એવો શ્રી શત્રુંજય મહાત્તીર્થ જયવંત વર્તો ! ૩૫

जस्स सयाइ कप्पे, वक्खाए झाइए सुए सरिए ।
होइ सिवं तइअभवे, तं सत्तुंजय० ॥ ३६ ॥
जल जलण जलहि रणवण, हरि करि विसविसहराइदुब्भ
नासइ जंनाम सुइ, तं सत्तुंजय० ॥ ३७ ॥
इयभद्दबाहु रइआ, कप्पा सत्तुंज तित्थ माहप्पं ।
सिरि वयरपहुद्धरिअं, जं पालित्तेण संखविअं ॥ ३८ ॥
तं जह सुअं थुअं मे, पढंत निसुणंत संभरंताणं ।
सत्तुंजय कप्प थुत्तं, देउ लहु सत्तुंजय सिद्धिं ॥ ३९ ॥

જે તીર્થના કલ્પનું નિરંતર વ્યાખ્યાન, ધ્યાન, શ્રવણ કે સ્મરણ કરવાથી ત્રીજે ભવે મોક્ષ થાય છે તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્તો ! ૩૬

જેનું નામ સાંભળતાં (યા સંભારતાં) જળ, અગ્નિ, સમુદ્ર, રણ, વન, સિંહ, હાથી, વિખ, અને વિખધર આદિના દુઃખાય દૂર થઈ જાય છે તે શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ જયવંત વર્તો ! ૩૭

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अथाऽष्टापदकल्पः

(आर्यावृत्तैः)

वरधर्मकीर्त्तिऋषभो, विद्यानंदाश्रितः पवित्रितवान् ।
देवेन्द्रवंदितोऽयं, सजयत्यष्टापदगिरीशः ॥ १ ॥
यस्मिन्नष्टापदे भूद ष्टापदमुख्य दोषलक्षहरः ।
अष्टापदाभऋषभः । सजयत्यष्टा० ॥ २ ॥
रुषभ सुता नवनवति । बाहुबलिप्रभृतयः प्रवर यतयः ।
यास्मिन्नभजन्नमृतं । सज० ॥ ३ ॥
अयुजुर्निर्वृत्तियोगं । वियोगभिरवइवप्रभोः समकं ।
यत्रर्षि दशसहस्राः । सज० ॥ ४ ॥
यत्राष्ट पुत्रपुत्रा । युगपद्वृषभेण नवनवति पुत्राः ।
समयैकेन शिव मगुः । सज० ॥ ५ ॥
रत्नत्रयमिवमूर्त्तं स्तूपात्रितयं चितित्रयस्थाने ।
यत्राऽस्थापयदिद्रः । सज० ॥ ६ ॥
सिद्धायतनप्रातिमं । सिंहनिषद्येति यत्रसुचतुर्द्वाः
भरतोऽरचयच्चैत्यं । सज० ॥ ७ ॥

यत्र विराजति चैत्यं योजनदीर्घं तदर्ध पृथुमानं ।
क्रोशत्रयोच्चमुच्चैः सज० ॥ ८ ॥
यत्र भ्रातृप्रतिमा व्यधाच्चतुर्विंशति जिनप्रतिमाः ।
भरतः सात्मप्रतिमाः । सज० ॥ ९ ॥
स्वस्वाकृतिमिति वर्णांकवर्णितान् वर्तमान जिनार्बिंबान् ।
भरतोवर्णितवानिह । सज० ॥ १० ॥
सप्रतिमान्नवनवतिं । वंधुस्तूपांस्तथार्हत स्तूपं ।
यत्रारचयच्चक्री । सज० ॥ ११ ॥
भरतेन मोहसिंहं । हंतुमिवाष्टापदः कृताष्टपदः ।
शुशुभेऽष्टयोजनोयः । सज० ॥ १२ ॥
यस्मिन्ननेककोटयो । महर्षयो भरतचक्रवर्त्याद्याः ।
सिद्धिं साधितवंतः । सज० ॥ १३ ॥
सगर सुताग्रे सर्वार्थं शिवगतान् भरतवंश राजर्षीन् ।
यत्र सुबुद्धिः स्कथयत् । सज० ॥ १४ ॥
परिखा सागरमकरं । सागाराः सागराशया यत्र ।
परितो रक्षिति कृतये । सज० ॥ १५ ॥
क्षालयतुमिवस्वैर्नो । जैनो यो गंगयाश्रितः परितः ।

संततमुल्लोलकरैः सजः ॥ १६ ॥
यत्र जिनतिलकदाना द्दमंयत्याप कृतानुरूपफलं ।
भाल स्वभाव तिलकं । सज० ॥ १७ ॥
यमकूपारे कोपात् । क्षिपन्नलंवालिनांह्रिणाक्रम्य ।
आरावि रावणोऽरं । सज० ॥ १८ ॥
भुजतंत्र्या जिनमहक्ष ल्लंकेंद्रो ऽवाप यत्र धरणेंद्रान् ।
विजयाऽमोघां शक्तिं । सज० ॥ १९ ॥
यत्रारिमपि वसंतं । तीर्थे प्रहरन् सुखेचरोपि स्यात् ।
वसुदेव मिवाऽविद्यः । सज० ॥ २० ॥
अचलेऽत्रोदयमचलं । स्वशक्ति वंदितजिनो जनो ल-
भते । वीरो वर्णयदितियं । सज० ॥ २१ ॥
चतुरश्चतुरोऽष्टादश द्वौचाऽपाच्यादि दिक्षु जिनबिंबान् ।
यत्राऽवंदतगणभृत् । सज० ॥ २२ ॥
प्रभुभणित पुंडरीकाध्ययनाध्ययनात्सुरोऽत्रदशमोऽ
भूत् । दशपूर्वि पुंडरीकः । सज० ॥ २३ ॥
यत्र स्तुत जिननाथो ।
दीक्षित तापस शतानि पंचदश ।

श्री गौतम गणनाथः । मंगल० ॥ २४ ॥

इत्यष्टापद पर्वते

इव सोऽष्टापदमत्र ईप्सितार्था ।

स्वार्थानि महार्थानि ।

सज्जनस्तष्टापद गिरीशः ॥ २५ ॥

इति श्री अष्टापद स्तवः

अथश्री गिरिनार गिरीश्वर कल्पः

वरधर्मकीर्तिविद्या—नंदमयो यत्र विनत देवेंद्रः ।
स्वस्तिश्री नेमिरसौ, गिरिनार गिरीश्वरो जयति. ॥१॥
नेमिजिनो यदुराजी,—मतीत्यराजीमती त्यजनतोयं ।
शिश्राय शिवायासौ. गिरि० ॥ २ ॥
स्वामी छत्राशिलांते प्रव्रज्य यदुच्च शिरसि चक्राणः
ब्रह्माऽवलोकनमसौ. गि० ॥ ३ ॥
यत्र सहस्राम्रवणे केवलमाप्यादिशद्विभुर्धर्मं ।
लक्षारामे सोयं. गिरि० ॥ ४ ॥
निर्वृत्ति नितंबिनीवर नितंब सुखमाप यन्नितंवस्थः ।
श्री यदुकुलतिलकोऽयं. गिरि० ॥ ५ ॥
बुध्ध्वा कल्याण त्रय मिह कृष्णो रूप्यरुक्ममणिबिंबं ।
चैत्यत्रय मकृतायं. गिरि० ॥ ६ ॥
पविना हरि र्यदंत र्विधाय विवरंव्यधाद्रजत चैत्यं ।
कांचन बलानकमयं. गि० ॥ ७ ॥
तन्मध्ये रत्नमयी प्रमाणवर्णान्वितां चकार हरिः ।
श्रीनेमे र्मूर्ति मसौ. गि० ॥ ८ ॥

स्वकृतेतान्द्विबयुतं । हरिन्निर्विबं सुरा समवसरणे ।
ऽन्यदधत यदंतरसौ. गि० ॥ ९ ॥
शिखरोपरि यत्रांबा ऽवलोकन शिखतुंग मंडपके ।
शंबो बलानके सौ. गि० ॥ १० ॥
यत्र प्रद्युम्न पुरःसिद्धि विनायक सुरःप्रतीहारः ।
चिंतित सिद्धि करो सौ. गिरि० ॥ ११ ॥
तत्प्रतिरूपं चैत्यं । पूर्वाभिमुखं तु निर्वृति स्थाने ।
यत्र हरि श्रृंगेऽसौ. गि० ॥ १२ ॥
तीर्थेति स्मरणाद् यत्र यादवाःसप्त कालमेघाद्याः ।
क्षेत्रपतामापुरसौ. गि० ॥ १३ ॥
विभुमर्चंति मेघरवो बलानकं गिरिविदारण श्रृंगे ।
यत्र चतुर्द्वार मसौ. गि० ॥ १४ ॥
यत्र सहस्राम्र वणांतर स्तिरम्या सुवर्ण चैत्यानां ।
चतुरधिकविंशतिरयं. गि० ॥ १५ ॥
द्वासप्ततिर्जिनानां लक्षारामेस्ति यत्र तु गुहायां ।
सचतुर्विंशतिका सौ. गि० ॥ १६ ॥
वर्ष सहस्राद्वितयं प्रावर्त्तत यत्र किल शिवासूनोः ।

लेप्यमयी प्रतिमासौ. गि० ॥ १७ ॥
लेपगमें बादेशात्पभु चैत्यंयत्र पश्चिमाभिमुखं ।
रतनोऽस्थापयतासौ. गि० ॥ १८ ॥
कांचन बलानकांतः समव सृते स्तंतुनेहाबिंबमिदं ।
रतनेनानीतमसौ. गि० ॥ १९ ॥
बौद्ध निषिद्धः संघो नेमिनतौ यत्र मंत्र गगनगतिं ।
जयचंद्र मादिशदसौ. गि० ॥ २० ॥
तारां विजित्य बौद्धा न्निहत्य देवानवंदयत् संघं ।
जयचंद्रोयत्रायं. गिरि० ॥ २१ ॥
नृपपुरतः क्षपणेभ्यः कुमार्युदित गाथयां बयार्पितयाः ।
श्री संघाय सदायं. गि० ॥ २२ ॥
नित्यानुष्टानांत स्ततोनुसमयं समस्तसंघेन ।
यः पठ्यतेऽनिशमऽसौ. गि० ॥ २३ ॥
दीक्षाज्ञान ध्यान व्याख्यान शिवाऽवलोकन स्थाने ।
प्रभु चैत्य पावितोऽसौ. गि० ॥ २४ ॥
राजीमति चंद्रदरी गजेन्द्रपदकुंड नागझर्यादौ ।
यःप्रभु मर्त्तियुतोऽयं. गि० ॥ २५ ॥

छत्राक्षर घंटा जन बिंदु शिवशिलादि यत्र हार्यस्ति ।
कल्याण कारणमयं. गि० ॥ २६ ॥
याकुडयमात्यसज्जन दंढेशाद्याअपि व्यधु र्यत्र ।
नेमि भवनोद्धृतिमसौ. गि० ॥ २७ ॥
कल्याणत्रय चैत्यं तेजःपालो न्यवीविशन्मंत्री ।
यन्मेखलागत मसौ. गि० ॥ २८ ॥
शत्रुंजय संमेताष्टापदतीर्थानि वस्तुपालस्तु ।
यत्र न्यवेशयद सौ. गि० ॥ २९ ॥
यःषड्विंशति विंशति षोडश दशक द्वियोजनाऽन्नशतं ।
अरपट्ट उच्छ्रितोयं. गि० ॥ ३० ॥
अद्यापि सावधाना । विदधाना यत्र गीतनृत्यादि ।
देवाः श्रूयंतेऽसौ. गि० ॥ ३१ ॥
विद्या प्राभृतको द्धृत ।
पादलिप्तकृतो ज्जयंत कल्पादेः ।
इति वर्णितो मयाऽसौ ।
गिरिनार गिरीश्वरो जयति । ॥ ३२ ॥
इति श्री गिरिनार कल्पः । श्री रस्तु ।

अथ श्री सम्मेतशिखर कल्पः

यद्धरता वनि वनिता विशाल भालस्थलस्य तिलकाभं ।
तद्भव समुद्रतीर्थं स्तवीमि संमेतगिरितीर्थं ॥ १ ॥
यो जिन मुनिचरणांबुज लभरजो राजि राजित सुदेशः
किन्नर गणगीतयशाः सजयति संमेत गिरिराजः ॥२॥
यत्र वहु यति समेताः समेत्य शिवमगु रपेत कर्ममलाः
विंशति रजितादि जिनाः स जं० ॥ ३ ॥
तीर्थमिति यत्र कृत्वाऽनशनेन मुनींद्र शीलसन्नाहः ।
शिव माप विगतकर्मा स जं० ॥ ४ ॥
अपरै रपि बहुमुनिभिः सुखेन लोकाग्रमापि यत्रगतैः
चिरम प्रमेय महिमा स० ॥ ५ ॥
यत्र बहु जिन मुनीनां शिव महिमाकारि हारिणी हरिभिः
आनंदित भुवन जनः स० ॥ ६ ॥
सध्यानमकंपतया तन्मित्रं साधवो मृगयमाणाः ।
श्रितवंतो यमनेके स० ॥ ७ ॥

कीर्त्तिस्तंभ सरूपः स्तूपगणः सुरकृतः सुमाणिरूपः
यत्र जिन शिवस्थाने स० ॥ ८ ॥
स्तूपगतचैत्यराजिषु रम्या अजितादि जिनपति प्रतिमा
यत्र सुरासुर पूज्याः स० ॥ ९ ॥
आसी दासीनादिम जिन मुनि पावितशिराः पुरा-
प्यजितात्। यः प्रथितस्तीर्थतया स० ॥ १० ॥
त्रिदिवादिपदारोहण सोपान समानतां भुवि दधाति।
अद्यापियो जनानां स० ॥ ११ ॥
कुंडजल प्रतिबिंबित चैत्यततिं यत्र कुसुम मोचनतः ।
पूजयति संघलोकः स० ॥ १२॥
इह समवसरण मिह देशनेह मुक्ति रिति जिनपद-
पवित्राः । रमयंति यत्र देशाः स० ॥ १३ ॥
रंगदभंगुर संवेग रंगिणो यत्र किल कुरंगाद्याः ।
मुनिसंगा दिवमापुः स० ॥ १४ ॥
यत्र तपो जिनपूजा नशनादिकृतं विशाल फलमल्पं ।

तीर्थानुभावतः स्यात् स० ॥ १५ ॥

सम्मेततीर्थ मिति यो ।
देवेंद्र मुनींद्र वंदितं विदितं ॥
भक्त्या स्तवीति वीता-
पदमच्युत पदमसौ लभते ॥ १६ ॥

इति श्री संमेतशिखर कल्पः

कषायतापार्दित जंतु निर्वृतिं
करोति यो जैन मुखांवुदोद्गतः
सशुक्रमासोद् भववृष्टिसंनिभो
दधातु तुष्टिं मयि विस्तरो गिरां
